

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Όλα τὰ φιλοσοφικά βιβλία πωλοῦνται
ΕΙΣ ΤΟ **“ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ”**, ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΛΩ 8
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥΣ

ΑΝΔΡ. ΚΑΙ ΔΗΜ. ΠΟΥΡΝΑΡΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ
(ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ)

Συνδρομηταὶ ἐγγράφονται εἰς τὴν γραφεῖα τοῦ Ἐκδοτικοῦ Οἴκου
«*Ἀκαδημαϊκόν*» (Ἐδουάρδου Λω 8)
Ζητήσατε τὸ ἰόν μέρος εἰς ὅλα τὰ μεγάλα βιβλιοπωλεῖα δεμ. Δρ. 75

Ἐκκυκλοφόρησαν :

Χ. Ν. ΤΖΩΡΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΜΦΑΝΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ
Α' ΤΕΤΕΛΕΣΜΕΝΟΝ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΓΝΩΣΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΙΚΚΕΡΤ ΩΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΕΟΚΑΝΤΙΑΝΙΣΜΟΝ

ΖΩΡΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΤΣΚΥ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΛΣΤΟΙ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ Δρ. 10

ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Ἐκδοσις Ἐλευθερουδάκη

Ἐκκυκλοφόρησαν τὰ κλασσικὰ περὶ Πλάτωνος ἔργον

Η ΠΕΡΙ ΙΔΕΩΝ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΥΠΟ PAUL NATORP

Κατὰ μετάφρασιν *Μιχαήλ Τσαμαδοῦ*
Ἐκδοτικὸς οἶκος «*Κοραῆς*»

ΕΤΟΣ Α΄

ΤΕΥΧΟΣ 4

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»

ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg
—Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. Ernst Hoffman
τακτ. καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.—Erich Frank, τακτ. καθ.
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg.—Guido Calogero τακτ. καθ. τοῦ Πανε-
πιστημίου τῆς Ρώμης.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπι-
στημίου τῶν Ἀθηνῶν.—August Faust ὕφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς
Heidelberg.—Χαρ. Τζωρτζόπουλος ὕφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθη-
νῶν.—Franz Böhm διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας.—Παν. Κανελλόπουλος ὕφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Κωνστ. Τσατσοῦς διδάκτωρ τῆς Νομικῆς.—
Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας.

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

“ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΝ”

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 48α

ΑΘΗΝΑΙ

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ

Δραχ. 175 ἐπὶ χάρτου καλλιτέρας ποιότητος
» 110. » » κοινῆς ποιότητος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Δ' ΤΕΥΧΟΥΣ

* Η Φιλοσοφία τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῇ γερμανικῇ	
* Η ἰδεοκρατία, ὑπὸ August Faust	σελ. 381—420
* Η κοινὴ κατὰ Πλάτωνα, ὑπὸ Χ. Ν. Τζορτζιπούλου	> 421—440
Στοιχεῖα Γενικῆς θεωρίας τῆς Πολιτείας ὑπὸ Hans Kelsen	* 441—497

Αἱ εἰς τὸ « Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν » δημοσιευόμεναι πραγματεῖαι καὶ ἄρθρα ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν συνεργατῶν εἶναι πρωτότυπα καὶ γράφονται εἰδικῶς διὰ τὸ περιοδικόν.

Χειρόγραφα πρὸς δημοσίευσιν καὶ βιβλία πρὸς ἀναγγελίαν ἀποστέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ ὁδὸς Βησσαρίωνος 8.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΕΝ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚῃ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟ

AUGUST FAUST

Οὐδεμία θεωρία περὶ ἀγωγῆς εἶνε δυνατὴ ἄνευ ἐννοίας τινος τοῦ ἐγῶ, τὸ ὁποῖον νὰ εἶνε παιδαγωγικῶς ἐπηρεάσιμον. Τοῦτο ἰσχύει καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ διαδικασία τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως θεωρηθῇ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατόν νὰ ἐκληφθῇ τὸ ἀτομικὸν ἐγῶ ὡς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς παιδαγωγικῆς διαδικασίας. Ἴσως δύναται τις νὰ εὔρη τοὺς κυρίως ἀγωγούς καὶ μορφωτικούς παράγοντας περισσότερον εἰς ὑπερπροσωπικὰς καὶ εἰς ἀπροσώπους ἀντικειμενικὰς δυνάμεις καὶ ὀλιγότερον εἰς εἰδικὰς παιδαγωγικὰς προσωπικότητας. Συνάμα δὲ εἶνε δυνατόν νὰ θεωρήσῃ τις ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δεῖν νὰ παιδαγωγηθῇ καὶ νὰ μορφωθῇ, ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ καὶ συνεπῶς ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει, ὡς πραγματοποιούμενον μόνον ἐν τῇ ὑπερατομικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ καλλιέργειᾳ (Kultur). Ἀλλὰ καὶ τότε πρέπει κάθε μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς εἰδικῆ ἀτομικότης, καὶ κάθε φορεὺς πολιτισμοῦ, ὡς παραγωγικὴ προσωπικότης, νὰ εἶνε τοῦλάχιστον ἱκανὰ ν' ἀποδέχωνται τὰς ἐπιδράσεις τῆς ὑπεράνω αὐτῶν κειμένης ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως. Ὅπως λοιπὸν ἡ ψυχολογικὴ παιδαγωγικὴ, ἣτις στρέφεται κυρίως πρὸς τὸ ἄτομον, οὕτω πως καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ ἢ ἱστορικὴ, ἣτις στρέφεται κυρίως εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν πολιτισμὸν, εἶνε ἰναγκασμένη νὰ παραδεχθῇ ἐν, ὅπωςδήποτε εἰς τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν μόρφωσιν ὑποκείμενον, ἐγῶ. Ἡ παραδοχὴ δὲ αὕτη ἀνήκει εἰς τὰς προϋποθέσεις, αἵτινες δὲν εἶνε δυνατόν νὰ θεμελιωθοῦν ὑπὸ παιδαγωγικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ καθιστοῦν αὐτὰς ταύτας τὰς θεωρίας δυνατάς.

“Αν λοιπόν, ἐκτὸς τῆς ἐμπειρικῆς παιδαγωγικῆς (τουτέστιν ἐκτὸς πάσης εἰδικῆς, ἐπιστημονικῶς περιορισμένης, καὶ πάσης γενικῆς, ἀπα-
σῶν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν συμμετεχούσης, παιδαγωγικῆς) ὑπάρχει καὶ
αὐτόνομός τις φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς καὶ ἔχει ὡς ἔργον τὸν διαφο-
τισμὸν τῶν ἀρχῶν ἐκείνης (κατὰ τρόπον θεμελιώδη), τότε ἡ ἔννοια
τοῦ ἐγὼ δέον νὰ ἀποτελῇ σπουδαῖον θέμα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης
τῆς ἀγωγῆς. Ἡ ἐρευνα τοιούτων θεμελιωδῶν προβλημάτων (ἀνεξαρ-
τήτως τοῦ ἐμπειρικοῦ καθορισμοῦ γεγονότων) μάλιστα δὲ προβλημάτων
θεμελιούντων τὰ γεγονότα ταῦτα, εἶνε κατ’ ἐξοχὴν χαρακτηριστικὴ
εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας, τῆς ὁποίας ὡς οἱ κύ-
ριοι ἐκπρόσωποι δέον νὰ θεωροῦνται οἱ Kant, Fichte, Schelling καὶ
Hegel. Ἡ ἑτεροειδὴς στάσις τῶν φιλοσόφων τούτων πρὸς τὸ πρόβλη-
μα τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως, εἶνε δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ, κατὰ τὰ
θεμελιώδη αὐτῆς στοιχεῖα, ἐκ τῆς διακρίσεως τριῶν ἐννοιῶν τοῦ ἐγὼ,
αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ συνδεθῶν κατὰ διάφορον τρόπον πρὸς ἀλλή-
λας. Ἡ ἐρευνα ἀναιρουρικῶς πρὸς τὴν τριπλὴν ταύτην ἔννοιαν τοῦ
ἐγὼ ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ συμβιάλλει (ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς μεθο-
δολογικῆς ἀρχικῆς συνδέσεως ὅλων τῶν ἰδεοκρατικῶν τρόπων τοῦ
θέτειν τὰ προβλήματα) ὄχι μόνον εἰς τὸν ἱστορικὸν διαφορισμὸν
τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν δι-
ασάφησιν τῆς παρουσίας καταστάσεως τῆς καθαρῆς φιλοσοφικῆς
παιδαγωγικῆς. Ἡ συστηματικὴ δὲ αὕτη ἀποψις εἶνε διὰ τὴν
προκειμένην ἐρευναν σπουδαιότατη. Ἐνεκα τούτου δέον αἰ θεω-
ρίαι τῶν μνημονευθέντων φιλοσόφων νὰ μὴ ἀναπτυχθῶσιν ἐν προ-
κειμένῳ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν προβλημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἀν-
τιπαραταχθῶν ὡς ἰσότημοι τύποι τῆς θέσεως καὶ τῆς λύσεως τοῦ
προβλήματος τῆς παιδαγωγικῆς.

Διὰ τὸ ἐγγείρημα τοῦτο ἐμφανίζεται ἀμέσως ὁρισμένη τις δυσ-
χέρεια ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ τρεῖς ἔννοιαι τοῦ ἐγὼ δὲν εἶνε παρ’
ἑκάστῳ τῶν προκειμένων φιλοσόφων ἀσθηρῶς ἀπ’ ἀλλήλων χωρι-
σμένα καὶ κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἔννοιαι αὗται καθορίζον-
ται παρ’ αὐτοῖς κατὰ πολυειδῆ τρόπον καὶ προσνομιάζονται δια-
φοροτρόπως. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρουσίας πραγματείας προτίθε-
ται νὰ περιορίσῃ τὴν δυσχέρειαν ταύτην εἰς τὸ ἐλάχιστον αὐτῆς ὅ-
ριον. Διὰ ἰδιοτύπου δὲ τινος, καὶ τῶν τεσσάρων συστημάτων σχε-
τικῶς ἀνεξαρτήτου ὀρολογίας, πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ καθορισθῶν

ὁρισμένοι τρόποι ἐκφράσεως, οἱ ὁποῖοι, ὅπωςδήποτε, ἀρμόζουν καὶ
εἰς τὰ τέσσαρα συστήματα, καὶ δι’ αὐτὸ ἀκριβῶς δύνανται νὰ συμ-
βάλλουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἀντικειμενικῶν αὐτῶν διαφορῶν.
Εἰς τὸ δημιουργούμενον δὲ ὀρολογικὸν σχῆμα δέον προηγουμένως
νὰ ὑπαχθῶν καὶ μερικαὶ σύγχρονοι θεωρίαι περὶ τοῦ ἐγὼ. Διὰ τῆς
συνυπαγωγῆς αὐτῆς εἶνε κατορθωτὴ γενικὴ τις διαφώτισις τοῦ προ-
βλήματος, πρὶν ἀκόμη εἰσελθῶμεν εἰς τὰς εἰδικὰς ἀντιλήψεις καὶ
ἀποπείρας λύσεως τοῦ προβλήματος, τὰς ὁποίας τὸ πρόβλημα τῆς
ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως προσέλαβεν ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ.

I

«Ἡ περισσότεροι ἄνθρωποι», οὕτω λέγει κάποτε ὁ Fichte, «θὰ
ἐπιείδοντο εὐκολώτερον εἰς τὸ νὰ θεωροῦν τὸν ἑαυτὸν τῶν ὡς μέρος
λίθου ἐπὶ τῆς σελήνης παρὰ ὡς ἐγὼ. (1) Ἐκ θαυμάσιας ἔρεπαι ὁ κα-
θεὶς εἰς τὸ νὰ τοποθετῇ κατὰ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἰδίου ἐγὼ. Καὶ
τοῦτο διότι γενικῶς τὰ πράγματα, καὶ ἂν ἀκόμη κείνται τόσον
μακρὰν (ὡσον ἡ λάβα εἰς τὴν σελήνην,) γίνονται εὐκολώτερον ἀντι-
κείμενα σκέψεως, παρὰ τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶνε δυνατόν νὰ
πρόσκεινται εἰς ἐμὲ κατὰ τὸν μᾶλλον ἑσωτερικὸν τρόπον” τοιαῦτα δὲ
ἀπρόσωπα ἀντικείμενα ὑποπίπτουν εὐκολώτερον εἰς τὴν ἀντίληψιν
παρὰ τὸ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον εἶμαι ἐγὼ αὐτός.

Τοῦναντίον, εὐθύς ὡς παραιτηθῇ τις παντὸς ἐκ τοῦ κόσμου τῶν
πραγματικῶν παραληφθέντος ὄντος ἢ κατὰ τὸ εἶδος τῶν πραγμάτων
κατασκευασθέντος ἀντικαταστάτου τοῦ ἐγὼ, ἀμέσως προκύπτουν
μεγίστα δυσχέρεια. “Ὅσον πλησιέστερον πρὸς τὸν ἑαυτὸν μού
ἔρχεται ἡ σκέψις μου, ἀποσυρομένη ἀπὸ ὀλόκληρον τὸ περιβάλλον
μου καὶ ἀποσχισομένη κατ’ ἔννοιαν καὶ ἀπ’ αὐτὸν τὸν ψυχοφυ-
σικὸν ὄργανισμόν μου, τόσον περισσότερον φαίνεται ὅτι συγχίζεται.
Καταφανεῖς ἀντιφάσεις ἐμφανίζονται ὡς ἀναπότρεπτοι. Πρὸ παντὸς
ἐμφανίζεται ὡς πραγματοποιημένη εἰς τὴν θεωρητικὴν αὐτοσυνεί-
δησιν ἡ ἀντίφασις τῆς ταυτότητος τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοου-
μένου.

(1) Grundlage der gesammten Wissenschaftslehre, 1794. Werke
v. H. Fichte τόμ. I σελ. 175 Σημ.

Ἄν ἐλάβη τις τὴν τολημῶν αὐτὴν ἐρμηνείαν τῆς αὐτοσυνειδήσεως ὡς ὑποδηλοῦσαν συνάμα καὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, τότε ἐξάγεται ὅτι ὁ λόγος τῆς ἀντιφάσεως χάνει τὴν ἰσχὺν τοῦ διὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ἐγώ. Ἀντιθέσεις π.χ. ὡς ἀντικείμενον καὶ ὑποκείμενον, ὡς ποιεῖν καὶ πάσχειν, ἀποκλείουν ἀλλήλας κατὰ τὴν ἀφρημένην τυπικὴν λογικὴν καὶ ὁμοῦς συνυφαίνονται καὶ συγχωνεύονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὴν συγκεκριμένην ἐνεργεῖαν τῆς αὐτοσυνειδήσεως. Ἐγώ, ὁ ἐνεργῶν διανοητικῶς, εἶμαι ταυτὸς (διατελῶ ἐν ταυτότητι) πρὸς τὸ ἐγώ, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τοῦ ἑαυτοῦ μου. Μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοιαύτης τινος ταυτότητος, μόνον διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀντιφάσεως φαίνεται ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ ἀφήσῃ κανεὶς γενικῶς τὴν ἀφρημένην κενότητα τῆς *διανοίας* (Verstand) καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν συγκεκριμένην πληρότητα τοῦ *νοῦ* (Vernunft). Μόνον οὕτω φαίνεται νὰ ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἐγώ μου δὲν εἶνε δι' ἐμὲ ἀπλῶς τυπικὴ καὶ γενικὴ ἔννοια, ἀλλὰ καὶ κατὰ περιεχόμενον καθωρισμένον ἄτομον, ἔχον ὡς τοιοῦτο, ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτοῦ ὑπάρξει, συνείδησιν ἑαυτοῦ. Αἱ σκέψεις αὗται, αἱ ὁποῖαι ἐσχάτως ὑποστηρίζονται πάλιν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν τοῦ Hegel, ἀφοροῦν μόνον μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων λύσεων τοῦ προβλήματος, αἱ ὁποῖαι πρόκειται νὰ ἀναπτυχθῶν ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματείας, τοῦλάχιστον δοκιμαστικῶς, ὡς ἰσάξια. Πάντως ἐν τῇ καλουμένῃ «*διαλεκτικῇ*» τοῦ ἐγώ ἐμφανίζονται ἀκριβῶς τὰ τρία σπουδαῖα σημεῖα· μόνον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ταυτίζονται πρὸς ἀλλήλα, ἀλλὰ δεόν νὰ χωρίζονται κατ' ἀρχὴν ἀπ' ἀλλήλων, ἵνα ἡ θέσις τοῦ προβλήματος, ὡς τοιαύτη, (τουτέστι χωρὶς νὰ προδικασθῇ καμμία λύσις) προσλάβῃ διαφωτισίν τινα· ἡ διαφωτισίς δὲ αὕτη τοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἔργον τῆς προκειμένης πραγματείας.

Ὅταν πρόκειται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ συνείδησις ἢ ἔχω περὶ πραγμάτων, περὶ ἀντικειμένων, ἢ γνωσεολογία κατ' οὐσίαν ἐξοικονομεῖται διὰ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ μὴ ἐγώ, τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου. Κατὰ τὴν σύνθετον σχέσιν τῆς αὐτοσυνειδήσεώς μου τοῦναντίον εἶνε ἐκ τῶν προτέρων ὄχι δύο, ἀλλ' ἀκριβῶς τρία στοιχεία, ἅτινα πρέπει νὰ διακριθῶν σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων. Εἰς τὸ ἐγώ, τὸ ἔχον τὴν συνείδησιν, καὶ τὸ ὄν, τὸ ἀντικείμενον τῆς συνειδήσεως, φαίνεται ὅτι προστίθεται καὶ κατὰ τρίτον, ἐκ τοῦ ὁποῖου τὰ δύο ἄλλα προφανῶς ἐξαρτῶνται. Τὸ ἐγώ ὡς ὑποκείμενον καὶ τὸ ἐγώ ὡς ἀν-

τικείμενον ἔχουν ἀνάγκην ἐνός θεμελίου, μιᾶς αἰτίας, ἢ ὁποῖα ἐξηγεῖ ὅτι ἡ ὑποκειμενικότης ἢ ἀντικειμενικότης αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον κατὰ ἀπλῶς τυπικόν, κατὰ ἐντελῶς ἀφρημένον, ἀλλὰ κατὰ πραγματοποιημένον ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ὑπάρξει καὶ πραγματοποιούμενον τῷ ὄντι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς αὐτοσυνειδήσεως. Μόνον δὲ μονίμως διατηρουμένη αἰτία ὑπάρξεως, θεμέλιον ὑποστάσεως, προσφέρει τὴν ἐγγύησιν διὰ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ βάθος τὸ αὐτὸ ἐγώ εἶνε τὸ διὰ τῆς αὐτοσυνειδήσεως γνωσκόμενον καὶ συνάμα τὸ ἀποτελοῦν καὶ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως αὐτῆς. Τὸ γινώσκον καὶ τὸ γινωσκόμενον ἐγώ δεόν, κατὰ ταῦτα, νὰ ἐννοηθῶν ὡς διάφορα φαινόμενα, ὡς *συμβεβηκότα* ἐνός κατ' οὐσίαν μὴ ἐμφανιζομένου ἐγώ καὶ οὔτε ἱκανοῦ πρὸς αὐτεπίγνωσιν, οὔτε δυνατοῦ ἀντικειμένου πρὸς γνῶσιν. Οὕτω πῶς δυνατόμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν ἐγώ ὡς ὑποκείμενον, ἐν ἐγώ ὡς ἀντικείμενον καὶ ἐν ἐγώ ὡς οὐσίαν (Substanz), τουτέστι μίαν ἐννοιολογικὴν ἀρχὴν τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ ἐγώ, ἐν ἐν τῇ αὐτοσυνειδήσει *ἐνυπάρχον* ἀντικείμενον τῆς αὐτοκαταληψίας καὶ μίαν *μεθυπάρχουσαν* (ὡς πρὸς τὴν συνείδησιν) αἰτίαν τῆς *ὑπάρξεως* τῶν δύο ἐτέρων, διὰ τῆς ὁποίας ἀμφοτέρω ἐνώνονται οὕτω πῶς πρὸς ἀλλήλα ὥστε δεόν νὰ θεωρῶνται ὡς οὐσιώδη συστατικὰ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐγώ. Ἡ τριπλῆ αὕτη ἔννοια τοῦ ἐγώ, περὶ τῆς ὁποίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου γίνεται λόγος, εἶνε πρῶτον *γνωσεολογική*, δευτέρον *ψυχολογική* καὶ τρίτον *μεταφυσική*.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς πραγματείας, ἐννοοῦμεν ὑπὸ ψυχολογίαν τὴν θεωρίαν τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, τῶν «*ψυχικῶν φαινομένων*» ὡς τοιούτων, καὶ δὲν λύομεν ἀκόμη τὸ ζήτημα ἐν εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα πρέπει νὰ συγκαταλέγωνται μόνον αἱ καλούμενα «*ἐνεργεῖαι*» (Akte), ὡς ἐννοεῖ αὐτὰς ὁ Franz Brentano, ἢ καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, «*τὰ ὑλικά δεδομένα*», ὡς ἐννοεῖ αὐτὰ ὁ Husserl. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποκλείονται ὅλαι αἱ σχέσεις πρὸς ὄντα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ κόσμου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἰδιαιτέρως δὲ ὅλαι αἱ σχέσεις πρὸς τὸν ψυχοφυσικὸν ὀργανισμόν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ διότι ἡ πρόσληψις τοιούτων ἀντικειμένων, δυναμένων νὰ χωρισθῶν ἀπὸ τοῦ ἐγώ, θὰ ἠμπόδιζον τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐννοίας, ἢ τῆς «*οὐσίας*», τοῦ κυρίως ἐγώ. Οὕτω πῶς θὰ συμβῇ ὥστε πολλὰ τὰ ὁποῖα ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ λέγονται περὶ ψυχολογίας νὰ ἰσχύουν καὶ περὶ τῆς «*φαινομενολογίας*» τοῦ

Husserl, ἂν καὶ ὁ Husserl ἀπὸ τοῦ 1913 ζητεῖ ἔκτος τοῦ ἐμπειρικοῦ ἐγὼ (ὡς ἀντικειμένου), νὰ ἀναπτύξῃ καὶ κἄτι παρόμοιον πρὸς τὸ **ἐννοιολογικὸν** ἐγὼ. Ἡ μεταγενεστέρα θεωρία τοῦ Husserl περὶ τοῦ ἐγὼ μου φαίνεται ὅτι εἶνε κἄτι τὸ μεσάζον μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας, ἢ δὲ ὄντολογία τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Martin Heidegger κἄτι τὸ μεσάζον μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης τῶν ἀνωτέρω διακριθεισῶν ἐννοιῶν τοῦ ἐγὼ.

Πρωτίστως δεόν τῶρα νὰ καταδειχθῇ, ὅτι αἱ τρεῖς αὐταὶ ἐννοιαὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ συνταυτισθοῦν πρὸς ἀλλήλας. Ἡ γνωσεολογία π. χ. δὲν εἶνε ποσῶς ἀνάγκη, ἔνεκα τῆς ἐννοίας ἣν σχηματίζει περὶ τοῦ ἐγὼ, νὰ γίνῃ καὶ ψυχολογία (ἢ φαινομενολογία) ἢ καὶ μεταφυσικὴ τῆς γνώσεως, καὶ ἀντιθέτως ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν (ἢ φαινομενολογικὴν) ἀνάλυσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἐγὼ, ἢ ἀπὸ τὴν ὄντολογικὴν ἐριμνησίαν τῆς μεταφυσικῆς ὑποστάσεως, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς ἰκανοποιητικὰς ἀπαντήσεις εἰς γνωσεολογικὰ ἐρωτήματα. Ἴσως εἶνε δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ γόνιμὸς τις διαφώτισις καὶ τῶν τριῶν τούτων πεδίων μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι αἱ τρεῖς ἐννοιαὶ τοῦ ἐγὼ δεόν νὰ χωρισθοῦν κατ' οὐσίαν ἀπ' ἀλλήλων καὶ νὰ κρατηθοῦν ἐν χωρισμῷ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει μόνον διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν καταληπτόν, τίνα σημασίαν ἔχουν καὶ αἱ τρεῖς διὰ τὰς θεμελιώδεις ἰδεολογικὰς μορφὰς τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς. Τὸ **ἐνυπάρχον** ἐγὼ, ὡς **ἀντικείμενον** τῆς αὐτοσυνειδήσεως καὶ τῆς καλουμένης αὐτοπαλαιότησεως, εἶνε εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν γνωστότατον, καὶ εἶνε, διὰ τοῦτο τὸ μᾶλλον κατάλληλον ν' ἀποτελέσῃ τὴν ἀρετηρίαν τῆς ἡμετέρας ἐρεῖνης, ἣτις πρωτίστως, ὡς ἐλέχθη, ἔχει σκοπὸν, διὰ καθορισμὸν τῆς ὀρολογίας, νὰ διαφωτίσῃ μόνον τὴν θέσιν τοῦ προβλήματος. Κατὰ πόσον ἐνυπάρχει τὸ ἐγὼ μου εἰς τὴν συνειδήσιν μου; Τί εἶνε ἐξ αὐτοῦ εἰς ἐμὲ προσίτον, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς συνειδήσεως, τουτέστι χωρὶς νὰ ὑπερηδύσῃ ὅπωςδήποτε τὰς συνειδητὰς μου ἐνεργείας, ἀναφερόμενος εἰς μίαν γνωσεολογικὴν, ἐννοιολογικὴν ἀρχὴν (transcendentales Prinzip) ἢ εἰς μίαν μεταφυσικὴν (μεθ' ὑπάρχουσαν) αἰτίαν; Συναντῶται ἐν τῇ συνειδήσει μου γενικῶς κἄτι ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀμέσως δεδομένα περιεχόμενα τοῦ συνειδένα; Ἡ πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀκριβῶς εἰς αὐτὰ συνίσταται τὸ ἐνυπάρχον ἐγὼ, ὅτι ἐξ αὐτῶν ὅπωςδήποτε συντίθεται, ἐπειδὴ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν μόνην ὅλην τῆς

αἰτίας μου, προφανῶς δὲ καὶ τὸ μόνον οἰκοδομικὸν ὄλικόν τοῦ ἐμπειρικοῦ μου ἐγὼ;

Κατὰ τὴν θεωρίαν συγχρόνων ψυχολόγων καὶ φαινομενολόγων μου εἶνε δεδομένα, κατὰ περιεχόμενον, μόνον ἀντιλήψεις, τουτέστιν ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων, ἀναμεμιγμένα μετ' ἤδη ἐξησθένεισιν εἰκόνας ἀναμνήσεων καὶ ἔτι συγκεχυμένας παραστάσεις προσδοκίας, συνηρημένα εἰς ἓν ὄρασμα ἀπὸ εἰσοδοῦ παραστάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐνεργειῶν αἰτίνας ἀποσπιδούν εἰς τὰς παραστάσεις νόημα. Αἱ ἀντιλήψεις δὲ αὐταὶ δεόν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ ὁμοῦ διαμένονσι πάντοτε κατ' οὐσίαν ἐν τῇ πεδίῳ τῆς ὑποκειμενικότητος. Ταῦτα πάντα τοποθετοῦνται εἰς ἓνα περιεργὸν κύκλον τῆς συνειδήσεως ὅπου ἡ σαφὴς συνειδητότης τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως ἐξασθενεῖται, ὡς ἂν ἀλησιέστερον προχωροῦν ταῦτα πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου. Τέλος ὁλόκληρος ὁ εἰρμός τῆς συνειδήσεως διατελεῖ ἐν διαρκεί ἁλλοιώσει· τὰ πάντα μετατίθενται καὶ συνωλοῦνται, ὅπως εἰς ἓν ἀνεμποδίστως πρὸς τὰ πρόσω κυλιόμενον θεῦμα κατ' ἓνα ἄν στίδιον τῆς ὁρῆς διαμένει ὅπωςδήποτε συνδεδεμένον μετ' τὸ προηγούμενον, εἰς τρόπον ὅστε πολλὰ ἐξ αὐτῶν τῶν σημείων νὰ ἐπανέρχονται καὶ βραδύτερον, ὡς διὰ ἀοράτου τινος δρόμου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ θεήματος καὶ μάλιστα νὰ συμπίπτουν εἰς τὸ κέντρον ἐκείτου κύκλου τῆς συνειδήσεως. Κατὰ πόσον διὰ τῆς ὁρῆς φαίνεται, μόνον περιγραφικῆς ταύτης ἐκθέσεως τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως λαμβάνει χώραν μόνον ἀντικειμενικοποιήσις καὶ ὀχι πραγματοποίησις (ὄλοποιήσις) τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγὼ, τοῦτο δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ἐνταῦθα ἀκριβέστερον. Κυρίως πρόκειται περὶ τοῦ ἂν καὶ κατὰ πόσον διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ κἄτι ἀπὸ τὸ ἐγὼ μὲντιληπτόν. (Εἶνε αὐτονόητον ἂν ὁ κίνδυνος τῆς ὄλοποιήσεως φαίνεται ἔνεκα τῆς καθημερινῆς γλώσσης, τῆς ὁποίας ὄλοκλον τὸ σχῆμα ἀρμύζει κυρίως μόνον εἰς πράγματα ὄλικά· ὁ δὲ κίνδυνος αὐτὸς ἐπανέσταντα ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν εἰκότων τοῦ ὄρασματος, τῆς περιφερείας, τοῦ θεήματος κ.τ.λ. τὰς ὁποίας δυσκόλως δύναται τις ν' ἀπορύγῃ).

Τὸ ἐρώτημα εἶνε, ἂν εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα, συνειδητὰ περιεχόμενα, εἶνε δυνατόν, ὅπωςδήποτε, νὰ ἀνακαλύψω τὸν ἑαυτὸν μου, τὸ ἐμπειρικὸν μου ἐγὼ. Εἶνε τὸ ἐγὼ ἀπ' εὐθείας παρὸν εἰς

τὰ περιεχόμενα ταῦτα ἢ ἐκπροσωπεῖται δι' αὐτῶν μόνον ἐμμέσως; Ὁ συνεπὴς φιλόσοφος, ὁ παραδεχόμενος μόνον τὴν Ἰμμηανειν, τὴν ἐνυπαρξίαν, ὅπως ὁ David Hume, εἶνε ἠναγκασμένος νὰ συνταυτίσῃ τὸ ἐγὼ πρὸς τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, εἶνε ἠναγκασμένος νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ὡς ἀπλὴν «δέσμη», ἢ ὡς σωρεία ἀπὸ ἐντυπώσεων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐντυπώσεις συνωθοῦνται πρὸς ἀλλήλας, δι' αὐτὸ εἶνε ἀνάγκη ν' ἀρνηθῶμεν εἰς τὸ ἐγὼ τοῦτο οἰανδήποτε ταυτότητα (1). Βεβαίως ὁμιλοῦμεν, παρ' ὅλην τὴν ἀλλοίωσιν τῶν συνειδητῶν μας περιεχομένων, εἰσέτι περὶ μονιμότητος τῆς ἡμετέρας προσωπικότητος, ἀλλ' ὁ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἀπαραίτητος οὗτος τρόπος τοῦ λέγειν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θεμελιωθῇ φιλοσοφικῶς. Ὁ κοινὸς τρόπος τοῦ ἐκφράζεσθαι περὶ προσωπικῆς ταυτότητος ἐξηγεῖται κατὰ τὸν Hume ἀπλούστατα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἀλλοιοῦνται αἰφνιδίως ὅλαι αἱ ἐντυπώσεις, ἀλλὰ βαθμιαίως, τώρα ἢ δεῖνα, ἔπειτα ἢ δεῖνα καὶ οὕτω καθεξῆς· ἀντικαθιστᾷ ἢ μία τὴν ἄλλην. Πάντως κίττι ἀπομένει ἀπὸ τὰ προηγούμενα συνειδητὰ περιεχόμενα δι' ἓνα ὠρισμένον χρόνον καὶ ἐμπεριέχεται εἰς τὰ ἐπόμενα. Οὕτω πως καταλήγομεν εἰς τὸ πλάσμα ταυτότητος τινος τοῦ ἐγὼ, ἀκριβῶς ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευον ὅτι εἶχαν ἀκόμη τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως, ἂν καὶ κατὰ τὴν πάροδον τῶν δεκαετηρίδων, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀντικατεστάθησαν ὅλα τὰ τεμάχιά του διὰ νέου ὕλικου.

Κατὰ τὴν θεωρίαν λοιπὸν τοῦ Hume καὶ τῶν ὁπαδῶν του δὲν δύναμαι νὰ εἶπω: ἔχω συνείδητιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶπω· εἶμαι συνείδησις, ἢ ἀκριβέστερον εἶμαι τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως. Οἷτε δύναμαι πάλιν νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ἀντιλαμβάνομαι τὰ περιεχόμενα ταῦτα τῆς συνειδήσεως ὡς ἐκπροσώπους τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, διότι τὸ ἀντιλαμβανόμενον ἐγὼ, τὸ ὅποῖον ἐπρεπε βεβαίως νὰ εἶνε διάφορον ἀπὸ τὸ ὕλικόν τῶν ἀντιλήψεών του, δὲν ὑπάρχει ποσῶς κατὰ τοὺς συνεπεῖς ὁπαδοὺς τοῦ Hume. Οὐδεὶς συντάσσει ἐξ ἰδίων τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ τὰ περιεχόμενα ἀφ' ἑαυτῶν συντάσσονται πρὸς ἀλληλα· δὲν συντίθενται παρ' ἄλλου τινός, ἀλλὰ συνυφαίνονται ἀφ' ἑαυτῶν πρὸς ἀλληλα, αἱ δὲ εἰς τὴν συνείδησιν

ἐγκαθιδρυθεῖσαι, ἢ καὶ ἐκ συνηθείας παραμείνασαι, σειραὶ παραστάσεων ἰσχύουν κατόπιν ὡς ἀντικειμενικαί, ὄχι διότι θὰ ἐξελαμβάνοντο ὑπὸ τινος ὡς τοιαῦται, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐπειδὴ αὐταὶ αὐταὶ ἐμφανίζονται διὰ συγχνῆς ἐπαναλήψεως ὡς τοιαῦται.

Καὶ ἀπὸ τὴν ἀπομην τῆς ἐνυπαρξίας δυνάμεθα δύο τιὰ νὰ ἰσχυρισθῶμεν κατὰ τοῦ Hume. Πρῶτον νὰ ἐρωτήσωμεν: πῶς συμβαίνει ὥστε νέα ἀντιλήψεις, ἐντυπώσεις, νὰ ἐναρμονίζονται τόσον προσηκόντως πρὸς τὸ παλαιὸν ὕλικόν τῶν ἐντυπώσεων; Ποῦ ἐγκτεται τὸ γεγονός, ὅτι αἱ νέα ἐντυπώσεις δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν ποτὲ νὰ διαρρήξουν πλήρως καὶ νὰ ἀφανίσουν τὸν παλαιὸν εἰριόν, ἀλλὰ τοῦναντίον διὰ τῆς προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς τὸ προηγούμενον ὕλικόν τῆς συνειδήσεως γένοιν πάντοτε τὴν πιθανότητα ἑνὸς ἐν τῇ ταυτότητι παραμεινοντος ἐγὼ; Δεύτερον δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν: πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ συνηθία, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανεὶς, (κανὲν ἐγὼ) ὁ ὅποῖος ἰκκιβῶς νὰ ὑφίσταται τὴν συνηθειαν; Πῶς εἶνε δυνατὸν τυχαίαι τις σωρεία ἐντυπώσεων νὰ ἐμφανίζονται δι' ἀπλῆς ἐπαναλήψεως ὡς ἀντικειμενικῶς ἀναγκαῖος σύνδεσμος (π.χ. ὡς αἰτιώδης σύνδεσμος), ἂν δὲν ὑπάρχῃ κανεὶς, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἢ τοιαύτη ἐπαναλήψις νὰ προξενῇ μίαν οἰανδήποτε ἐντύπωσιν; Πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἐμφανίζονται αἱ ἐντυπώσεις ἀφ' ἑαυτῶν ὡς ἀντικειμενικαί, καὶ ὡς ἐνέχουσαι σημασίαν συνεπῶς ὡς κίττι διάφορον ἀπὸ ὅ,τι τῇ ὄντι εἶνε, ἂν δὲν προσπέρωνται εἰς κίττιον, ὁ ὅποῖος διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας νὰ «ἀντιλαμβάνεται», «νὰ προσλαβάνῃ» αὐτὰς ὡς φαινόμενα ἀντικειμένων; Οἱ σύγχρονοι ψυχολόγοι καὶ φαινομενολόγοι προσπαθοῦν νὰ ἀνταπακριβοῦν ὅπωςδήποτε εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἀντιρρήσεις τὰς διατυπωμένας κατὰ τοῦ Hume. Τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ ἐξετασθῇ εἰσέτι κίτπως εἰδικιώτερον, διὰ νὰ καταδειχθῇ, ὅτι ὅλαι αἱ ἀπόπειραι αὐταὶ στρέφονται περὶ τὸ ἐνυπάρχον ἐγὼ καὶ περὶ τὴν ἐμπειρικὴν ἐννοιαν τοῦ ἐγὼ, ἢ ὅποια ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς παιδαγωγικῆς τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας ἔχει ὑψίστην σημασίαν.

Ἴδιῃ ἢ παρομοίως τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως ἐνέχει ἓν σημεῖον τὸ ὅποῖον τῇ ὄντι στρέφεται ἐναντίον τῆς μωσαικῆς θεορίας τοῦ Hume περὶ τῆς συνειδήσεως. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐκιδιώρθουν ἓνα χαλασμένον μέρος τοῦ ἱεροῦ πλοῖου, προσεῖχον κυρίως ἵνα ἡ γενομένη διόρθωσις μὴ ἐπιδρᾷ ἐνοχλητικῶς ἐπὶ τοῦ ὅλου. Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις, ἢ γενικὴ μορφή

(1) Hume, Treatise on human nature; 1739, Book I, part IV, section 6. (γερμανικὴ μετάφρασις ὑπὸ Theodor Lipps, τόμ. I σελ. 325—40.)

τοῦ πλοίου ἔπρεπε γὰρ διατηρηθῆναι, καὶ κάθε ἀνακαινιζόμενον μέρος ἔπρεπε συνεπῶς γὰρ εἶνε ἐκ τοῦ ἰδίου ὕλικου καὶ γὰρ προσλάβῃ τὴν αὐτὴν μορφήν πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶχε καταστραφῆ. Βεβαίως τὸ ἐμπειρικόν μας ἐγὼ δὲν εἶνε ἀποσκληρωμένον, ὀριστικῶς καὶ ἀμεταβλήτως διαμορφωμένον κατασκευάσμα, ἀλλ' ἐνέχει τὴν δυνατότητα τῆς ἀναπτύξεως καὶ συνεπῶς τῆς διαπαιδαγωγήσεως. Ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὰ μέρη, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ σύνολον αὐτοῦ εἶνε δυνατόν γὰρ ἀλλοιωθῆναι. Ἐνας ἄνθρωπος μὲ τὸν ὅποιον ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ὁμιλήσαμεν, τοῦ ὁποίου τὴν βιωματικὴν ἀνάπτυξιν δὲν παρακολούθησαμεν, μῶς φαίνεται πολλάκις ἐκ θεμελίων διάφορος. Καὶ ὅμως δυνάμεθα καὶ πάλιν γὰρ τὸν ἐννοήσωμεν, ἂν ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἐν τῇ μετὰξὺ, ὄχι μόνον διήλιθον διὰ τῆς συνειδήσεώς του περιεχόμενα νέας ἄνευ ἴχνους, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑπῆρχε θεμελιώδης τις ὑπόστασις τοῦ εἶναι του καὶ ὑπάρχει ἀκόμη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὀικοδόμησε τὰς νέας αὐτοῦ ἐντυπώσεις, χωρὶς συγχρόνως γὰρ δυναθῆναι γὰρ συγχρονεύσῃ αὐτὰς ἀπολύτως. Οὕτω πῶς, πιστεύομεν, ὅτι ἠναγκάσθη γὰρ ἐργασθῆναι διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἐγὼ του. Τὸν οἰκοδομικὸν ὅμως νόμον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως δὲν τὸν ἐγκατέλειπε κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν αὐτὴν τοῦ ἰδίου του ἐγὼ, ἀλλὰ ὀκοδόμησε τοῦτο περαιτέρω κατὰ τὸν αὐτὸν ἀρχιτεκτονικὸν ὀρθόν. Τὸ ὕλικόν εἶνε δυνατόν γὰρ ἀλλάξῃ, ἢ μορφή καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὅλου εἶνε δυνατόν γὰρ ἀλλοιωθῆναι, συνάμα δὲ εἶνε δυνατόν εἰδικὰ γνωρίσματα τοῦ ὀρθοῦ κατὰ τὴν περαιτέρω οἰκοδόμησιν γ' ἀναφαινοῦν ζωηρότερον καὶ ἄλλα πάλιν γὰρ μειωθῆναι ὡς πρὸς τὴν ὀρχικὴν αὐτῶν ἰσχύϊν· μία τις ἀρχιτεκτονικὴ ἐνότης, μία οἰκοδομικὴ ἀναλογία ἐξακολουθεῖ παρὰ ταῦτα γὰρ διατηρῆται.

Ἡ θεωρία αὕτη ἀνεπτύχθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Wilhelm Dilthey καὶ μάλιστα ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ψυχολογικὸν ὀργανισμόν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὸ ὕλικόν καὶ πνευματικὸν αὐτοῦ περιβάλλον. Ἐν τούτοις δυνάμεθα, καὶ χωρὶς γ' ἀναφερθῆμεν εἰς τοιαῦτα πρὸς τὸ μὴ ἐγὼ ἀνήκοντα σημεῖα, γὰρ διατεκνῶμεν τὸ οὐσιώδες, διὰ τὴν πορείαν τῶν ἡμετέρων σκέψεων, ἀποτέλεσμα, ὅπως τὸ διατυπώνει καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Dilthey: «ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια τῆς ζωῆς εἶνε κατ' ἀρχὴν καὶ παντοῦ ἀπὸ τῶν στοιχειωδέσιαιων μέχρι τῶν συνθετοτέρων αὐτῆς μορφῶν μία ἐνότης. Ἡ ψυχικὴ ζωὴ δὲν ἀξάνει, συντιθεμένη ἀπὸ μέρη, οὔτε σχηματίζεται ἀπὸ στοιχεῖα δὲν εἶνε ἐν ἄθροισμα, οὔτε ἀποτέ-

λεσμα συνεργοῦντων μισθητηρίων ἀτόμων· εἶνε ἀρχικῶς καὶ πάντοτε μία ὀκρατομικὴ ἐνότης. Ἐκ τῆς ἐνότητος αὐτῆς διεκρίθησαν εἰς δικαί ψυχικαὶ ἐνέργεια, ἐξακολουθοῦν ὅμως γὰρ διατηροῦν, παρὰ ταῦτα, τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν σύνδεσμον, τὸν ἐκπορευόμενον ἐκ τῆς ἐνότητος. Τὸ γεγονός τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ ὑψίστη ἐκφρασις εἶνε ἡ ἐνότης τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐνότης τοῦ προσώπου, διακρίνει τὴν ψυχικὴν ζωὴν ὀριζικῶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὀλόκληρον τὸν σωματικὸν κόσμον» (1). Ἡ σκέψις περὶ συνδέσμου δὲν ἦτο δυνατόν γὰρ γενηθῆναι, «ἂν δὲν ἐνυπῆρχε ἐν τῇ ἰδίᾳ συνδετικῇ ἐνότητι». Ἡ ἐνότης αὕτη εἶνε δεδομένη, χωρὶς ὑποθέσεις περὶ τῆς ἐνοτικῆς αὐτενεργείας ἢ περὶ ψυχικῆς οὐσίας, διὰ τῶν ἐσωτερικῶν μας ἀντιλήψεων καὶ διὰ τῶν συνδυασμῶν αὐτῶν ἐν τῇ οἰκοδομικῇ σχέσει τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Πέραν τοῦ συνδέσμου τούτου δὲν δυνάμεθα γὰρ προχωρήσωμεν· αὐτὸς εἶνε ὁ ἐνοτικὸς ὀρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως» (2). Ὁ «ὀρος» αὐτὸς δὲν ἀποτελεῖ λοιπὸν οὔτε ἐννοιολογικὴν τινα προϋπόθεσιν, οὔτε μεταφυσικὴν τινα ὑπόστασιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπάρχουν συνειδητὰ περιεχόμενα (τοιαῦτα «ὑποθέσεις» ἀποκροῦνται ὀητῶς ὑπὸ τοῦ Dilthey), ἀλλ' αὐτὸς οὗτος εἶνε δεδομένος κατ' ἀπολύτως ἀσφαλῆ τρόπον», συνάμα μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, μάλιστα δὲ εἶνε τὸ «πρῶτον δεδομένον»· «Ἡ τρόποι οὔτοι τοῦ ἐκφραῖσθαι δηλοῦν σαφέστατα, ὅτι ὁ Dilthey ἀναγνωρίζει μόνον τὴν ψυχολογικὴν ἐννοιαν τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγὼ, τὸ ὅποιον εἶνε πάντοτε ἀντικείμενον.

Ὁ ἀκριβέστερος καθορισμὸς τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ ἐγὼ συνάγεται ἐκ τοῦ θέματος τὸ ὅποιον ὁ Dilthey προτίθεται γὰρ λύση διὰ τῶν συστηματικῶν αὐτοῦ ἔργων. Προτίθεται «γὰρ γεφυρώση τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς ψυχολογίας, ὡς ἐδιδάχθη αὕτη μέχρι σήμερον, καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου». Ἡ «περιγραφικὴ» τοῦ ψυχολογία δέον γὰρ καταλάβῃ τὴν θέσιν ὅλων τῶν φυσικῶν ἢ μεταφυσικῶν «ἐρμηνειῶν», καὶ ὅλων τῶν ἐννοιολογικῶν θεμελιώσεων τῆς ψυχικῆς ζωῆς, διότι τάχα μόνον οὕτως εἶνε δυνατόν γὰρ ἀπονηθῆναι τὰ βοηθητικὰ μέσα πρὸς κατανόησιν τοῦ «ὅλου ἀνθρώπου».

(1) W. Dilthey: Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie, 1891, Gesammelte Schriften, τόμ. V, 1218.

(2) Dilthey, ἐν. ἀν. σελ. 237—238.

καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Τοῦτο εἶνε σπουδαιότατον διότι «ἡ ζωὴ αὐτὴ καθ'ἑαυτήν, εἶνε πάντοτε ἱστορικῶς θεμελιωμένη». «Ὁ ἄνθρωπος εἶνε πέρα καὶ πέρα ἱστορικός» (1).

Ὁ σύνδεσμος τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως, κατὰ τὴν συγκεκομμένην αὐτοῦ ὑπαρξίν, οὐδέποτε εἶνε δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ πλήρως διὰ γενικῶν ὁρισμῶν, ἀλλ' ἔχει πάντοτε εἰδικόν τινα χαρακτήρα. Κάθε ἐγὼ εἶνε μοναδικὸν καὶ ἰδιότυπον ἄτομον, καὶ κάθε ἄτομον εἶνε ἱστορικὴ προσωπικότης. Ἐκ τοῦ γενικοῦ οἰκοδομικοῦ συνδέσμου, ὅστις ἐπαναλαμβάνεται ἀνὰ πᾶσαν ψυχικὴν ζωὴν, πρέπει λοιπὸν νὰ ζητηθῇ τρόπος μεταβάσεως πρὸς τὴν ἰδιότυπον καὶ ἀνεπαλάμπτον ἀτομικότητα τῶν ἱστορικῶν ὑπάρξεων. Καὶ αὐτὸν τὸν τρόπον μεταβάσεως τὸν ἐξευρίσκει ὁ Dilthey, χωρὶς νὰ θιγῶσιν τὴν σφαῖραν τῆς ἐνυπαρξίας, ἴτοι τοῦ ψυχολογικοῦ συνειδότητος· δι' αὐτοῦ δὲ προσλαμβάνεται ἡ ἔννοια αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐγὼ τὸν ὁριστικὸν αὐτῆς καθορισμόν.

(1) Dilthey: Beiträge zum Studium der Individualität, 1895—1896, Gesammelte Schriften Bd. V, σελ. 175.— Ἀφοῦ ἀποκρούει καὶ τὴν γνωσεολογικὴν ἔννοιαν τοῦ ἐννοιολογικοῦ ὑποκειμένου καὶ τὴν μεταψυχικὴν ἔννοιαν τῆς ὑπερβατικῆς οὐσίας τοῦ ἐγὼ ὁ Dilthey διατηρεῖν (παρὰ πᾶσαν πολεμικὴν ἐναντίον τῆς ἀγγλικῆς συνειρημολογικῆς ψυχολογίας (Assoziationspsychologie) καὶ τοῦ προδρόμου αὐτῆς Husserl, βαθυτέραν σχέσιν πρὸς τὸν δυτικο-εὐρωπαϊκὸν θετικισμὸν παρὰ πρὸς τὴν γερμανικὴν ἰδεοκρατίαν. Τοῦτο τὸν συνδέει συνάμα μὲ τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργον «Logische Untersuchungen» ἔσχε ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐργασίῶν τοῦ Dilthey ὁρισμένην ἐπίδρασιν (πρὸς βλ. κυρίως τοῦ Dilthey «Studien zur Grundlegung der Geisteswissenschaften» 1906, Ges. Schr. τόμ. VII, σελ. 3 καὶ ἐφ.). Ὁ Dilthey διακρίνεται βεβαίως ἀπὸ τὸν Husserl διὰ τοῦ ἰσχυροῦ τονισμοῦ τῆς ἱστορικότητος· πλησιέστερον ἤμωσ πρὸς αὐτὸν κεῖνται σήμερον αἱ προσπάθειαι νεωτέρων φαινομενολόγων (πρὸς βλ. κυρίως τοὺς δύο τελευταίους τόμους τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Husserl «Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung» τόμ. VIII, 1927, τόμ. IX, 1928). Φαινομενολογία καὶ περιγραφικὴ ἢ (ὅπως εὐχαρίστως λέγουν πολλοὶ σήμερον) ἱστορικὴ ἢ ἐρμηνευτικὴ ψυχολογία εἶνε δυνατόν νὰ συναντηθοῦν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου προβλημάτων, ἐπειδὴ καὶ αἱ δύο ἀκολουθοῦν καθαρῶς «περιγραφικὴν», (ὄχι ἤμωσ καὶ συνθετικὴν), μέθοδον καὶ δι' αὐτὸ ἀναγκάζονται νὰ μένουσιν, ὅπως δὴποτε, προσκεκολλημέναι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνυπάρχοντος, τοῦ ψυχολογικοῦ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον εἶνε κατ' οὐσίαν ἀντικείμενον καὶ οὐχὶ ὑποκείμενον.

Κάθε ψυχικὸς οἰκοδομικὸς σύνδεσμος εἶνε συνάμα καὶ ἐνυπάρχων τελεολογικὸς σύνδεσμος. Ὑφίσταται μόνον διότι διενεργεῖται διὰ ἔσσοτερικῆς «προσπάθειας πρὸς τὸ τέλος, τὸν σκοπὸν»· ἡ δὲ θέσις τοῦ σκοποῦ εἶνε εἰς τοὺς διαφόρους ἀνθρώπους διάφορος· αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην αἰτίαν τῶν διαφορῶν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, συνάμα δὲ καὶ τῆς βαθμιαίως ἀναπτυσσομένης ἀτομικότητος αὐτῶν. Κανένας ὁμαλὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει συνειδητὰ περιεχόμενα ἐντελῶς διαφορετικὰ σχηματισμένα ἀπὸ τοὺς λοιποὺς πνευματικῶς ὑγιεῖς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ μερικὰ εἶναι εἰς αὐτὸν κατ' ἔξοχὴν «ἐντονα», ἔχουν, οὕτως εἰπεῖν «ποσοτικὴν» τινα ὑπεροχὴν, ὄχι ἤμωσ καὶ ποιοτικὴν τοιαύτην. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται μὲ τὴν ἐντασιν αὐτῆν, ἔχει τὴν ὁπῆν νὰ θέτῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ἄλλα στοιχεῖα· κατὰ τὴν ὑπερέντασιν ὁρισμένων ὁρμῶν γίνονται ἄλλα αἰσθήματα ἀπλᾶ μέσα πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὁρμῶν. Ὁ ἰσχυρότερος λοιπὸν τονισμὸς ἐνὸς εἰδικοῦ σκοποῦ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ παρουσιασθῇ ἐκ τῶν προτέρων σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως· συνήθως σχηματίζεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον, διότι βαθμιαίως καθίσταται φανερόν, ὅτι, πρὸς ἐπιτυχίαν ἐνὸς σκοποῦ, πρέπει νὰ παραιτηθῇ τις ἄλλων τινῶν. Τέλος, δι' ἀσκήσεως, συνειδητὰ τις εἰς τὰς μεθόδους, τὰς ὀδηγούσας πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ κυριαρχοῦντος συνδέσμου» (σκοποῦ) καὶ μάλιστα ἀνὰ πᾶν θεῶμα τῆς συνειδήσεως κατὰ διάφορον τρόπον (1). Οὕτω πῶς ἐμφανίζεται βαθμιαίως ἡ διαφοροποίησις ἀτομικῶν προσωπικότητων.

Τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ, ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτοῦ, δὲν εἶνε παρὰ Dilthey προϋπόθεσις τις, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀρχιτεκτονικῶς διηρημένου καὶ τεολογικῶς ἠνασμένου συνδέσμου τῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ περιεχομένων. Τὸ ἐγὼ τὸ ὁποῖον θέτει σκοπούς, ἐκτελεῖ τὴν προσπάθειαν, ἐμβαθύνει εἰς τὰς μεθόδους τῆς τελεολογικῆς

(1) Dilthey, Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie, Ges. Schr. τόμ. V, σ. 229—231.—Εἶναι ἀξιοσημεῖωτον ὅτι, ἤδη ἐνταῦθα, κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ἀτομικότητος, τόσον ἀσκήσις ὅσον καὶ συνήθειαι εἶναι κατ' ἔξοχὴν σημαντικαί. Δι' αὐτοῦ ὑποδεικνύεται ἀμέσως καὶ τὸ συνδετικὸν σημεῖον διὰ τὴν παιδαγωγικὴν τοῦ Dilthey. Κατ' αὐτὴν ἐμφανίζονται καὶ πάλιν αἱ μνημονευθεῖσαι θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς ἐμπειρικῆς παιδαγωγικῆς ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς τελειοποιήσεως.

προσανατολισμένης γραμμής της ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώνει οὕτω πρὸς τὸν ἐμπειρικὸν χαρακτήρα τῆς προσωπικότητος δὲν εἶνε ὑπεράνω τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ συνδέσμου τῆς ψυχικῆς ζωῆς, οὔτε κεῖται ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ ἀρχιτεκτονικὸς σύνδεσμος διενεργεῖ πάντα ταῦτα δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ἡ ἐνότης τοῦ ἐγώ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι ὄχι τὸ ἐγὼ προσλαμβάνει χαρακτήρα, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐγὼ δημιουργεῖται συνίμα μετὰ τοῦ χαρακτήρος. «Εἰς πᾶσαν εἰδικὴν ψυχικὴν ζωὴν ὁ ἀρχιτεκτονικὸς σύνδεσμος τείνει νὰ ἐπιτύχῃ ἱκανοποιητικὴν τινα ψυχικὴν κατάστασιν» οὔτω δὲ εἶνε ἡ συνείδησις μιᾶς αὐτονόμου ἐσωτερικῆς ἀξίως ἀπὸ τὴν αὐτοαίσθησιν παντὸς ἀτόμου ἀχώριστος» (1). Ὡστε κυρίως ἐκ τῆς παιδικότητος τοῦ ἐγώ γεννᾶται ἡ «αὐτοσυνείδησις», καὶ μάλιστα συνίμα ἐν τῇ διπλῇ σημασίᾳ, τὴν ὁποίαν συνδέομεν ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ πρὸς τὴν λέξιν αὐτήν, ἀντιτάσσοντες αὐτὴν πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀντικειμένου ἀφ' ἑνὸς, καὶ πρὸς ὠρισμένα αἰσθήματα ἀδυναμίας, τῆς βουλήσεως καὶ τῆς διανοίας ἀφ' ἑτέρου. Ἀρχικῶς τὸ ἐγὼ δὲν εἶνε δημιουργικόν, ἀλλ' εἶνε προῖόν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Δὲν εἶνε ὁ ὑποκίνητικὸς παράγων τῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ τὸ κατ' αὐτὴν ἀναπτυσσόμενον. Καί, ἐπειδὴ ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις εἶνε διαρκῆς ἐπεξεργασία πνευματικῶν ἀγαθῶν (κατὰ τὸν Dilthey, διαδικασία πρὸς τὸ πνευματικὸν «περιβάλλον»), διὰ τοῦτο εἶνε δυνατόν, ὅπως κατὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς ἠθικῆς αὐτοσυνείδησεως, οὔτω πως καὶ διὰ τὴν μόρφωσιν συνείδησεως πολιτισμοῦ, νὰ εὑρεθῇ διπλῆ διατύπωσις, διὰ τῆς ὁποίας εἶνε δυνατόν ἤδη ἐνταῦθα νὰ ὑποδηλωθοῦν αἱ δυσχέρειαι τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Dilthey. Κατὰ τὸν Dilthey τὸ ἐγὼ σχηματίζεται τότε, δηλαδή δημιουργεῖται, ὅταν μορφώνεται, ἤτοι ὅταν προσλαμβάνει πνευματικὴν μόρφωσιν.

Πρὶν ἐρευνήσωμεν τὰς περαιτέρω παιδαγωγικὰς συνεπειὰς τῆς μονομεροῦς θεωρίας περὶ ἐνυπάρχοντος ἐγώ, πρέπει νὰ ἐξετίσωμεν ἀκόμη δευτέραν τινα διατύπωσιν τῆς ἐννοίας αὐτῆς τοῦ ἐγώ, ἡ ὁποία εἶνε δυνατόν νὰ ἐκληφθῇ ἐπίσης ὡς ἡ περαιτέρω διαμόρφωσις τῆς θεωρίας τοῦ Hume. Ἀντιπροσωπεύεται δὲ αὕτη κατὰ τὸν μᾶλλον

κτυπητὸν τρόπον ἀπὸ τὸν Husserl εἰς τὴν πέμπτην ἐρευναν τοῦ ἔργου του «Logische Untersuchungen». Ὁ Husserl διακρίνει ἐν τῇ προκειμένῃ ἐρευνῇ περισσοτέρας ἐννοίας τῆς συνείδησεως. Τὸ κεφάλαιον (πρῶτον), τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει, ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «συνείδησις ὡς φαινομενολογικὴ ὑπόστασις τοῦ ἐγώ καὶ συνείδησις ὡς ἐσωτερικὴ ἀντίληψις». Ἦδη δι' αὐτοῦ, παρ' ὅλας τὰς λοιπὰς ἀποκλίσεις, ἀνιχνωθίζεται ἕνα οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς θεωρίας τοῦ Hume περὶ τοῦ ἐγώ ὡς ὀρθόν. Ὑπάρχει καὶ μία φαινομενολογικὴ ἐννοια τῆς συνείδησεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας δύναται τις νὰ εἴπῃ: ὄχι τὸ ἐγὼ ἔχει συνείδησιν, ἀλλὰ τὸ ἐγὼ εἶνε συνείδησις. Ὁ «συννοητισμὸς τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ θεύματος τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ ὅλου» ἀποτελεῖ τὴν ὅλην «πραγματικὴν φαινομενολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐμπειρικοῦ ἐγώ».

Πρὸς διαφορισμὸν τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων εἶνε βεβαίως ἀνάγκη ἡ ἐννοια τῆς ἐνεργείας νὰ ἐκληφθῇ **καθαρῶς φαινομενολογικῶς**, δηλαδή «νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπ' αὐτῆς πᾶσα σχέσις πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν (πρὸς ἀνθρώπους καὶ ζωῶν) (1). Μόνον ὅταν δὲν ἐκτελέσῃ κανεὶς τὴν φαινομενολογικὴν «κάθαρσιν» τῆς ὑποστάσεως τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας (τὴν «ἀγωγὴν» πρὸς τὸ ἀμέσως καὶ ἀναντιρρήτως ὡς «φαινόμενον» δεδομένον), μόνον τότε εἶνε δυνατόν νὰ γεννηθῇ ἡ ὑπόνοια, ὅτι τάχα ὠρισμένα περιεχόμενα τῆς συνείδησεως εἶνε δυνατόν νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τοῦ ἐγώ. Ἀλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν γίνεται κυρίως λόγος, οὔτε περὶ περιεχομένου τῆς συνείδησεως, οὔτε περὶ τοῦ ἐγώ ὑπὸ τὴν φαινομενολογικὴν ἐννοίαν, ἀλλὰ πάντοτε μόνον περὶ «πραγμάτων» ἐντὸς τοῦ «κόσμου». Κυρίως τὸ ἐγὼ δὲν ἐννοεῖται τότε καθαρῶς, κατὰ τὴν «φαινομενολογικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν», ἀλλ' ἐννοεῖται εἰσέτι «ὡς ἐμπειρικὸν πρόσωπον»

(1) Husserl, Logische Untersuchungen 2 ἐκδ. (μὲ τὰς λοιπὰς συμφωνοῦσα) τόμ. II, 1, 1913, σελ. 346 κ. ἐφ. Πρὸβλ. «Ideen zu einer reinen Phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie» τόμ. I, 1913 σελ. 48 κ. ἐφ. Τὰς ἀποκλίσεις ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ τοῦ ἐγώ, αἱ ὁποιαὶ ἐμφανίζονται εἰς τὸ ἔργον τοῦτο καὶ τὰς ὑποσημειώσεις τῆς 2 ἐκδ. τόμ. τοῦ ἔργου «Logische Untersuchungen» ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κατὰ τὸ 1901 ἐμφανισθεῖσαν 1 ἐκδ. τοῦ ἔργου τούτου, θὰ πραγματευθῶμεν ἔπειτα.

(1) Dilthey, Beiträge zum Studium der Individualität, Ges. Schr. Tom. 5, σελ. 266.

ὡς «ἀτομικὸν ὑλικὸν ἀντικείμενον», ὡς «μέλος τοῦ κόσμου», τὸ ὁποῖον διατελεῖ εἰς φυσικὴν καὶ ψυχικὴν σχέσιν πρὸς ἄλλα φυσικὰ καὶ ψυχικὰ ἀντικείμενα τοῦ κόσμου τούτου (πράγματα καὶ πρόσωπα). «Τὸ ἐγώ, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ κοινοῦ λόγου, εἶνε ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, τόσον τὸ ἴδιον ἐγώ, ὅσον καὶ τὸ ἀλλότριον, καὶ πᾶν ἐγώ εἶνε ἀντικείμενον, ὅπως καὶ κάθε τυχαῖον φυσικὸν πρᾶγμα, ὅπως μία οἰκία ἢ ἓν δένδρον κ.τ.λ.». Ἄν ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τοῦ κοινοῦ λόγου, ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐγώ, εἶνε ὀρθός, ἀν γενικῶς καὶ κατ' αὐτὴν τὴν καθημερινὴν ζωὴν δὲν γίνεται θεμελιώδης διάκρισις μεταξὺ τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ ἀλλοτρίου ἐγὼ ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν δένδρων ἀφ' ἑτέρου, τοῦτο δὲν ἐξετάζεται ἐνταῦθα. Ἀσφαλῶς ὅμως τὸ ἀναφερθὲν χωρὶον βασίζεται τοῦλάχιστον ἐπὶ μονομεροῦς τινος χαρακτηρισμοῦ τῆς συνήθους συνειδήσεως τοῦ ἐγὼ ἢ μονομέρεια δὲ αὕτη προκύπτει ὡς συνέπεια ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς φαινομενολογικῆς ἐννοίας τοῦ ἐγὼ.

Ἡ κοινὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἐγὼ, καὶ ἡ ὡς βίασις αὐτῆς ὑποκειμένη «φυσικῆ» ἀντίληψις περὶ «κόσμου», πρέπει νὰ τεθῆ εἰς ἀγίαν, διότι εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῆ ἀκόμη ὡς πρὸς τὰ φαινομενολογικὰ αὐτῆς θεμέλια· δὲν πρέπει λοιπὸν ἐκ τῶν προτέρων νὰ προῦποτεθῆ, δὲν πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀνεξετάστως ὑπὸ τῆς φαινομενολογίας. Τὸ «φαινομενολογικῶς ἀναλελυμένον ἐγώ» δὲν ἐμφανίζεται κατόπιν ὡς κατὰ τὸ ἰδιότυπον, τὸ ὁποῖον αἰσθεῖται ὑπεράνω τῶν πολυειδῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ εἶνε ἀπλῶς ταῦτὸ πρὸς τὴν τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας συνδέουσαν ἐνότητα». Περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως εἶναι στοιχεῖα τῆς συστάσεως τοῦ θεύματος τῆς συνειδήσεως, τὸ δὲ θεῦμα τοῦτο ταυτίζεται ὑπὸ τοῦ Husserl (τοῦλάχιστον κατὰ τὴν πρώτην ἐκδοσιν τῶν «Logische Untersuchungen») μὲ τὸ φαινομενολογικὸν ἐγώ. Ἡ παραδοχὴ λοιπὸν ἀντικειμένων, ἢ θέσις τοῦ κόσμου τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκουν τάχα καὶ αἱ ἐμπειρικαὶ προσωπικότητες, εἶνε δυνατόν μόνον ἐντεῦθεν νὰ ἐννοηθῶν, ἢτοι ἐκ τῆς ὑποστάσεως τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγὼ. Ἡ γνωσεολογικὴ αὕτη ὀρθικὴ θέσις τοῦ προβλήματος τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ μὴ ἐγὼ διακρίνει τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl ἀπὸ τὴν περιγραφικὴν ψυχολογίαν τοῦ Dilthey· ἤδη δι' αὐτοῦ ὁ Husserl φαίνεται ὅτι πρόσκειται πρὸς τὴν ἐννοιολογίαν.

Πάντως ὁ Husserl ἐξέρχεται πεποισθότως ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς θεω-

ρίας τοῦ Hume. Κατὰ τὸν Hume ἢ ἐρμηνεία, ὡς ἀντικειμενικοποιούσα τὰ ἐν ὑποκειμενικῇ ἐνυπαρξίᾳ ὑπάρχοντα περιεχόμενα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, βασίζεται μόνον ἐπὶ συνειρμῶν, κυρίως ἐπὶ τῆς συνήθειας. Τὸ ἐγώ, (τουτέστι τὸ ἕως τὰ τώρα συσσωρευθὲν ὑλικὸν τῶν ἀντιλήψεων) διάκειται, κατ' αὐτὸν, ἐντελῶς παθητικῶς δὲν δύναται νὰ αὐτενεργήσῃ, διότι ἐξαρτᾶται, ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ὑπάρξει καὶ ἰδιορρυθμίᾳ, ἐκ τῶν ἐκάστοτε δεδομένων ἀντιλήψεων, συνεπῶς δὲν δύναται νὰ ἐξαρτήσῃ τὰς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Ἄν θέλωμεν ν' ἀποφύγωμεν τὰς δυσχερείας, τὰς ἐντεῦθεν διὰ τὸν Hume ἀναφουρέσας, καὶ νὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ μένωμεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐνυπαρξίας, ἀγόμεθα εἰς τὴν ὁμολογίαν, ὅτι ὁ Hume δὲν ἀποδίδει τὸ ἀμέσως δεδομένον ἀκριβῶς ὅπως τοῦτο παρουσιάζεται ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν συνείδησιν. Αὕτη εἶναι ἡ στάσις τοῦ Husserl πρὸς τὸν Hume.

Ἄν πράγματι ὑπάρχει ὁ κόσμος τῶν ὑφ' ἡμῶν ὡς ἀντικειμενικῶν ἐκλαμβανόμενων ὄντων, περὶ αὐτοῦ ὁ φαινομενολόγος, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ λάβῃ ἀπόφασιν τινα. Ἄν ὁ χάρτης ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶναι τυλωμένα τὰ λόγια αὐτὰ, ὑπάρχει ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν συνείδησίν μου, περὶ αὐτοῦ ἢμπορεῖ κανεὶς ν' ἀμφιβάλλῃ. Ἀναμφίβολον ὅμως εἶναι, ὅτι ὄχι μόνον ὑπάρχει ἢ αἰσθησις τοῦ λευκοῦ, τοῦ λείου κτλ., ἀλλ' ὅτι ἔχω καὶ τὴν συνείδησιν, ὅτι βλέπω αὐτὸν τὸν χάρτην, καὶ ὅτι εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι ὁ κύριος «πυρὴν» ἐκείνου, τὸ ὁποῖον βλέπω, εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ ἂν βλέπω τὸν χάρτην ἢ ἂν ὀπωσδήποτε ἄλλως φέρεται οὗτος εἰς σχέσιν πρὸς τὴν συνείδησίν μου. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη τῆς συνειδήσεως εἰς κάτι οὐχὶ ἀμέσως ὡς φαινόμενον δεδομένον, τὸ γεγονός τοῦτο, ὅτι ὄρισμένα φαινόμενα ὑποδεικνύουν κάτι πέραν τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀρίων κείμενον, εἶναι ἐπίσης φαινομενολογικὸν συστατικόν, τὸ ὁποῖον ἀναμφιβόλως εἰσέρχεται εἰς τὸ ρεῦμα τῆς συνειδήσεως, καὶ συνεπῶς ἀνήκει εἰς τὸ φαινομενολογικὸν ἐγώ. Βεβαίως ὅταν ἐκτελεῖται ἢ αἰσθησις, ἢ συνείδησις δὲν αἰσθάνεται κατὰ ἄμεσον τρόπον τὸ ἀντικείμενον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται αἱ ἐνεργεῖαι αὐτῆς καὶ τὸ ὁποῖον «ὑπονοεῖται», ἀλλὰ τὸ ἀναφέρεσθαι καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι, τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἢ συνείδησις αἰσθάνεται κατ' ἄμεσον τρόπον, καὶ μάλιστα «μὲ πλήρη σαφήνειαν», Ὁ Hume νοθεύει τὸ γεγονός τοῦτο τοῦ αἰσθάνεσθαι, ὅταν ἐξηγεῖ

αὐτὸ δι' ἀπλῶν συνειρημῶν τῶν περιεχομένων τῶν ἐνεργειῶν, καὶ ὅταν μάλιστα ἀντικαθιστᾷ ἐκεῖνο δι' αὐτῶν. Ὁ Husserl δι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἰσάγει μίαν ἄλλην ἔννοιαν, τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐντάσεως», τὴν ὁποῖαν ἤδη ὁ Franz Brentano εἶχε παραλάβει ἀπὸ τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν καὶ εἶχε θέσει εἰς τὴν ὑψηροσίτην τῆς «ψυχολογίας κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν ἐκδοχὴν». Κάθε συνειρημὸς βυσιζέται μόνον ἐπὶ παθητικότητος τοῦ ἐγῶ. Κατὰ τὰς «ἐντάσεις» τουναντίον τὸ ἐγῶ ἐνεργεῖ, ἐνεργεῖ ἀκριβῶς ὡς ἀντιλαμβανόμενον, ὡς ἀναφερόμενον πρὸς τι, κ.τ.λ. Δὲν προσλαμβάνει ἀπλῶς τὰ δεδομένα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἀντιλαμβάνεται αὐτὰ συνάμα καὶ ὡς ἐκπροσώπους ἀντικειμενικῶν ὄντων.

Ἡ ἐνεργητικότης ὅμως αὕτη τοῦ ἐγῶ δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς «ἐνέργεια» αἰσθανομένη ἑαυτῇν. Ὅχι ἡ ἐνέργειά μου (π. χ. ἡ ὕρασίς μου, τὸ δρᾶν ὡς ἐνέργειά μου) ἐμφανίζεται μοι κατὰ τὴν ἀδιανόητον (μὴ ὑποστᾶσαν τὴν ἐσωτερικὴν θλάσιν) συνείδησίν μου, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀντικείμενον ὡς τοιοῦτο (π. χ. τὸ ὄρώμενον φύλλον τοῦ χιῶτου) μοῦ εἶναι «ἐντατικῶς δεδομένον». Ὁ λόγος περὶ «ἐντάσεων» ἢ περὶ «ἐντατικῶν ἐνεργειῶν» δὲν σημαίνει παρὰ Husserl τίποτε ἄλλοπαρὰ ἀκριβῶς τὴν ἐντατικὴν αὐτὴν παρουσίαν τῶν προκειμένων ἀντικειμένων. Εἰδικὰς «ἐνεργείας» οὐδόπως εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ψυχικῆς λειτουργίας. Λι' αὐτὸ οὐδαμῶς αἰσθανόμεθα κατ' αὐτὴν καὶ τὸ ἐνεργοῦν ἐγῶ ὡς τοιοῦτο (ὡς δράστην). Ἐν κἀσῃ περιπτώσει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἐγῶ εἰς ὠρισμένας «ἐντατικὰς» ἐνεργείας ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὰ ἀντικείμενά του. Φαινομενολογικῶς ὅμως εἶναι μόνον τότε ὁ τρόπος οὗτος τοῦ λέγειν, δικαιολογημένος ὅταν προσδίδει τις, εἰς αὐτὸν τὸ λίαν τετριμμένον νόημα, ὅτι κάθε ἐνέργεια ἀνήκει αὐτονοήτως εἰς τὴν «δέσμη» τῶν ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι, ἐν συνόλῳ λαμβανόμεναι, ἀποτελοῦν τὸ φαινομενολογικὸν ἐγῶ. Κάθε ἄλλη χρῆσις τῆς λέξεως «ἐγῶ» στηρίζεται (κατὰ τὴν προγενεστέρην ἀντίληψιν τοῦ Husserl) μόνον ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἐγῶ, ὡς ἀπαντᾶται αὕτη εἰς τὴν συνήθη μας κοσμοθεωρίαν, εἰσάγεται, οὕτως εἰπεῖν, λαθραίως εἰς τὴν συζήτησιν. Εἰς φιλοσοφικὰς ἐρεῦνας εἶναι αὐτονόητον, ὅτι δὲν δικαιούμεθα νὰ θέτωμεν ὡς βίσιν τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τοῦ ὑλοποιημένου ἐγῶ, ἀλλὰ πρέπει νὰ μένωμεν εἰς τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τοῦ φαινομενολογικοῦ ἐγῶ. Ἐν ἐναντίᾳ

περιπτώσει περιπίπτομεν εἰς τὴν ἀσύστατον «μεταφυσικὴν τοῦ ἐγῶ», ἢ ὁποῖα ματαίως προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ νοητὴν τὴν σχέσιν μεταξὺ ἐγῶ καὶ ἀντικειμένου ὡς πραγματικὸν σύνδεσμον μεταξὺ πράγματος καὶ πράγματος.

Πᾶσα τοιαύτη μεταφυσικὴ τοῦ ἐγῶ ἀποκρούεται βεβαίως ὑπὸ τοῦ Husserl, ἀλλ' οὗτος στρέφεται, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν «Logische Untersuchungen», μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν δεξυτήτος καὶ κατὰ τῆς ἐννοιολογικῆς ἐκδοχῆς ἐνός «καθαροῦ ἐγῶ». (1) Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Natorp, «Psychologie nach kritischer Methode». Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι ὁ Natorp ἴσταται κατὰ τοῦτο πλησίον τῆς φαινομενολογίας, καθ' ὅσον ἀφορμᾶται ἀπὸ «συνολικόν τι γεγονός τῆς συνειδήσεως», ἢτοι ἀπὸ μίαν πραγματικότητα, τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ πιστοποιήσωμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ δι' αὐτὸ χαρακτηρίζεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Natorp ὡς «φαινόμενον καὶ μάλιστα ὡς «θεμελιῶδες φαινόμενον τῆς ψυχολογίας». Εἰς τὸ «θεμελιῶδες τοῦτο γεγονός τῆς συνειδήσεως» εἶναι δυνατόν νὰ διακριθῶν, κατὰ Natorp, δι' ἀφαιρέσεως τρία σημεῖα, τὰ ὁποῖα βεβαίως εἰς τὴν πραγματικότητα ποτὲ δὲν ἐμφανίζονται χωρισμένα: 1. τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως (πᾶν ὅ,τι εἶναι συνειδητὸν) 2. τὸ ἐγῶ ὡς «κοινὸν κέντρον», πρὸς τὸ ὁποῖον δέον νὰ ἀνάγονται ὅλα τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, διὰ νὰ γίνωνται συνειδητὰ καὶ 3. ἡ ἀναφορὰ ἀκριβῶς αὕτη πρὸς τὸ ἐγῶ, ἢ σχέσις, ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει πᾶν τὸ συνειδητὸν ἀκριβῶς ὡς συνειδητὸν καὶ δι' αὐτὸ προσλαμβάνει ἀπὸ τὸν Natorp τὸ ὄνομα «συνειδητότης» (2). Ἄν καὶ ὁ Natorp ἰσχυρίζεται, ὅτι τὰ τρία αὐτὰ σημεῖα «εὐρίσκονται εἰς κάθε πραγματικὴν συνείδησιν», ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὰ

1) Husserl, Logische Untersuchungen, τομ. II 1, Fünfte Untersuchung § 8. — Διὰ τὴν μεταγενεστέρην ἀντίληψιν τοῦ Husserl ἔχουν σημασίαν αἰ.σημειώσεις ἐν σελ. 857 καὶ 863 τῆς 2ας ἐκδόσεως.

2) Paul Natorp, Einleitung in die Psychologie nach kritischer Methode, 1888 § 4. σελ. 11. — Allgemeine Psychologie in Lehrsätzen zu akademischen Vorlesungen, 2. ἐκδ. 1910, § 1—4 Τελειωτικῶς ὁ Natorp διετύπωσε τὴν γνώμην του εἰς τὸ ἔργον του «Allgemeine Psychologie nach kritischer Methode» 1912 (π.ρ.βλ. κυρίως, κεφ. II §§ 2—7 καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ τὴν συζήτησιν πρὸς τὸν Husserl σελ. 280).

διὰ τὴν συνείδησιν «ὡς τοιαύτην, κατὰ τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐκδήλωσιν», ἂν καὶ διὰ τῶν τοιούτων τρόπων τοῦ διατυποῦσθαι φαίνεται, ὅτι προσεγγίζει πολὺ πρὸς τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl, ἐμμένει στερεῶς εἰς τὴν ἐννοιολογικὴν θεμελιώδη ἀρχὴν περὶ τοῦ «ἀσυγκρίτου» τοῦ ἐγὼ πρὸς ὅλα τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως. **Κάθε παράστασις** τὴν ὁποῖαν θὰ ἐσχηματίζαμεν περὶ τοῦ ἐγὼ, θὰ μετέβαλε τοῦτο εἰς **ἀντικείμενον**. Ἐχομεν ὅμοις ἤδη παύσει νὰ τὸ σκεπτόμεθα ὡς ἐγὼ, εὐθὺς ὡς τὸ σκεπτόμεθα ὡς ἀντικείμενον. Τὸ ἐγὼ δὲν εἶναι ἀντικείμενον, ἀλλ' εἶναι, ἀπέναντι παντὸς ἀντικειμένου, ἐκεῖνο τὸ στοιχεῖον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὁποῖον εἶναι κάτι ἀντικείμενον. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν σχέσιν ὄντος τινὸς πρὸς τὸ ἐγὼ. Συνειδητὸν εἶναι τὸ **ἀντικείμενον** εἰς τὸ ἐγὼ. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο «τοῦ κεῖσθαι ἔναντι» τοῦ ἐγὼ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ πάλιν ὡς τοιοῦτο ἀντικείμενον.

Τὸ ἐγὼ καὶ ἡ συνειδητότης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῶν ὡς εἰδικὰ ψυχικὰ γεγονότα, ἀλλὰ πρέπει νὰ συυποθεθῶν μὲ τὸ ἀρχικὸν γεγονός τοῦ συνειδέσθαι. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ἀντικείμενον τῆς κριτικῆς ψυχολογίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ μείνουσιν ὡς προϋπόθεσις αὐτῆς, δὲν ἀποτελοῦν τὰ προβλήματα τῆς, ἀλλὰ «τὴν αἰτίαν τοῦ προβλήματος» ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἀνυπυχθῆ τὸ κυρίως ψυχολογικὸν πρόβλημα. Δι' αὐτὸ βραδύτερον ὁ Natorp καθώρισεν ἀκριβέστερον τὸν τρόπον τοῦ ὁμιλεῖν περὶ «γεγονότος», ἢ περὶ «φαινομένου» τῆς συνειδήσεως, εἰπὼν, ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ εἰὸς γεγονότος μεταξὺ πολλῶν ἄλλων γεγονότων. Τὸ «ἀρχικόν, καθαρὸν ἐγὼ, τὸ ἐγὼ τῆς συνειδητότητος εἶναι τὸναντίον **αἰτία πάντων** τῶν γεγονότων», αἰτία πάσης ὑπάρξεως, παντὸς δεδομένου, παντὸς φαινομένου, (1). Ὁ Husserl ἔχει λοιπὸν πλήρως δικαιῶν, ὅταν λέγῃ, ὅτι εἰς τὸ καθαρὸν ἐγὼ παρὰ Natorp δὲν ἀνταποκρίνεται «φαινομενολογικὴ οὐσία». Αὐτὸς ὁ Natorp ἀνιγνωρίζει τὸν καθορισμὸν αὐτὸν ὡς ὀρθόν. Ὁ Husserl, συμφῶνως πρὸς τὸν γενικὸν σκοπὸν τῆς φαινομενολογίας του, ἔπρεπε νὰ ἀρχίσῃ ἄμέσως μὲ τὴν φαινομενολογικὴν οὐσίαν. Ἡ φαινομενολογικὴ αὐτὴ οὐσία (εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Natorp, τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως) ἀποτελεῖ μάλιστα τὸ κύριον, καὶ δὴ τὸ μο-

ναδικὸν πεδίον ἐρεῦνης διὰ τὴν φαινομενολογίαν (εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Natorp διὰ τὴν ψυχολογίαν κατὰ τὴν κριτικὴν μέθοδον). Τὸ καθαρὸν ἐγὼ, τὸ ἐγὼ τῆς συνειδητότητος γενικῶς «οὔτε κἀν συζητεῖται» (1) ὑπὸ τοῦ Husserl.

Εἰς δύο ὅμως σημεῖα διαφέρει ὁ Natorp, ὡς «κριτικὸς» φιλόσοφος, κατὰ τρόπον ὀριστικὸν ἀπὸ τὸν λίαν θετικιστικῶς ἐπηρεασμένον Husserl τοῦ ἔτους 1901. Πρῶτον ὁ Natorp ὑποθέτει τὸ καθαρὸν ἐγὼ ὡς κέντρον ἀναφορᾶς παντὸς συνειδητοῦ, καίτοι αὐτὸ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν ποτε νὰ γίνῃ ἀντικείμενον τῆς συνειδήσεως, τουτέστι, παρὰ πάντα φαινομενολογικὸν περιορισμὸν, ἐμμένει στερεῶς εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ ἐννοιολογικοῦ ἐγὼ, τὸ ὁποῖον δὲν συγχωνεύεται μὲ τὴν ἐνυπαρξίαν τοῦ συνειδῶτος. Δεύτερον ἡ ἀρχικὴ ὑπόστασις τῆς ἀμέσου συνειδήσεως δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Natorp, δεδομένη εἰς τρόπον ὥστε «νὰ εἶναι δυνατόν νὰ περιγραφῶμεν» αὐτήν. Ἡ χαρακτηριστικὴ μέθοδος τῆς κριτικῆς ψυχολογίας δὲν εἶναι ἡ περιγραφή, ἀλλ' ἡ «ἀνοικοδόμησις» (Rekonstruktion) τοῦ ἀμέσως δεδομένου, κυρίως δὲ ἡ «ἐπανίδρυσις τῶν συνδέσμων» οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν «οἰκοδόμησιν» τῶν ἀντικειμένων ἔπρεπε νὰ διασπασθῶν. Ἡ μέθοδος ὅμως αὕτη τῆς «ἀνοικοδομήσεως» τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ, ἐν τῇ κριτικῇ ψυχολογίᾳ, εἰς ὀριστικὸν πέρας, ὅπως δὲν εἶναι δυνατόν καὶ ἡ μέθοδος τῆς οἰκοδομήσεως εἰς τὰς ἐπιστήμας τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου (π.χ. εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας) νὰ καταλήξῃ εἰς τελειωτικὸν τέρας. Εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς δύο περιπτώσεις δὲν εἶναι ἀρκετὴ ἢ ἀπλή περιγραφή, χωρὶς νὰ νοθευθῶν τι περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως (κατὰ τὴν ὑποκειμενικότητα αὐτῶν) ἢ τὰ ἀντικείμενα (κατὰ τὴν ἀντικειμενικότητα αὐτῶν), καθ' ὅτι τεχνικῶς, καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῶν οὐσίαν, μεταβάλλονται εἰς κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι «ἀμεταβλήτως δεδομένον». Τὸ μόνον στερεὸν σημεῖον, ἐφ' οὗ τίθενται ὅλα τὰ προβλήματα τῆς κρι-

1) Natorp, Allgemeine Psychologie. 1912, σελ. 29 καὶ 32.

1) Natorp, Allgemeine Psychologie, 1912 σελ. 35.

τικῆς φιλοσοφίας, εἶναι καὶ μένει συνεπῶς τὸ καθαρὸν ἐγὼ κατὰ τὴν ἐννοιολογικὴν αὐτοῦ ποιότητα. (1)

Ὁ Husserl, συμφώνως πρὸς τὴν μεθοδικὴν αὐτοῦ θέσιν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλθῃ εἰς οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς ἐννοιολογίας ἀναδεικνυομένην ταύτην ἐννοιαν τοῦ ἐγώ. Καὶ βραδύτερον ἀκόμη ἐμμένει στερεῶς εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι «κατ' ἐξοχὴν περιεκτικαὶ σφαῖραι προβλημάτων τῆς φαινομενολογίας» εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθοῦν συστηματικῶς, «χωρὶς καὶ νὰ ληφθῇ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ πρόβλημα τοῦ ἐγώ». (2) Πάντως ὁ Husserl, ὡς καὶ αὐτὸς λέγει, «ἔμαθε τὸν τρόπον καθ' ὃν ἀνευρίσκει κανεὶς τὸ καθαρὸν ἐγώ». Ἡ μέθοδος ὁμοῦς

1) Ἡ ὁμοιότης τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει ἡ μέθοδος τοῦ Natorp περὶ «ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἀμέσως δεδομένου» πρὸς τὴν «φαινομενολογικὴν ἀναγωγὴν» τοῦ Husserl ἀποδεικνύεται, ἅμα τὴν θεωρήσωμεν ἐγγύτερον, ὡς ἐντελῶς σφαλερὰ. Ὁ Husserl θέλει ἀπλῶς «νὰ θέσῃ ἐκτὸς ἐνεργείας» τὰς περὶ πραγματικότητος θέσεις τῆς συνήθους (φυσικῆς) συνειδήσεως, θέλει μόνον νὰ τὰς «θέσῃ ἐν παρενθέσει», ἀλλὰ ἀφίνει αὐτὰς συνάμα νὰ ὑφίστανται ἐν παρενθέσει. Τὸ ἀμέσως δεδομένον, ἂν καὶ πολλάκις εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ διάμεσος φορεὺς «ἐντατικῶν» ἐνεργειῶν, συνδεομένων πρὸς νόημα τι, ἂν καὶ αὐτὸ τοῦτο ῥεῖ συνεχῶς εἰς τὸ ρεῦμα τῆς συνειδήσεως καὶ μεταβάλλεται, ἐν τούτοις, κατὰ Husserl, ὑπάρχει. Ὅταν διατεθῇ τὸ βλέμμα τοῦ θεωρητοῦ φαινομενολογικῶς, εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἴδῃ, χωρὶς δυσχεραίας, κατὰ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ οὐσίαν. Ἡ ὁρατότης αὕτη τοῦ ἀμέσως δεδομένου ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη βίωσιν μετὰ τῆς ὁποίας ἴσταται ἢ πίπτει ὀλοκλήρως ἡ φαινομενολογία,

Ὁ Natorp ἀπορρίπτει αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν. Ἀναφέρεται δὲ κάποτε εἰς τὸν Hobbes, ὁ ὁποῖος εἶπεν, ὅτι ἀπὸ ὅλα τὰ φαινόμενα τὸ περιεργότατον καὶ τὸ ἀρχικώτατον εἶναι τὸ φαίνεσθαι αὐτὸ καθ' αὐτό. (Allgemeine Psychologie. 1912, σελ. 19). Τὴν φαινομενικότητα ὅμως αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταστήσωμεν καταληπτὴν, ἂν ἐκλάβωμεν αὐτὴν ἀπλῶς ὡς φαινόμενον, ἀλλὰ μόνον ἂν προϋποθέσωμεν αὐτῆς ὀρισμένης ἐννοιολογικῆς προϋποθέσεως, κυρίως δὲ ἂν ὑποθέσωμεν τὸ καθαρὸν ἐγὼ ὡς αἰτίαν τοῦ προβλήματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομήσωμεν τὰ εἰς αὐτὸ ἀνήκοντα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως κατὰ τὴν ἄμεσον αὐτῶν ὄψιν.

(2) Husserl, Logische Untersuchungen, τόμ. II, 1, 2 ἔκδ. 1918, σελ. 363.—Διὰ τὸν ἐννοιολόγον τουναντίον καθὲς πρόβλημα τῆς συνειδήσεως (οἰανδήποτε ποιότητα καὶ ἂν ἔχῃ) ἢ καὶ τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν γενικῶς προκύπτει μόνον ἐκ τῆς ὀριστικῆς καὶ καθολικῆς σημασίας τῆς ἐννοίας τοῦ ἐγώ.

διὰ τῆς ὁποίας εὔρε τοῦτο, δὲν ἔμεινε χωρὶς σπουδαιότητα διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς φαινομενολογικῆς ἐννοίας τοῦ ἐγώ.—Εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν δὲν συνειθίζομεν νὰ λέγωμεν μόνον «ἰδοὺ κάτι» ἢ «ἐπάρχουν αἰσθητὰ», ἀλλὰ λέγομεν καὶ «ἐγὼ εἶμαι», «ἐγὼ αἰσθάνομαι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο» συνάμα δὲ ἔχομεν τὴν συνείδησιν, ὅτι διὰ τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν ἐκφράζομεν κάτι ἐντελῶς σαφές. Τὸ ἐγὼ αὐτὸ τοῦ συνήθους τρόπου τοῦ ὁμιλεῖν, οὕτω νομίζει ὁ Husserl κατόπιν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαφανισθῇ πλήρως κατὰ τὴν φαινομενολογικὴν ἀνάλυσιν· κάτι θὰ ἀπομείνῃ ἐξ αὐτοῦ ὡς «φαινομενολογικὸν ὑπόλοιπον». Εἰς πᾶσαν συνειδητὴν ἐνεργεῖαν «εἶμαι παρών, ἐνεργῶς παρών» ἕνεκα τούτου, κάθε συνειδήσεως, αἰσθανομένη καὶ φανταζομένη κάτι, προσλαμβάνει «κατὰ τὴν σκέψιν τὴν ἐκδηλον μορφήν τοῦ cogito, καὶ οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν ἀποβάλλῃ, χωρὶς νὰ συναποβάλλῃ συνάμα καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὑπόστασιν». Εἰς τὸν ὅρον τῆς συνειδήσεως δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ συναντηθῇ τὸ καθαρὸν ἐγὼ, ὡς ἐνεργεῖα συνειδητῆ μεταξὺ ἄλλων τοιούτων ἐνεργειῶν, ἢ ὡς μέρος, ἢ ὡς στοιχεῖον μιᾶς οἰασδῆποτε ψυχικῆς ἐνεργείας. Εἰς τὴν γνώμην αὐτὴν μένει ὁ Husserl (ἀναμφιβόλως μὲ πληρέστατον δίκαιον) καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1913. Τὸ καθαρὸν ἐγὼ εἶναι βεβαίως κάτι μόνιμον, αἱ δὲ ψυχικαὶ ἐνεργεῖαι ἀποτελοῦν μίαν πάντοτε διαρρέουσαν ποικιλίαν. Τὸ ἐγὼ τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖ κατὰ τὸ cogito, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ καὶ ἂν ὅλαι αἱ cogitationes ἀλλάξουν. Τὸ καθαρὸν ἐγὼ δὲν ἐνυπάρχει λοιπὸν εἰς τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ «ἀνήκει εἰς αὐτάς»· ἀκριβέστερον ἀνήκει εἰς μίαν ὀρισμένην κατηγορίαν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, ἥτοι εἰς τὰς «ἐντατικὰς» ἐνεργείας. Τὸ «ἀνήκειν» αὐτὸ εἰς τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας, αὐτὸ τὸ «συνυπάρχειν» τοῦ καθαροῦ ἐγώ μετὰ κάθε cogito, χαρακτηρίζει ὁ Husserl, λίαν ἐπιτυχῶς, ὡς μίαν «ἰδιότυπον μεθυπαρξίαν ἐν τῇ ἐνυπαρξίᾳ». «eigenartige Transzendenz in der Immanenz». Μὲ τὴν φαινομενικῶς μόνον παράδοξον αὐτὴν ἔκφρασιν ὑποδηλοῖ προφανῶς τὴν χαρακτηριστικῶς μεσάζουσαν θέσιν τοῦ ἐννοιολογικοῦ, ὄντος τὴν μεταξὺ τοῦ ἐνυπάρχοντος καὶ μεθυπάρχοντος ὄντος. (1)

(1) Πρὸβλ. ἐκλαϊκευτικὸν ἄρθρον μου «Was heisst transzendental» εἰς τὴν «Zeitschrift Philosophie und Leben» ἔτ. I, 1925, τεύχ. 7—10.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν πρόκειται περὶ ἑνὸς σκοποῦ τῶν «ἐντατικῶν» ἐνεργειῶν, οὔτε περὶ ἑνὸς ἀντικειμένου τῶν ψυχικῶν «ἐντάσεων», τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ «ἐννοηθῆ», ἢ μάλιστα νὰ «δημιουργηθῆ» δι' αὐτῶν τούτων τῶν «ἐντάσεων», ὡς ἀπέξω τῆς συνειδήσεως ὑφιστάμενον, ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς ἀφειρησίας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀφορμῶνται ὅλαι αἱ ψυχικαὶ «ἐντάσεις», ὅταν κατευθύνονται πρὸς ἀντικείμενα. Τοιοῦτόν τι μόνιμον κέντρον ἐνεργείας τῶν «ἐνταντικῶν» ψυχικῶν ἐνεργειῶν πρέπει νὰ γίνῃ κατ' ἀνάγκην δεκτὸν, διὰ νὰ μὴ ἀφανίσῃ ἡ φαινομενολογία ἐν ἐξαιρετικῶς σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς ἐνεργητικότητος τῆς συνειδήσεως.

Ἀλλὰ τὸ καθαρὸν αὐτὸ ἐγὼ εἶναι, κατὰ τὸν Husserl, «ἐντελῶς κενὸν ἀπὸ οὐσιώδη στοιχεῖα», δὲν ἔχει «κανένα περιεχόμενον δυνάμενον νὰ ἐκφρασθῆ» εἶναι «ὡς τοιοῦτο» ἀπερίγραπτον· εἶναι καθαρὸν ἐγὼ καὶ τίποτε ἄλλο· δίδει μόνον «ἀφορμὴν» εἰς ἄλλας περιγραφάς (ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς εἰδικοὺς τρόπους, καθ' οὓς εἶναι «ἐγὼ» αἰσθητόμενον καὶ ἐνεργοῦν). Τοιοῦτοι τρόποι τοῦ ἐκφράζεσθαι δημιουργοῦν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι διασπᾶται ἡ φαινομενολογικὴ περιγραφικὴ μέθοδος τοῦ Husserl, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνθυμίζουσι πολὺ τὰς ἀναλύσεις τοῦ Natoirp ὡς πρὸς τὴν ἀδυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ ὑποκειμένου καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐγὼ ὡς αἰτίαν τοῦ προβλήματος τῆς κριτικῆς ψυχολογίας. Ἐν τούτοις προδίδεται ἡ φαινομενολογικὴ μεταποίησις τῆς ἐννοιολογικῆς ἐννοίας τοῦ ἐγὼ εἰς δύο τινά. Πρῶτον ὑφίσταται ἡ «χαρακτηριστικὴ ἀναφορὰ τοῦ ἐγὼ» μόνον διὰ τὰς συνειδητῶς ἐκτελουμένας ψυχικὰς ἐνεργείας· μόνον αἴται «προέρχονται ἀπὸ τὸ καθαρὸν ἐγὼ», μόνον εἰς αὐτὰς ζῆ τὸ καθαρὸν ἐγὼ· τὸ ὑφιστόν τὸ ὁποῖον θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν συνεπῶς περὶ αὐτῶν εἶναι, ὅτι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ καθαρὸν ἐγὼ. Αἱ λοιπαὶ ψυχικαὶ ἐνεργεῖαι (π. χ. τὰ δεδομένα τῶν αἰσθησεῶν) δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ σκοτεινὸν βάθος, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ φωτισθῆ διὰ τῶν ἐκ τοῦ καθαρῦ ἐγὼ ἐμπορευομένων ἐνεργειῶν. Ὑπάρχουσι λοιπόν, κατὰ τὸν Husserl, ψυχικαὶ ἐνεργεῖαι ἐστερημέναι τῆς μορφῆς τοῦ ἐγὼ, μετὰ τῶν ὁποῖων τὸ καθαρὸν ἐγὼ οὐδεμίαν ἐνεργὸν σχέσιν ἔχει. Τοῦτο εἶναι ἡ μία συνέπεια τοῦ γεγονότος ὅτι ἐτέθησαν ὡς ἀφειρησία τὰ ἀμέσως τάχα, καὶ χωρὶς καμμίαν ἐννοιολογικὴν ἀφαίρεσιν, εὐρεθέντα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως καὶ, ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων ἐτέθη καὶ ἡ ἐννοία τοῦ καθαρῦ ἐγὼ,

μεθ' οὗ μερικὰ ἀπὸ τὰ περιεχόμενα εὐρίσκονται εἰς τινὰ ὁρισμένην σχέσιν.

Τὸ δεύτερον φαινομενολογικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς θεωρίας περὶ τοῦ καθαρῦ ἐγὼ συνίσταται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι, κατὰ τὸν Husserl, «διὰ κάθε ρεῦμα ψυχικῆς ἐνεργείας» ὑπάρχει καὶ ἐν «κατ' οὐσίαν διάφορον» καθαρὸν ἐγὼ. Πῶς εἶναι δυνατόν ἕνα ἐγὼ καθαρὸν, ἐλεύθερον ἀπὸ συστατικὰ στοιχεῖα, συνεπῶς ἀνίκανον νὰ προσλάβῃ διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ, νὰ ἐννοηθῆ ὡς πολλαπλασιαζόμενον, ὥστε τέλος νὰ μετατρέπεται εἰς πολλὰ καὶ κατ' οὐσίαν ἀπ' ἀλλήλων διάφορα «ἐγὼ»; Τοῦτο εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καταστήσῃ τις δι' ἐννοιῶν (ἤτοι ἐξ αὐτοῦ τοῦ καθαρῦ ἐγὼ ἀφορμώμενος) καταληπτόν. Τοιαῦται περίεργαι συνέπειαι προκύπτουσι ἀπλῶς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ καθαρὸν ἐγὼ δὲν ὑποτίθεται ἐν τῇ φαινομενολογίᾳ ἐκ τῶν προτέρων ὡς οὐσιαστικὴ ἀρχὴ καὶ δὲν ἀναγνωρίζεται ὑπ' αὐτῆς ὡς ἔχουσα γενικὸν κῦρος. Διὰ τοῦτο τὸ καθαρὸν ἐγὼ τῆς φαινομενολογίας ἀπομένει ὡς περίεργον διφυῆς κατασκευάσμα μεταξὺ συνειδητῆς καὶ ἀσυνειδητῆς (ὑπερβατικῆς) βάσεως τοῦ συνειδέσθαι γενικῶς. (1).

Διὰ νὰ δυνηθῶμεν κατόπιν νὰ ἐξαγάγωμεν τὰς παιδαγωγικὰς συνεπείας πρέπει νὰ ρίψωμεν ἀκόμη μίαν φορὰν ἕνα βλέμμα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Natoirp. Καὶ αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ ἀποβάλλῃ ἀπὸ τὴν ἐννοιαν τοῦ ἐγὼ, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, τὸ ἀφηρημένον, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὰς θεμελιώδεις φιλοσοφικὰς ἀρχάς.

Δὲν δικαιούμεθα βεβαίως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ Natoirp συνυφαίνει τὴν ἐννοιαν τοῦ ἐγὼ, ὡς ἀντικειμένου ψυχικῆς ἐνεργείας, μετὰ τὴν ἐννοιαν τοῦ ἐγὼ ὡς τοῦ ἐννοιολογικοῦ ὑποκειμένου, ἐπιχειρεῖ ὅμως νὰ φέρῃ τὴν ἐννοιολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐγὼ εἰς ὅσον εἶναι δυνατόν στενωτέραν σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχικὴν ψυχικὴν ἐνεργείαν. Ὅριστικώτερον διατυπώνοντες τὸ πρᾶγμα λέγομεν, ὅτι ὁ Natoirp εἰναι

1) Ἡ θεωρία τοῦ Husserl περὶ τοῦ καθαρῦ ἐγὼ ἀναπτύσσεται διεξοδικῶς εἰς τὸν δεύτερον τόμον τοῦ ἔργου του «Ideen zu einer reinen Phänomenologie». Ἐπὶ τοῦ παρόντος περιοριζόμεθα κυρίως εἰς τὰς § 57 καὶ § 80 τοῦ I τόμου τοῦ ἔργου τούτου καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας σημειώσεις εἰς τὴν 2 ἔκδ. τοῦ ἔργου τοῦ Husserl «Logische Untersuchungen».

νά συνταυτίση τὸ καθαρόν ὑποκείμενον μὲ τὴν καθαρὰν ἐνέργειαν. Εἰς τὴν παρατήρησιν ἦν διετύπωσεν ὁ Husserl (κατὰ τὸ 1901), ὅτι δὲν γνωρίζομεν τίποτε περὶ τοῦ ἐγώ, οὔτε δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν τὴν ὑπαρξίν του καὶ νὰ ὁμιλήσωμεν οὐσιαστικῶς περὶ αὐτοῦ, ἐὰν δὲν τὸ μεταβάλωμεν εἰς **ἀντικείμενον** εἰς τὴν ἀντίρρῃσιν λοιπὸν αὐτὴν, ὅτι ἡ ἔννοια ἐνὸς μὴ ἀντικειμενικοποιημένου ἐγώ εἶναι, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, ἀνόητος, ἅπαντᾶ ὁ Natorp κατὰ λίαν ἐκπληκτικὸν τρόπον. Δὲν λέγει ὅτι **τὸ νὰ προσθέσωμεν κατὰ τὴν σκέψιν μας** καὶ μίαν προϋπόθεσιν διὰ πᾶν ὅ,τι εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἀντικείμενον σημαίνει κάτι ἐντελῶς διάφορον ἀπὸ τὸ νὰ σκεφθῶμεν ἐν οἷονδήποτέ ἄλλο ἀντικείμενον καὶ, ὅτι ἡ σχέσις τῆς ὑποτιθεμένης ἀρχῆς, τῆς δυνατοποιούσης τὰ ἀντικείμενα γενικῶς, εἶναι ἐντελῶς διαφοροεικὴ ἀπὸ τὴν σχέσιν εἰς τὴν ὁποίαν θέτει τὰ ἀντικείμενα ἡ γνῶσις τὴν ὁποίαν ἔχομεν περὶ αὐτῶν Ἐλλὰ ὁ Natorp, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ φαινόμενον παράδοξον τῆς θεωρίας του περὶ τοῦ ἐγώ, ἀναφέρει ἀπλῶς τὸ ἀσύμπτωτον μεταξὺ ἐννοίας καὶ ζωῆς γενικῶς. Ἀφοῦ δὲ καθορίζει τὸ ἀδύνατον τῆς ἀντικειμενικοποιήσεως, τόσον τοῦ ἐγώ, ὅσον καὶ τῆς συνειδητότητος, προχωρεῖ καὶ λέγει «δι' ὅλων ὅμως αὐτῶν ἐπικυρώνομεν τὴν ἀπόλυτον ἀρχικότητα τοῦ **συνειδέσθαι**. Τὸ συνειδέσθαι εἶναι ἀρχικώτερον ἀπὸ κάθε ἔννοιαν. Συνεπῶς εἶναι ἀνάποδον τὸ νὰ ζητοῦμεν ἐξ ἀρχῆς καὶ περὶ αὐτοῦ μίαν ὁρισμένην ἔννοιαν. Ἀπὸ τὴν ἐσχάτην ἀκριβῶς ἀμεσότητα καὶ ἀρχικότητα τοῦ συνειδέσθαι ἀπομακρυνόμεθα, ὅταν ζητοῦμεν νὰ τὸ ὑπαγάγωμεν ὑπὸ μίαν ἔννοιαν. Ὅσακις ἐπιχειροῦμεν νὰ πράξωμεν τοῦτο εὐρισκόμεθα πάντοτε εἰς τὸ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ συνειδέσθαι, εἰς τὸ ἀντικείμενον τοῦ συνειδέσθαι. Νομίζει κανεὶς ὅτι ἔχει ἀπέναντί του τὸν ἑαυτὸν του, τὸ καθαρόν ἐγώ· τοῦτο ὅμως εἶναι, ὅταν ἐννοηθῇ ἀκριβῶς, ἀντιφατικόν. Ὡς ἀπέναντι τοῦ ἐγώ κείμενον θὰ ἦτο ἀκριβῶς **ἀντικείμενον** Ὁλόκληρος ὅμως ἡ φύσις τοῦ ἐγώ συνίσταται τουναντίον εἰς τὴν διαφορὰν ἀπὸ κάθε ἀντικείμενον, εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὄντως εἶναι ἀντικείμενον πρὸς αὐτό. (1)

Τὸ καθαρόν ἐγώ, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τοῦ Natorp ἐχαρκτηρίσθη.

κυρίως μόνον ὡς κέντρον ἀναφορᾶς πάντων τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως, χαρακτηρίζεται τέλος ὡς «ἄμεσον, καὶ κατ' ἐξοχὴν συγκεκριμένον». Ἡ ἰδεώδης ἐκείνη, καὶ ὡς νόμος ὑφισταμένη, ἐνότης τοῦ συνειδύτος, εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀφηρημένη, ἐνῶ τὸ συνειδέσθαι εἶναι κατ' ἐξοχὴν συγκεκριμένον. Ἴσως ὅμως συμβαίνει καὶ ἐδῶ ὅ,τι καὶ ἀλλαγῶν, νὰ συμπέπτουν δηλαδὴ πλήρως τὰ ἀντίθετα. Συμπέπτουν δὲ εἰς τὸ σημεῖον τῆς συνεχείας. Ὁ νόμος σημαίνει ἀκριβῶς τὸ κατ' ἐξοχὴν συγκεκριμένον, ἂν καὶ αὐτὸ ἐκφράζεται δι' ἐκείνου κατ' ἀφηρημένον τρόπον. Σημαίνει τὸ συγκεκριμένον, τουτέστι ἀξιοῖ τὴν γενεσιν τοῦ συγκεκριμένου. Ἀφηρημένος εἶναι ὁ νόμος μόνον, ἐφ' ὅσον παραμένει ὡς ἀξίωσις, ὅχι ὅμως καὶ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ νοήματος τῆς ἀξιώσεως. «Τὸ συνειδέσθαι, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, ἐμπεριέχει εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ συνέχειαν» τὴν πραγματικὴν ταυτότητα τοῦ ἐγώ καὶ δὴ ὡς ἀπόλυτον faktum, μᾶλλον ὡς fieri, μάλιστα δὲ ὡς facere, ὡς ἀπόλυτον ἐνέργειαν, πράξιν, «se faire ὡς λέγει ὁ Bergson». Ἡ μνημόνευσις αὐτὴ τῆς durée réelle καὶ τῆς évolution créatrice, ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὄρου «πράξις», κυρίως αἱ περαιτέρω συνέπειαι τὰς ὁποίας ἐξάγει ὁ Natorp ἐκ τῶν ἀναφερομένων χωρίων—ὅλα αὐτὰ γένοιν ὑποψίας περὶ τοῦ, ὅτι ὁ Natorp ἐντέλει ἢ θελε νὰ ἐπιτύχῃ, ἢ νὰ προπαρασκευάσῃ, τὴν συνταυτίσιν τοῦ ἐννοιολογικοῦ καὶ τοῦ ψυχολογικοῦ ἐγώ. Βεβαίως ζητεῖ νὰ διασώσῃ τὴν ἐννοιολογικότητα διὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι ἡ ταυτότης τοῦ ἐγώ «δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὴν περιορισμένην σχέσιν τοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ ὑπερβάλλει κάθε τοιοῦτον περιορισμόν, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα, ἢτοι δὲν τίθεται διὰ τοῦ περιορισμοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ ὑφίσταται πρὸ αὐτοῦ καὶ παραμένει ἀπεριόριστος». Οὕτω πως δικαιολογεῖται πλήρως ἡ «ὑπόθεσις» τοῦ ἐννοιολογικοῦ ἐγώ. Καμμία κατάστασις συνειδήσεως, κανένα εἰδικὸν φαινόμενον καὶ κανένα σύνολον φαινομένων δὲν δύναται νὰ πληρώσῃ συνάμα ἢ νὰ ἐξαντλήσῃ τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως. Διὰ τοῦτο χαρακτηρίζει ὁ Natorp τὸ ἐννοιολογικὸν ἐγώ καὶ ὡς ἰδέαν· αὐτὴν δέον νὰ ὑποθέσωμεν ὅχι τόσον ὡς ἔννοιαν (ἂν καὶ δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφύγωμεν τὸν σχηματισμόν μιᾶς ἔννοιας περὶ τοῦ ἐγώ), ἀλλὰ ὡς πρωταρχικὸν συνειδέσθαι, ὡς τὸ πρῶτον καὶ κύριον συνειδέσθαι. Ἀκριβῶς τὸ μὴ ἐμφανιζόμενον, τὸ μὴ δυνάμενον νὰ γίνῃ ἀντικείμενον συνειδήσεως, αὐτὸ εἶναι «ἡ πλήρης καὶ συγκεκρι-

(1) Natorp, Allgemeine Psychologie... 1912, σελ. 82.

μένη έκφρασις τοῦ ἐμφανίζεσθαι, τοῦ φαίνεσθαι, τοῦ συνειδέναί
κατὰ τὴν ἀμεσότητα καὶ ἀρχικότητα αὐτοῦ.» (1)

Κατὰ βάθος λοιπὸν ὁ Natorp ὁμολογεῖ τουλάχιστον ὅτι, διὰ τὴν
«κατανοήσωμεν τὸν σύνδεσμον τοῦ συνειδέναί, ἔχομεν ἀκριβῶς ἀνάγκη
ἀπὸ μίαν ἄλλην» «ἐννοιαν», παρὰ τὰς εἰκονικὰς καὶ κατ' οὐσίαν
ἐννοιολογικῶς ἀπροσδιορίστους ἐκφράσεις, ὡς εἶναι αἱ ἐκφράσεις περὶ
«πανισχύρου ρεύματος τοῦ γίνεσθαι», περὶ τῆς «ἀρχικῆς συνεχείας» καὶ
«τῆς ἐλευθέρου δυναμικῆς». Ἐκ τῆς ἐννοιολογικῆς προσδιορισμένης
αὐτῆς ἀρχῆς τοῦ ἐγὼ ἀφορμώμενος ὁ Natorp, ζητεῖ κατόπιν
τὴν εὖρη τρόπον μεταβάσεως εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ συνειδέναί τοῦ
Husserl καὶ εἰς τὸ élan vital τοῦ Bergson, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Hus-
serl, κατ' ἀντίθετον τρόπον, ζητεῖ τὴν θέσιν ἕνα ἐννοιολογικὸν ἐγὼ,
ἀφορμώμενος ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ συνειδέναί. Δὲν νομίζω δὲ, ὅτι κα-
τὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Natorp τὴν καταστήσει, διὰ τῶν μνημονευθέντων χωρίων,
καταληπτὴν τὴν σχεδιασθεῖσαν γεφύρωσιν. Ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τού-
του δὲν τολμῶ τὴν κατηγορήσω αὐτὸν, ἵτι συνέχισε τὸ ἐννοιολογι-
κὸν μὲ τὸ ψυχολογικὸν ἐγὼ. Βεβαίως φέρει τὸ ἕνα πλησίον τοῦ
ἄλλου, ἀλλὰ τῷ ὄντι παραμένουν ἀμφοτέρωτα εἰς τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν
χωρισμὸν· διότι ἡ ἀναφορὰ τὴν ὁποῖαν κάμνει ὁ Natorp εἰς μίαν
ἐννοιολογικῶς ἀσύλληπτον ὑπέρβασιν τοῦ συνειδέναί δὲν εἶναι ἀπό-
δειξις διὰ τὴν σύμπτωσιν τῶν εἰς αὐτὴν ἀναφερομένων ἐννοιῶν
καὶ παραστάσεων. Ὁλόκληρον τὸ ἐγχείρημα τῆς «*ψυχολογίας*
κατὰ κριτικὴν μέθοδον» πᾶσχει ἀπὸ τὴν διπλῆν ὄψιν τῆς θεωρίας
περὶ τοῦ ἐγὼ· πᾶσχει δὲ κατ' ἀνάγκη ἀπ' αὐτὴν, διότι τὸ
ἐννοιολογικὸν ἐγὼ, κατὰ βίθος, δὲν εἶναι ἕνα ψυχολογικὸν
faktum, ἀλλὰ μία γνωσεολογικὴ ἀρχή. Πουθενὰ ὅμως ἄλλοῦ
δὲν φαίνεται τόσο σαφῶς ἡ διπλῆ αὐτῆ ὄψις εἰς τὸν Natorp,
ὅσον εἰς τὸν μνημονευθὲν χωρίον. Κατὰ βάθος ὁ Natorp ἔχει
δύο ἐννοίας περὶ τοῦ ἐγὼ· ὁ πατὴρ τῆς μιᾶς εἶναι ὁ Kant, ὁ τῆς
ἄλλης εἶναι ὁ Bergson ἢ (ἂν θελήσωμεν τὴν ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν
πρώτην ἀρχαιότητα) ὁ Ἡράκλειτος. Τὸ γεγονός, ὅτι αἱ δύο ἐννοιαὶ
δὲν χωρίζονται ἐντελῶς αὐστηρῶς εἶναι, ἀπὸ τὴν ἀποψιν τοῦ ἀκρι-
βοῦς σχηματισμοῦ φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν, ἀσφαλῶς μία ἔλλειψις· ἀλλὰ

1) Natorp, Allgemeine Psychologie... 1912 seel. 38)39.

ἀκριβῶς διὰ τῆς ἀσαφείας αὐτῆς σχετίζονται αἱ δύο ἐννοιαὶ περὶ
τοῦ ἐγὼ τόσο στενῶς πρὸς ἀλλήλας· τοῦτο δὲ ἔχει διὰ τὴν φιλο-
σοφίαν τῆς παιδαγωγικῆς σπουδαιοτάτην σημασίαν. Ἡ «ψυχολογία»
καὶ «ἡ κοινωνικὴ παιδαγωγικὴ» τοῦ Natorp εἶναι δυνατὸν τὴν
χρησιμεύσουν ὡς παράδειγμα διὰ τὸ γεγονός, ὅτι μία φιλοσο-
φικὴ θεωρία τῆς παιδαγωγικῆς τότε μόνον ὀδηγεῖ εἰς γόνιμα
καὶ εἰς βαθέως δικνούμενα ἀποτελέσματα, ὅταν ἀκριβῶς γνωρίζει
περισσότερας ἐννοίας τοῦ ἐγὼ. Εἰς ἐπαρκῆ ὅμως σαφήνειαν τότε
μόνον τὰ καταλήξει ὅταν αἱ ἐννοιαὶ αὗται τοῦ ἐγὼ χωρισθοῦν
κατ' ἀρχὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀκριβέστατα καὶ κατόπιν μόνον ἀναφεροῦν
πρὸς ἀλλήλας κατὰ σαφῆ καὶ ἀναμφισβήτητον τρόπον.

Ὡς πρὸς αὐτὸ δὲν εὗρισκω εἰς τὴν σύγχρονον γερμανικὴν φιλοσο-
φίαν τῆς παιδαγωγικῆς κανένα παράδειγμα, ἀσφαλῶς ὅμως εἰς τὴν γερ-
μανικὴν ἰδεοκρατίαν (κυρίως εἰς τὸν Fichte, τὸν ὁποῖον ὁ Natorp,
παρὰ τὰς ὁμοιότητας εἰς τὴν δρολογίαν, καὶ μάλιστα παρὰ τὴν
κοσμοθεωρητικὴν ὁμοφωνίαν, ἐν τούτοις εἰς οὐσιώδη σημεῖα παρα-
γνωρίζει).

Πρὶν ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἐπιτύχωμεν τὴν διασάφησιν τῆς καταστά-
σεως εἰς ἣν εὗρίσκεται τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς,
πρέπει τὴν ἀναφέρωμεν ἀκόμη ἕνα φιλόσοφον, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τὴν
καὶ διὰ τὴν φιλοσοφικὴν παιδαγωγικὴν ἀπαραίτητον ἐννοιαν τοῦ ἐν-
νοιολογικοῦ ὑποκειμένου καὶ δὴ μὲ ἀνυπέβλητον σαφήνειαν. Ὁ
Heinrich Rickert προβαίνει ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ περὶ «τοῦ ἀντικειμέ-
νου τῆς γνώσεως» ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν θεμελιώδη χωρισμὸν τοῦ
γνωσεολογικοῦ ἀπὸ τοῦ ψυχολογικοῦ τρόπου τοῦ θέτειν τὸ πρόβλημα.
Δὲν ἀφορμᾶται (ὅπως ὁ Natorp) ἀπὸ ἕνα *γεγονός τῆς συνειδήσεως*,
ἀλλ' ἀπὸ τὴν *ἐννοιαν τῆς γνώσεως*· δὲν θέλει (ὅπως ὁ Husserl) τὴν
περιγράψῃ τὰ *φαινόμενα* τοῦ συδέσμου τοῦ *συνειδέναί*, ἀλλὰ ἐξειά-
ζει τὴν *ισχὺν τῆς γνώσεως*, ὅχι ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασιν, ἢ ὡς πρὸς
τὴν γένεσιν αὐτῆς, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς. Ὡς πρὸς αὐτὸ
εἶναι ὁ Rickert γνήσιος κληρονόμος τοῦ Kant, ὁ ὁποῖος προτάσσει
τὴν quaestio juris, ὡς τὸ κυρίως ἐννοιολογικὸν φιλοσοφικὸν πρό-
βλημα, πείσης quaestio facti. (1) Ἡδη ἡ πρώτη ἐκδόσις τοῦ μνη-

1) Τὸ δὲ γεγονός, ὅτι αὐτὴ ἡ quaestio juris ἐπεκτείνεται κατόπιν ἐν-

μονευθέντος έργου, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχάς δὲν ἦτο ἐντελῶς ἐλεύθερον ἀπὸ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρερμηνεύσῃ ψυχολογικῶς, ἤρχιζε μὲ τὰς ἐξῆς χαρακτηριστικὰς λέξεις: «εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ γινώσκειν ἀνήκει, ἐκτὸς ἐνὸς ὑποκειμένου τὸ ὁποῖον γινώσκει, καὶ ἓνα ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον γινώσκεται. Ὑπὸ ἀντικείμενον ἐννοοῦμεν ἐκεῖνο πρὸς τὸ ὁποῖον κατευθύνεται τὸ γινώσκειν, ὅταν εἶναι ἀληθές, ἢ ἀντικειμενικόν». Εἰς δὲ τὰς μεταγενεστέραις ἐκδόσεις ὁρίζει ὁ Rickert ἀκριβέστερον τὰς λέξεις αὐτὰς διὰ τῆς περαιτέρω προσθήκης. «Τὸ ἐρώτημά μας εἶναι: ποῖον εἶναι τὸ ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον ἀνεξάρτητον ἀντικείμενον ὡς κριτήριον τῆς γνώσεως ἢ διὰ τίνος ὄντος προσλαμβάνει τὸ γινώσκειν ἀντικειμενικότητα. (1).

Διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀπαντήσῃ ὁ Rickert εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀναπτύσσει πρωτίστως τὴν ἔννοιαν τοῦ γνωσεολογικοῦ ὑποκειμένου. Διὰ νὰ ὑπάρξῃ διὰ τὸ ὑποκείμενον αὐτὸ κριτήριον ἀντικειμενικότητος τῆς γνώσεως, δὲν πρέπει τὸ ὑποκείμενον αὐτὸ νὰ εἶναι βεβαίως ἀντικείμενον, δὲν πρέπει νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀντικειμενικοποιεῖται. Ἐνεκα τούτου πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν γνωσεολογίαν, τόσον ἡ ἔννοια τοῦ ψυχο-φυσικοῦ, ὅσον καὶ ἐκεῖνη τοῦ καθαρῶς ψυχικοῦ ἐγώ, διότι ὑπάρχει ἓνα ἐμπειρικὸν συνειδὸς καὶ τοῦ σώματός μου καὶ τῆς ψυχικῆς μου ζωῆς. Δι' αὐτοῦ ὁμοῦς ἀπορρίπτονται ὅλα τὰ πραγματικὰ ὑποκείμενα. Πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἰδιωτεπίαν ἐνὸς πραγματικοῦ ἀτόμου ἐξαφανίζεται ὡσαύτως, Ἄπομένει μόνον ἓνα μὴ πραγματικὸν «συνειδὸς, τὸ κατ' ἐξοχὴν συνειδὸς», μία ἐννοιολογικὴ ἀρχὴ τῆς συνειδητότητος, διὰ τῆς ὁποίας κατανοεῖται κάθε συνειδὸς ὡς συνειδός, καὶ κάθε συνειδητὸν ὡς τοιοῦτο.

Εἰς τὸ γνωσεολογικὸν αὐτὸ συνειδὸς ἐνυπάρχει λοιπὸν (ἀκρι-

τῷ συστήματι τοῦ Rickert εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἰσχύος γενικῶς, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου (πρὸβλ. τὴν μικρὴν μου συγγραφήν, Heinrich Rickert und seine Stellung innerhalb der deutschen Philosophie der Gegenwart, 1927).

1) Heinrich Rickert, der Gegenstand der Erkenntnis, Einführung in die Transzendentalphilosophie. 1 ἐκδ. 1892, 6 ἐπιτηθεμένη ἐκδ. 1928.

βῶς ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι τῷ ὄντι ἐννοιολογικὸν καὶ διὰ τοῦτο γενικοῦ κύρους καὶ γενικῆς περιληπτικότητος) πᾶν περιεχόμενον παραστάσεως πᾶν ὅ,τι προσπίπτει εἰς τὴν συνείδησίν μας κατὰ τρόπον ὅσπερ νὰ δυνάμεθα νὰ τὸ κατατάξωμεν, ἀντικειμενικοποιῦντες αὐτό, εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον, γενικῶς πᾶντα ὅσα Husserl χαρακτηρίζει ὡς πραγματικὰ στοιχεῖα καὶ συστατικὰ τοῦ συνδέσμου τοῦ συνειδένα. Ἐξαρθῶνται ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὸ γνωσεολογικὸν αὐτὸ ἐγώ, ἢ δυνάμεθα νὰ τὰ ἐξαρτήσωμεν ἀπ' αὐτό. Εἰς τὸ σύνολον λοιπὸν τῶν στοιχείων καὶ τῶν συστατικῶν τῆς συνειδήσεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθῇ τὸ ζητούμενον κριτήριον τοῦ γινώσκειν. Ἡ ἀπομυστικὴ ἐνυπαρξίς (Immanenz) εἶναι ἀδύνατος διὰ τὴν γνωσεολογίαν. Ἐχομεν ἀνάγκην ἀπὸ κάτι μεθυπάρχον. Τὸ μεθυπάρχον ὁμοῦς αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι κάτι πραγματικόν, ἐπειδὴ αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ καὶ νὰ δικαιολογηθῇ κάθε θέσιν τῆς πραγματικότητος. Δὲν εἶναι μία μεθυπάρχουσα πραγματικότης, ἀλλὰ ἓνα ὑπὲρ τὴν πραγματικότητα ἰσχυρὸν δέον. Οὕτω πῶς θεμελιώνει τέλος ὁ Rickert τὴν ἀλήθειαν τῆς γνώσεως διὰ τῆς σχέσεως δύο ὑπεράνω τῆς πραγματικότητος ἰσχυόντων παραγόντων, ἐνὸς νοητοῦ ὑποκειμένου καὶ ἐνὸς νοητοῦ ἀντικειμένου, ἐνὸς συνειδέτος καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐνὸς ἰσχυόντος κανόνος, ἢ δέοντος. Ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῆς τῆς πραγματικότητος εἶναι ἀναγκαία, ἂν πρέπει τῷ ὄντι νὰ ἀσφαλίσθῃ, ὅχι τὸ ἐμπειρικὸν γεγονός, ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια, ἢ ἀντικειμενικὴ ἰσχύς τῆς γνώσεως διότι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς τοιαύτης ἐξασφαλίσεως εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν καθορισμοὶ γεγονότων καὶ γνώσεις τῆς πραγματικότητος. Θὰ ἦτο δὲ τελεία ἀνατροπὴ τῶν πραγμάτων, ἂν ἤρχιζε κανεὶς εἰς τὴν γνωσεολογίαν ἀπὸ ἓνα πραγματικόν, ἢ ἐμπειρικὸν γεγονός τοῦ συνειδένα. Τὸ γνωσεολογικὸν ὑποκείμενον δὲν ἔχει καθορισθῆ πλήρως ἂν τὸ ἐκβλάβῃ τις ὡς πραγματικὸν ἐγώ, ἢ ὡς δεδομένον στοιχεῖον εἰς τὰς πραγματικὰς ἐνεργείας τῆς συνειδήσεως, ἢ τέλος καὶ ὡς αὐτὴν ταύτην τὴν ἐνεργεῖαν τοῦ συνειδένα.

Τὴν συνέπειαν αὐτὴν εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγεῖ ἡ γνωσεολογία τοῦ Rickert δυσκόλως εἶναι δυνατόν νὰ τὴν ὑποφέρουν ὅλοι οἱ σύγχρονοι «φιλόσοφοι τῆς ζωῆς» καὶ οἱ μεταφυσικοὶ, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἐννοήσουν τὸ πραγματικὸν καὶ αὐτὸ τὸ συναισθανόμενον καὶ συγκινούμενον ἐγώ εἰς τὴν συγκεκριμένην αὐτοῦ ἐνεργεῖαν.

Ἔνεκα τοῦ γεγονότος αὐτοῦ δὲν ἔλειψαν βεβαίως καὶ αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ Rickert καὶ δὴ ἀπὸ διαφόρους πλευράς. Ὁ Dilthey ὀνομάζει κάθε ἐννοιολογικὴν ἀρχὴν τοῦ ἐγὼ ἀφηρημένην καὶ ἐστερημένην ζωῆς, οἱ φαινομενολόγοι καταπολεμοῦν αὐτὴν ὡς κατεσκευασμένην, οἱ μεταφυσικοὶ παραπονοῦνται διότι δὲν εὐρίσκουν εἰς αὐτὴν μίαν σχέσιν πρὸς τὰ, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, φοβερὰ καὶ ἀναποκάλυπτα μυστήρια τῆς ὑπάρξεώς μας. Καὶ γνωσεολόγοι ἀκόμη, ὡς ὁ Nicolai Hartmann, ἰσχυρίζονται, ὅτι ἀπὸ ἓνα μὴ ὑπάρχον ὑποκείμενον καὶ ἀπὸ ἓνα μὴ ὑπάρχον ἀντικείμενον εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστήσῃ τις καταληπτὴν τὴν γνῶσιν τῆς πραγματικότητος, κυρίως δὲ τὴν πραγματικὴν ἐνέργειαν τῆς γνώσεως. Ἐγὼ, ὁ γνωρίζων, πρέπει πάντως νὰ ὑπάρχω, καὶ πρὶν ἀκόμη ἐκτελέσω μίαν γνῶσιν τῆς πραγματικότητος, ἢ καὶ πρὶν ἀκόμη θέσω κάτι ὡς πραγματικόν. Τὴν θέσιν τῆς ἐννοιολογίας (Transzendentalphilosophie) πρέπει κατὰ τὸν Hartmann νὰ καταλάβῃ ἡ ὄντολογία, τὴν θέσιν τῆς κριτικῆς τῆς γνώσεως ἢ μεταφυσικῆ τῆς γνώσεως. Τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ἀντικείμενον πρέπει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ ἐννοηθοῦν ὡς πραγματικά, ὑπάρχοντα ὄντα, αἱ δὲ δυοῖν χεῖρες αἱ γενόμεναι ὡς πρὸς τὴν σχέσιν αὐτῶν αἴρονται διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὡς βᾶσις τοῦ ἐγὼ προϋποτίθεται μία ὑπερ-υποκειμενικὴ, τοῦ δὲ ἀντικειμένου μία ὑπερ-αντικειμενικὴ πραγματικότης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ σχέσις μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ἐμφανίζεται ὡς σχέσις μεταξὺ ἑνὸς ὄντος καὶ ἑνὸς ἄλλου ὄντος, ὡς σχέσις ἢ ὁποία δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὰν νὰ κατανοηθῇ καὶ νὰ γνωσθῇ πλήρως (ἔνεκα τοῦ μεταφυσικοῦ βᾶθους ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων τῆς σχέσεως), ἀλλ' ἢ ὁποία πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ νοηθῇ ὡς ὑφισταμένη. Μολονότι δὲ δι' αὐτοῦ δὲν ἐξαλείφονται ὅλαι αἱ ἀπορίαι τῆς γνωσεολογίας, τίθεται τουλάχιστον ἡ ὀριστικότης καὶ ἡ πραγματικότης τοῦ γινώσκοντος ἐγὼ καὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς γνώσεως ἐπὶ μεταφυσικῆς τινος βᾶσεως (1). Ἡ μεταφυσικὴ βᾶσις τῆς ὑπάρξεως

1) Πρὸβλ. Nicolai Hartmann. Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis δευτ. ἐκδ. 1925. Αἱ λίαν βαθεῖαι εἰδικαὶ ἐρευναι τοῦ Hartmann, κυρίως δὲ αἱ ἀφορώσαι εἰς τὴν θεωρίαν τῶν κατηγοριῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσουν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντικείμενον προσοχῆς. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐνδιόφερε ἡμᾶς μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Hartmann

τοῦ ἐγὼ ἐξηγεῖ τὴν βαθέως εἰς τὸ ἄλογον στοιχεῖον ἐρριζωμένην καὶ οὐδέποτε πλήρως λογικοποιουμένην, καὶ ἐξ αὐτοῦ δῆθεν οὐδέποτε κατὰ καθαρῶς γνωσεολογικὸν τρόπον καταληπτὴν ὑπόστασιν.

Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ὅτι ἡ καθαρῶς γνωσεολογικὴ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου (τὸ ὅποιον δὲν εἶναι πραγματικότης, ἀλλὰ ἐννοιολογικὴ ἀφαίρεσις, ἰδέα) εἶναι διὰ τὴν παιδαγωγικὴν πλήρως ἄγνος. Ἄγωγη εἶναι γεγονός τοῦ πραγματικοῦ κόσμου καὶ ἐκτελεῖται εἰς πραγματικόν (καὶ ὄχι ἰδιώδες) ἄτομον. Μία ὑπερπραγματικὴ, ἰδεώδης καὶ ὑπερατομικὴ συνείδησις δὲν εἶναι συνεπῶς δυνατόν νὰ εἶναι, εἰς τὴν κυριολεκτικὴν ἔννοιαν, οὔτε παιδαγωγικὴ, οὔτε διαπαιδαγωγήσιμος, οὔτε μορφωτικὴ, οὔτε ἐπιδεικτικὴ μορφώσεως. Ἀλλὰ ἡ ἄγωγη καὶ ἡ μόρφωσις, ὅπως καὶ πᾶν ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, δὲν ἔχει μόνον πρακτικὴν, ἀλλὰ καὶ θεωρητικὴν ἀποψιν. Κάθε πρόσωπον, τὸ ὅποιον εὐρίσκειται ἀπέναντί μου καὶ εἰσέρχεται εἰς κοινωνικὴν σχέσιν μαζί μου, ἐπικαλεῖται ὄχι μόνον τὴν ἠθικότητά μου, ἀλλὰ συνάμα καὶ τὴν γνωστικότητά του. Δὲν ἀξιοῖ μόνον νὰ τὸ ἐκτιμήσω ὡς ἠθικόν ὄν, οὔτε θέλει μόνον νὰ τὸ γνωρίσω, ἀλλὰ, ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀξιοῖ, ὡς ἀναγνωρίζον καὶ αὐτὸ ἐμὲ, νὰ τὸ ἀναγνωρίσω καὶ ἐγὼ. Χωρὶς αὐτὸν τὸν θεμελιώδη ὄρον τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως μεταξὺ θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν παραγόντων πολὺ δυσκόλως θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ φιλοσοφία τῆς παιδαγωγικῆς, ἐὰν τῷ ὄντι θέλει νὰ εἰσέλθῃ μέχρι τῶν ἐσχάτων φιλοσοφικῶν ἀρχῶν πίσεως παι-

ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνέλθῃ ἐκ τῆς «πρώτης πράξεως τοῦ φαινόμενου τῆς γνώσεως» εἰς τὸ ἐγὼ τὸ ὅποιον συνυφαίνεται πρὸς μεταφυσικὴν τινα ὑπόστασιν, ἀκριβῶς ὅπως καὶ Husserl ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξαγάγῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐννοιολογικοῦ ἐγὼ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ εἰσέλθωμεν εἰδικῶς εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς νεωτέρης θεωρίας τῆς ὑπάρξεως, ἥτις εἶναι συνδυασμὸς τῶν μεταφυσικῶν τάσεων καὶ τῆς ψυχολογίας καὶ φαινομενολογίας. Αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι αἱ ἀναγκαῖαι πρὸς διαφάνεισιν τῆς καταστάσεως τοῦ προβλήματος τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς δὲν θὰ ἀπέκτων δι' αὐτοῦ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν.

δαγωγικῆς. Εἰς δὲ τὰς θεωρητικὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἀνήκει ἀκριβῶς, ὡς δεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ Rickert, καὶ ἡ ἐννοιολογικὴ ἀρχὴ τῆς ὑποκειμενικότητος ἢ τοῦ καθαροῦ ἐγώ. Βεβαίως αὕτη καὶ μόνη δὲν ἀρκεῖ διὰ τὴν φιλοσοφικὴν θεμελίωσιν τῆς παιδαγωγικῆς. Καὶ ὁ Rickert χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν φιλοσοφίαν τῆς πρακτικῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἄλλα βοηθητικὰ, ἐννοιολογικὰ, μέσα, ἐκτὸς ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἔχει εἰς τὴν γνωσεολογίαν του. Ἰδιαιτέρως δὲ εἶναι ἀνάγκη καὶ ἄλλων ἐννοιῶν περὶ τοῦ ἐγώ. Ἀλλὰ ἡ ἰδιοτυπία ἢ ἀπορρέουσα ἐκ τοῦ συνδέσμου αὐτῶν μὲ γνωσεολογικὰς ἀρχὰς δυνατοποιεῖ τὰς ἰδεοκρατικὰς μορφὰς τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς μορφώσεως.

Καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἐννοια τῆς υπερβατικῆς βάσεως τῆς υπάρξεως τοῦ ἐμπειρικοῦ ἐγώ κατ' οὐδένα τρόπον ἐπαρκεῖ πρὸς φιλοσοφικὴν θεμελίωσιν τῆς παιδαγωγικῆς. Καὶ ἂν ἀκόμη παραδεχθῶμεν μίαν μεταφυσικὴν ἐπαφὴν μεταξὺ παιδαγωγοῦ καὶ μαθητοῦ, πάντως ἡ παιδαγωγικὴ, ὡς θεωρία τῆς ἐμπειρικῶς ἐκτελειμένης πράξεως τῆς ἀγωγῆς, ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ μεταφυσικὴ αὕτη ἐπαφὴ καθίσταται ὁρατὴ, καὶ πῶς εἶναι δι' ἐμπειρικῶν μέσων πιθανὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ καὶ νὰ διατηρηθῇ. Διὰ νὰ ἐξηγήσῃ δὲ τοῦτο ἔχει ἀνάγκη τουλάχιστον ἀπὸ μίαν ἐμπειρικὴν ἐννοιαν τοῦ «ἐγώ καὶ σὺ» ἢτοι τῆς σχέσεως προσώπων. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν ὁ συνδυασμὸς περισσοτέρων ἐννοιῶν τοῦ ἐγώ εἶναι ἀναπόφευκτος. Ἡ μεταφυσικὴ βᾶσις τῆς υπάρξεως εἶναι ἴσως δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν συμπλήρωσιν ἢ εἰς τὴν ἐμβάθυνσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν πλήρη θεμελίωσιν τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς.

Τὰ μεγαλύτερα πλεονεκτήματα φαίνεται ὅτι προκύπτουν διὰ τὴν παιδαγωγικὴν ἐκ τῆς παραδοχῆς τῆς ψυχολογικῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου. Ὁ μαθητὴς εἶναι ἄλλως τε ἐκ πρώτης ὕψεως μόνον ὡς ἀντικείμενον ἐμπειρικῆς, τουτέστι κατ' ἐξοχὴν ψυχολογικῆς, παρατηρήσεως γνωστός. Ὁ ριζικὸς ἐμπειρισμὸς πιστεύει συνεπῶς, ὅτι καὶ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν δὲν χρειάζεται τὴν βοηθητικὴν ἐννοιαν τοῦ γνωσεολογικοῦ ἢ τοῦ μεταφυσικοῦ ὑποκειμένου. Ἄν ταχθῶμεν μὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Hume, τότε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καμμία ἀγωγή ἢ μόρφωσις τοῦ ἐγώ ἢ τοῦ σὺ, διότι πρὸς τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι κάθε πρόσωπον, δυνάμενον νὰ παιδαγωγηθῇ καὶ νὰ μορφωθῇ, διατηρεῖ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν παι-

δαγωγικὴν διαδικασίαν κατ' ἐμόνιμον καὶ ἀμετάβλητον.

Ἡ ἀγωγή καὶ ἡ μόρφωσις ἐνὸς ἀνθρώπου προϋποθέτουν, ὅτι οὗτος εἶναι δυνατόν βεβαίως νὰ ἀλλοιωθῇ ὡς πρὸς μερικὰ πράγματα, ἀλλὰ ὅτι ὁ πυρὴν τῆς υπάρξεώς του μένει ὁ αὐτός. Τοιοῦτον δὲ μόνιμον πηρῆνα τοῦ προσώπου ὁ Hume δὲν παραδέχεται. Κατὰ τὴν θεωρίαν του δὲν εἶναι συνεπῶς δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ κυριολεκτικὴ ἀγωγή τοῦ ἐγώ, πολὺ πιθανὸν ὅμως μετατροπὴ εἰς ἐγὼ ὠρισμένης ἰδιορρυθμίας. Ἐπειδὴ δὲ κάθε τρόπος τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τὴν ζωὴν ἀνάγεται εἰς εἰρημὸς παραστάσεων καὶ εἰς τὴν συνήθειαν καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ δύο βασίζονται εἰς οὐχνὰς ἐπαναλήψεις ὠρισμένων ἐντιλήψεων καὶ εἰς σύνολα ἀντιλήψεων, διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ προσφέρεται εἰς τὸν μορφούμενον, τὸν μαθητὴν, πάντοτε τὸ αὐτὸ ὕλικόν τῶν παραστάσεων καὶ τῶν ἀντιλήψεων, ἂν θέλωμεν νὰ μορφώσωμεν ἓνα ὠρισμένον τύπον ἀνθρώπου. Κυρίως πρέπει νὰ ἀφυπνίσωμεν, διὰ σκοπίμως προσφερομένων ἐντυπώσεων, καὶ τὰς παραστάσεις τῆς φαντασίας καὶ τῆς συμπαθείας. Διότι δι' αὐτῶν μανθάνει κανεὶς νὰ διεισδύῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἄλλων ἀνθρώπων, μανθάνει κανεὶς τί προξενεῖ ἡδονὴν ἢ λύπην ὄχι μόνον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ εἰς τὴν γενικότητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τί ἀναγνωρίζουν ὡς ἄξιον καὶ τί ἀπορρίπτουν ὡς ἀνάξιον. Κάποιος γενικὸς κανὼν κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς ἐμφανίζεται καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ συνήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ γενικὸς αὐτὸς κανὼν κατ' οὐσίαν ἐδημιουργήθη ὑπὸ προηγουμένων γενεῶν, διὰ τοῦτο ἡ παιδαγωγικὴ διαδικασία καταλήγει εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ διαπαιδαγωγουμένου εἰς τοὺς ἐκ παραδόσεως ἰσχύοντας τρόπους συμπεριφορᾶς καὶ εἰς τοὺς κοινωνικοὺς τύπους. Ὁ Hume καὶ γενικῶς οἱ πλεῖστοι Ἄγγλοι ἐμπειρικοὶ ἀνέπτυξαν τοιαύτας θεωρίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως ἐφήρμοσαν αὐτὰς μᾶλλον εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας παρὰ εἰς τὴν παιδαγωγικὴν.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ διατυπώσωμεν τὰς παιδαγωγικὰς συνεπειὰς τῆς θεωρίας τοῦ Hume κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Οὐδὲν ἐγὼ εἶναι διαπαιδαγωγήσιμον, ἀλλὰ πᾶν ἐγὼ εἶναι δυνατόν νὰ μετατραπῇ εἰς ἄλλο τι ἐγὼ. Ἀγωγή εἶναι ἡ διὰ συνηθείας πρόσληψις (βεβαίως καὶ ἡ διὰ συνηθείας ἀποβολὴ) ὠρισμένων τρόπων τοῦ φέρεσθαι· τὸ μέσον πρὸς τοῦτο εἶναι ἄσκησις διὰ συνεχοῦς προσφορᾶς ὠρισμένων παραστάσεων καὶ ἐντυπώσεων. Μόρφωσις τουναντίον

είναι ἡ συνήθεια εἰς συνθήκας τῶν γενικῶς ἀνεγνωρισμένων τύπων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καταλήγῃ εἰς τὴν μόρφωσιν. Τὸ δημιουργηθῆσόμενον ἐγὼ πρέπει νὰ μορφωθῆσῃ διὰ τῆς συνήθειας κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μάθῃ νὰ ἐπιδέχεται τὴν συνήθειαν. Ἐάν εἶναι δυνατόν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀγωγῆς κατὰ βαθυτέρον (ἠθικόν) τρόπον καὶ κατὰ βαθύτεραν (καλλιεργητικὴν καὶ ὄχι μόνον ἐκπολιτιστικὴν) ἔννοιαν, τοῦτο πρέπει νὰ μείνῃ ἀμφίβολον. Αὐτὸς οὗτος ὁ Hume δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἠθικῆς τῆς ὠφελιμότητος καὶ ὠρισμένης κοσμοπολιτικῆς εὐγενείας. (1) Ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ ἀνωτέρω ἐπιχειρηθεῖσαι ὑποδείξεις δεικνύουν δύο τινά. Πρῶτον ὅτι ἡ ἀγωγή καὶ ἡ μόρφωσις, τοποθετούμεναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ἐμπειρισμοῦ τοῦ Hume, ὑστεροῦν πολὺ ὡς πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας. Δεύτερον ὅτι ἔχει (ὅπως συμβαίνει πάντοτε ὁσάκις προτιμᾶται ἡ ἔννοια τοῦ ψυχολογικοῦ ἐγὼ) ἡ ἀγωγή τόσον τὴν χρονικὴν πρωτοπορίαν ὅσον καὶ τὰ ποιοτικὰ πρωτεῖα ἀπὸ τὴν μόρφωσιν: ἡ μόρφωσις εἶναι κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν μόνον μία δευτερεύουσα ἐπιτυχία διὰ τῶν αὐτῶν μέσων διὰ τῶν ὁποίων εἰργάσθη ἡ ἀγωγή ἐπὶ τοῦ ατόμου.

Ἐντελῶς διαφοροτικῶς διαμορφώνεται ἡ σχέση αὕτη ἂν παραδεχθῶμεν εἰς τὸ ἐγὼ μίαν θεμελιώδη ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ συνδέσμου τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ τοῦ συνειδέσθαι γενικῶς. Ὡς παράδειγμα δι' αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν λαμβάνομεν τὴν θεωρίαν τοῦ Dilthey. Τὰς ἀμφιβολίας τὰς ὁποίας ἐγκλείει ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ Dilthey ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἀνωτέρω ἀναπτυχθεῖσαν θεωρίαν περὶ ἀγωγῆς καὶ μόρφώσεως τοῦ Hume, ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅταν ἐμνημονεύσαμεν τὴν διπλὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν κατ' ἀνάγκην προσλαμβάνουσι οἱ ὅροι «αὐτοσυνείδησις» καὶ «μόρφωσις» εἰς τὸν Dilthey. Ὁ Dilthey ἔγραψε πολλὰς καθαρῶς παιδαγωγικὰς πραγματείας. (2). Θέλει νὰ ἀντι-

καταστήσῃ τὴν «φυσικὴν παιδαγωγικὴν» τῆς ἐποχῆς τοῦ φωτισμοῦ διὰ μιᾶς θεωρίας τῆς ἀγωγῆς, ἡ ὁποία ν' ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς κατακτήσεις τῆς ἱστορικῆς σχολῆς, χωρὶς ὅμως νὰ στερεῖται καὶ κανονιστικῶν ἀπόψεων. Ἐπειδὴ ὁ Dilthey παραιτεῖται τῆς μεταφυσικῆς θεμελιώσεως, διότι ἐπιστημονικῶς εἶναι αὕτη ἀστήρικτος, καὶ ἐπειδὴ ἀποκρούει ὅλας τὰς ἐννοιολογικὰς θεμελιώσεις ὡς ἀφρημένους καὶ κατεσκευασμένους, δὲν ὑπολείπεται εἰς αὐτὸν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς κανόνας καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς παιδαγωγικῆς ἐκ τῆς «ἐναρχούσης τελειολογίας» αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Ἐνεκα τούτου δὲν προχωρεῖ πέραν τοῦ συμπεράσματος, ὅτι ἡ ἀγωγή δεόν νὰ ἐξυπηρετῇ τὴν «ἀνάπτυξιν τῆς ψυχικῆς ζωῆς». Ἐκ τῶν ψυχικῶν γεγονότων προκύπτει δῆθεν κάποια ἔννοια τῆς τελειότητος ψυχικῶν ἐνεργειῶν ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς ἔννοιας αὐτῆς περὶ τελειότητος εἶναι δυνατόν νὰ «ἐξαχθοῦν» μερικοὶ παιδαγωγικοὶ κανόνες ἀπ' αὐτὴν ταύτην τὴν ψυχικὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ νὰ τεθοῦν ὡς ἀξιώματα τῆς ἀγωγῆς. Παιδαγωγικὴ τῆς τελειοποιήσεως εἶναι βεβαίως τόσον τὸ ἰδεῶδες τοῦ 18ου αἰῶνος ὅσον καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Dilthey ἀποκρουσθὲν «σύστημα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν», τὸ διακριτικὸν εἶναι ὅτι, ὁ πάντοτε πρὸς αὐτὰς συνδεδεμένος ψυχολογισμὸς παρουσιάζεται εἰς τὸν Dilthey γεμᾶτος μὲ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ἀκριβῶς μὲ τὴν κληρονομίαν τῆς ἱστορικῆς σχολῆς. Ὅστω πως συμβαίνει ὥστε εἰς τὸν Dilthey ἡ ἔννοια τῆς μόρφώσεως νὰ προσλαμβάνῃ κάποιαν προτεραιότητα. Ἀνεκδοιάστως δριζύει τὴν ἀγωγήν ὡς τὴν «προγραμματικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας οἱ μορφωμένοι μορφώνουσι τὴν ψυχικὴν ζωὴν τῶν ἀναπτυσσομένων». Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «μορφώνειν» ἔννοεῖ ὁ Dilthey «κάθε ἐνέργειαν, ἡ ὁποία τείνει νὰ ἐπιτύχῃ τὴν τελειότητα τῶν λειτουργικῶν καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν κατὰ τὴν ψυχικὴν ζωὴν». Μόρφωσις εἶναι ἡ δι' αὐτοῦ ἐπιτευχθεῖσα τελειότης· πρέπει δὲ νὰ θεωρηθῆ ὡς αὐτοτελὴς σκοπός, ἐπειδὴ ἡ τελειολογικῶς διαρρυθμισμένη ψυχικὴ ζωὴ εὐρίσκει ἐν αὐτῇ τὴν «ἱκανοποίησίν» της. Ὡστε ἠθικὴ τις κατεύθυνσις τῆς ἀγωγῆς (ὑπὸ μίαν ἔννοιαν διαφορετικὴν ἀπὸ τὴν μόρφωσιν) δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς μονομεροῦς

1) Ὁραίαν περιληπτικὴν ἐκθεσιν τῆς ἀγγλικῆς ἠθικῆς τοῦ διαφωτισμοῦ παρουσίασεν ὁ Erase Troeltsch. (Οἱ Ἄγγλοι ἠθικολόγοι τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, «Realenzyklopädie F. Protest. Theol. u. Kirche τόμ. 13 τρίτη ἐκδ. 1913, ἀνατυπωμένη εἰς τὸν IV τόμ. τῶν ἀπάντων τοῦ Troeltsch 1925).

2) Dilthey, Über die Möglichkeit einer allgemeingültigen pädagogischen Wissenschaft, 1888. Gesammelte Schriften τόμ. VI (τοῦτο

εἶναι τὸ θεμελιώδες παιδαγωγικὸν ἔργον τοῦ Dilthey ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ ἐκθεσίς μου).

χρησιμοποίησεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἐγὼ ὑπὸ τοῦ Dilthey. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἠθικὰ ἐρωτήματα τῆς παιδαγωγικῆς δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐποχῆς τοῦ φρενισμοῦ ὡς καὶ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς μορφώσεως.

Ἄν θελήσωμεν τέλος νὰ οἰκοδομήσωμεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς φαινομενολογίας τοῦ Husserl μίαν παιδαγωγικὴν, δὲν ἀπομακρυνόμεθα καὶ πολὺ ἀπὸ τὰς συνελπίδας τῆς θεωρίας τοῦ Husserl, ἂν ἐλαμβάναμεν πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὰ δεδομένα περιεχόμενα τοῦ συνειδέσθαι. Ἡ ἐννοία ὅμως τῆς ἐντάσεως ὁδηγεῖ τῷ ὄντι περαιτέρω. Αἱ ἐντατικαὶ ἐνέργειαι εἶναι ἐνεκα τούτου σπουδαιόταται, διότι ἔχουν σημασίαν διὰ τὴν «θεμελιώσιν τῶν ἀνωτάτων κανονιστικῶν ἐπιστημῶν». Προσφέρουν τὰς «συγκεκριμένας βίσεις διὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν, αἱ ὁποῖαι παίζουν συστηματικὸν ρόλον εἰς τὴν Λογικὴν, τὴν Ἠθικὴν καὶ τὴν Αἰσθητικὴν, ἤτοι ὡς ἐννοιαί, αἱ ὁποῖαι οἰκοδομοῦν τοὺς ιδεώδεις νόμους τῶν ἐπιστημῶν τούτων» (1). Πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ἐξεύρωμεν δι' ὑποκειμενικῶν ἐνεργειῶν τοῦ συνειδέσθαι, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, γενικῶς ἰσχύοντας κανόνας, τοῦτο ἀποτελεῖ βεβαίως μίαν ἀπὸ τὰς θεμελιώδεις δυσχερείας τῆς θεωρίας ταύτης. Λέγεται, ὅτι ἂν ὁρισμέναι ἐντατικαὶ ἐνέργειαι τείνουν πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν ἐννοιαν, τότε εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ ἐντατικὴ ἐνέργεια «ἐκπληροῦται» ἤτοι πληροῦται μὲ περιεχόμενον καὶ ὅτι τὸ νομιζόμενον τῇ ἀληθείᾳ εὐρέθῃ ὅπως ἀκριβῶς ἐνομιζέτο. Ἄν τῷ ὄντι διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ τῆς ἐννοίας αὐτῆς τῆς ἐντάσεως καὶ τῆς πληρώσεως ἐξέρχεται κανεὶς κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆς συνηθείας τοῦ Husserl (διότι πρόκειται πρᾶγματι περὶ ἐπαλήψεων, ἀκριβῶς περὶ συνεχοῦς ἐπανευρέσεως τοῦ νομιζομένου) τοῦτο δὲν τὸ ἐξετάζομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει μόνιμον ἐγὼ τὸ ὁποῖον νὰ εὐρίσκηται μὲ τὰς ἐντατικὰς ἐνεργείας εἰς ἐξαιρετικῶς στενὴν σχέσιν, ἐφ' ὅσον αἱ ἐνέργειαι αἱ ψυχικαὶ συγκολληθοῦν ἀπλῶς εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ συνειδέσθαι, πάντως δὲν δυνάμεθα νὰ περιμένωμεν ἀπὸ τὴν φαινομενολογίαν οὐσιώδη ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς. Εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἀποψιν τοῦ Husserl διαμορφώνονται τὰ πρᾶγματα εὐνοϊκώτερα διὰ μίαν φαινομενολογικὴν

θεωρίαν περὶ ἀγωγῆς. Διότι μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας ἐννοίας τοῦ ἐγὼ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι εἶναι ὅπωςδήποτε δυνατὴ ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸ «καθαρὸν ἐγὼ», ἡ ἀξιῶσις πρὸς ἐνεργητικότητα, πρὸς ἐκτέλεσιν ὁρισμένων ἐνεργειῶν καὶ δι' αὐτῶν ἡ ἀξιῶσις νὰ ἔλθωμεν εἰς σχέσιν μὲ ὁρισμένα κανονιστικὰ νοήματα. Ἔτσι εἶναι δυνατόν νὰ γονιμοποιηθῇ παιδαγωγικῶς ἡ ὑπὸ τοῦ Husserl «φαινομενολογία τοῦ νοῦ» κληθεῖσα θεωρία. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖα ἡ συνένωσις περισσοτέρων ἐννοιῶν περὶ τοῦ ἐγὼ (1. Τὸ ἐγὼ ὡς ρεῦμα τοῦ συνειδέσθαι, 2. τὸ καθαρὸν ἐγὼ ὡς ἀφετηρία τῶν ἐντατικῶν ἐνεργειῶν ταῦ συνειδέσθαι).

Καταφανέστατα δεικνύεται τὸ ἀπαραίτητον περισσοτέρων ἐννοιῶν τοῦ ἐγὼ, ὡς ὑπεδηλώσαμεν ἤδη, παρὰ τῷ Natorp. Ἐπειδὴ ἡ «ψυχολογία κατὰ κριτικὴν μέθωδον συγχωνεύει ἐξ ἀρχῆς τὸ ἐννοιολογικὸν ἐγὼ μὲ μίαν πρᾶξιν τοῦ συνειδέσθαι, τῆς συνειδήσεως, διὰ τοῦτο καθίσταται δυνατόν νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ συγκεκριμένου ἀτομικοῦ συνειδέσθαι, ὅτι τουλάχιστον δυνάμει εἶναι πάντοτε συνειδὸς κοινωνικότητος. Οὐδαμοῦ ὑφίσταται ἓνα ἀτομικὸν ἐγὼ ὡς τοιοῦτο, οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀπομεινωμένον, ἀλλὰ ὑφίσταται πάντοτε κοινωνικῶς καὶ συνεπῶς παιδαγωγικὰς ἐπιδράσεις. Τὸ ἐγὼ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἐνέργειαν δὲν εἶναι πλέον ἀτομικόν, ἀλλὰ εἶναι τουλάχιστον δυνάμει κοινωνικὸν συνειδὸς, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ κατεύθυνσιν εἶναι καθολικὸν συνειδὸς».

«Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἄνθρωπος μόνον διὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας». Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς πᾶν ὅ,τι τὸν κάνει ἄνθρωπον, δὲν ὑπάρχει ποτὲ ὡς ἄτομον διὰ νὰ ἔλθῃ κατόπιν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ ἄλλους, ἀλλὰ χωρὶς τὴν κοινωνίαν αὐτὴν δὲν εἶναι ἄνθρωπος. Τὰ διάφορα κέντρα τῆς συνειδήσεως τῶν εἰδικῶν ἀτόμων εἶναι δυνατόν νὰ καλυφθοῦν, διότι ὁ νόμος τῆς συνειδήσεως, εἰδικῶς δὲ ἡ συγκέντρωσις αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐνότητος τοῦ ἐγὼ δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν κτῆμα ἐνὸς οἰουδήποτε ἰδιωτικοῦ προσώπου. Δι' αὐτοῦ καθίσταται δυνατὸν τὸ γεγονός, ὅτι τὸ «ἄπειρον περιεχόμενον τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως... εὐρίσκηται ἔτοιμον εἰς τὴν διάθεσιν πάντων». Καὶ ἐκ τῆς κοινότητος τοῦ «περιεχομένου τῆς μορφώσεως» ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ «δυνατότης μιᾶς κοινότητος εἰς πᾶν περιεχόμενον μορφώσεως, καὶ συνεπῶς πάσης μορφωτικῆς ἐνεργείας». Ὁ θεμελιώδης χωρισμὸς μεταξύ μορφώσεως καὶ ἀγωγῆς δὲν εἶναι

(1) Husserl. Logische Untersuchungen, II, 1, 2 ἐκδ. σελ. 865)866.

συνεπῶς δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τοῦ Natorp ἐκτελεσθείσης προσεγγίσεως τοῦ ἐννοιολογικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ ἐγώ. Ἡ δὲ κοινωνικο-φιλοσοφικὴ θεμελίωσις τῆς παιδαγωγικῆς συγκαλύπτει ἔτι μᾶλλον τὸν χωρισμὸν αὐτόν. Ποικιλοτρόπως λέγει ὁ Natorp, ὅτι «κάθε διδασκαλία, κάθε ἀγωγή, κάθε μόρφωσις τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως» στηρίζεται ἐντελῶς εἰς τὴν αὐτὴν βάσιν τῆς «μορφώσεως κοινωνίας». Ἡ ἀνάπτυξις ἢ γενομένη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν ἄλλων σημαίνει ἐν προκειμένῳ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς αὐτενεργείας, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ κοινὸν νόημα, τὸ ὁποῖον δυνατοποιεῖ κάθε κοινωνίαν, δὲν εἶναι ἀπλῆ ἐννοια, ἀλλὰ ἓνα faktum ἢ ἀκριβέστερον ἓνα fieri καὶ συνάμα ἓνα facere. Ἔτσι καθίσταται καταληπτὴ, διὰ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἐννοιολογικοῦ καὶ τοῦ ψυχολογικοῦ ἐγώ, ὄχι μόνον ἡ εἰδικὴ ἐνέργεια τῆς ἀγωγῆς, ἀλλὰ συνάμα δημιουργεῖται ἡ βάσις διὰ μίαν κοινωνικὴν παιδαγωγικὴν, ἡ ὁποία μὲ τὴν θεωρίαν τῆς ἀγωγῆς γενικῶς εἶναι ταυτόσημος. (1)

Ἡ κοινωνικὴ παιδαγωγικὴ τοῦ Natorp εἶναι ἀναμφιβόλως μία ἐκ τῶν σημαντικωτάτων φιλοσοφικῶς θεμελιωμένων θεωριῶν περὶ ἀγωγῆς τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, καὶ ὅμως ἡ σημασία της βασίζεται, κατὰ βάθος, εἰς μίαν ἀνομολόγητον καὶ συγκεχυμένην συνένοιαν περισσοτέρων ἐνοιῶν περὶ τοῦ ἐγώ. Μὲ σαφῆ συνείδησιν ἐκτελοῦνται παρόμοιαι συνενώσεις εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς γερμανικῆς ἰδεοκρατίας. Ἀπὸ τὴν γερμανικὴν ἰδεοκρατίαν πρέπει συνεπῶς νὰ ζητήσωμεν περισσοτέρας ἀπόψεις πρὸς συστηματικὴν διαφώτισιν τοῦ προβλήματος τῆς καθαρᾶς φιλοσοφικῆς θεωρίας τῶν ἀρχῶν τῆς παιδαγωγικῆς. Τὸ θέμα ὅμως τοῦτο θὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς εἰς ἄλλην μελέτην. (2)

Ἡ ΠΟΙΝΗ ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ

Ἐγουμενῆς δὴ ἀληθείας οὐκ ἂν ποτε, οἶμαι, φαίμεν αὐτῇ χορὸν κακῶν ἀκολουθήσαι.

(Πολιτεία 490 c)

ΥΠΟ

ΧΑΡΑΛ. Ν. ΤΖΩΡΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ἄφ' ἧς ὁ Σενέκας ἐπεθύμησε νὰ στηρίξῃ τὸν ἀφορισμὸν «ne impudens puniatur quia peccatum est, sed ne peccetur» ἐπὶ τοῦ Πλάτωνος, οἱ ἐκπροσωποῦντες ἐν τῷ Ποινικῷ Δικαίῳ τὰς «σχετικὰς» θεωρίας ἐπικαλοῦνται τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν γενοῦστην αὐτῶν, ὑποστηριζόμενοι ἐν μέρει καὶ ὑπὸ ἀντιπροσώπων τῆς κλασικῆς Σχολῆς, φρονούντων ὅτι αἱ περὶ τῆς ποινῆς «φαντασιοπληξίαι» (Strafphantasien) τοῦ Πλάτωνος καταδεικνύουν διδυμότητα ἀντιφατικῆν. [Nagler, die Strafe I 220 καὶ ἄλλοθι]. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι χωρὶα τινὰ τῶν διαλόγων, ἐκ πρώτης ὄψεως θεωρούμενα φαίνονται ὡς ἐναντιότητες, ἀλλὰ τὴν περὶ τῆς ποινῆς διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀποτελοῦν μεμονωμέναι ρήσεις, αἰτινες ἀποσπώμεναι ἐκ τοῦ ὅλου συστήματος καὶ καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζόμεναι φυσικὸν εἶναι νὰ παρερμηνεύωνται. Νομίζομεν ὅτι τὸ κέρδος δὲν θὰ ἦτο μικρὸν ἂν ἢ περὶ τῆς ποινῆς γνώμη τοῦ μεγίστου τῶν φιλοσόφων ἢ το δυνατόν νὰ ἐξαχθῆ ὀρθῶς ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου αὐτοῦ καὶ ἀκριβῶς τὴν προσπάθειαν ταύτην ἐπιχειροῦμεν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, λυπούμενοι μόνον διότι, λόγῳ τῆς εὐρύτατα διαδεδομένης πλάνης περὶ τῆς ποινῆς κατὰ Πλάτωνα, ἐπὶ οὐδενὸς γνωστοῦ ἡμῖν συγγραφέως δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν. Ἐφ' ᾧ ἐν τοῖς ἐπομένοις ἀντιλοῦμεν ἀπ' εὐθείας καὶ ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν κειμένων, θέτοντες ὡς βάσιν κυρίως τέσσαρας διαλόγους: τὸν Θεαίτητον, τὸν Φίληβον, τὴν Πολιτείαν καὶ τὸν Γοργίαν. Ἐκ τῶν λοιπῶν διαλόγων ἐπικαλούμεθα ὅσα χωρὶα, κατὰ τὴν ἡμετέραν δόξαν, συνδέονται πρὸς τὸ θέμα.

1) Πρβλ. π. ν. Natorp, Allgemeine Psychologie... 1912 κεφ. V § 16 καὶ κεφ. X § 7 καὶ S. Natorp, Sozialpädagogik, Theorie der Willens-erziehung auf Grundlage der Gemeinschaft εκδ. 1920.

2) Σημειώσεις διανθ. Ἀρχείου φιλοσ. καὶ θεωρητ. ἐπιστημῶν. Ἡ μελέτη αὕτη δημοσιεύεται εἰς τὸ προσεχὲς τεύχος.

Θεαίτητος.— Ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ τὸν Θεαίτητον, νεαρὸν Σου-
νιέα, ὃν ὁ ἐκ Κυρήνης μαθηματικὸς Θεόδωρος πολλὰ ἐπὶνεσε, τι νο-
μίζει ὅτι εἶναι ἐπιστήμη (146c), ὃ δὲ Θεαίτητος ἀριθμεῖ ἐπιστήμας
τινάς. Δὲν ἦτο ὁμῶς τοῦτο τὸ ἐπερωτηθὲν, ἀλλὰ τί ἐστὶν ἐπιστήμη
(146e). Παρακελευομένου τοῦ Σωκράτους προθυμεῖται ὁ νεανίσκος
ὅπως εἴπῃ ὅ,τι ἔχει καὶ ἀπαντᾷ, ὅτι ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ
αἴσθησις (151e). Ἐπειδὴ καὶ ὁ Πρωταγόρας ἐδίδαξε τὰ αὐτὰ ταῦτα
ἀλλὰ κατ' ἄλλον τρόπον, ἔγραψε δηλαδὴ, ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον
εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἐστὶ, τῶν δὲ μὴ ὄντων ὡς οὐκ
ἐστὶ, συνεπῶς οὕτω πως εἶπεν ὅτι οἷα φαίνονται ἕκαστα εἰς τινα
τοιαῦτα καὶ εἶναι δι' αὐτὸν, οἷα δὲ εἰς ἕτερον τοιαῦτα διὰ τοῦτον,
ἐξετάζεται ὁ λόγος τοῦ Πρωταγόρου (152 a-b). Κατὰ τὸν λόγον τοῦ-
τον τὸ πνεῦμα τῷ μὲν ὄντι εἶναι ψυχρὸν, τῷ δὲ μὴ οὐ (152 b),
καὶ οὕτω φαίνεται ἑκατέρωφ, αἴσθησις ἄρα καὶ φαντασία ταῦτόν, οἷα
δὲ αἰσθάνεται ἕκαστος τοιαῦτα καὶ εἶναι δι' αὐτὸν, συνεπῶς καὶ ἡ
αἴσθησις εἶναι ἀεὶ τοῦ ὄντος καὶ ἀψευδὲς, ὡς οὐσα ἐπιστήμη (152c).
Τὸ αὐτὸ ἐξάγεται καὶ ἐξ ὄσων ἐναντίων ἔλεγεν ὁ Πρωταγόρας εἰς
τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐν ὁμοφωνίᾳ πρὸς τὸν Ἰπράκλειτον καὶ τὸν
Ἐμπεδοκλῆ, ὅτι ἐν μὲν αὐτὸ καθ' αὐτὸ οὐδὲν ἐστὶ, ἀλλὰ πάντα γί-
γνονται ἐκ φορᾶς καὶ κινήσεως καὶ κράσεως πρὸς ἀλληλα· οὐδέποτε
οὐδὲν ἐστὶ, ἀεὶ δὲ γίγνεται (152d), πᾶν κίνησις ἦν καὶ ἄλλο παρὰ
τοῦτο οὐδὲν (156a).

Ὁ Σωκράτης ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν διατὶ ὁ Πρωταγόρας εἶπεν
ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὄχι ὁ χοῖρος ἢ ὁ
κυνοκέφαλος ἢ τι ἄλλο ἀτοπώτερον τῶν ἔχόντων αἴσθησιν; Ἐάν
ὅ,τι ἕκαστος διὰ τῆς αἰσθήσεως δοξάζει εἶναι ἀληθές, διατὶ ὁ Πρω-
ταγόρας εἶναι σοφὸς καὶ ἀμαθέστεροι αὐτοῦ ἡμεῖς ἢ καὶ ὁ πρῶτος τυ-
χῶν γύρινος βάτραχος; [161 c-e]. Θὰ ἦτο δὲ μακρὰ καὶ διωλύγιος
φλυαρία νὰ ἐπιχειρήσῃ τις τὸν ἔλεγχον τῶν φαντασιῶν καὶ δοξῶν
τῶν ἄλλων, ἀφ' οὗ αὐταὶ εἶναι ὄρθαι (161e—162a). Ἐν τούτοις
πολλάκις νομίζει ὁ μὲν τὸν δὲ ἀμαθῆ καὶ ὅτι δοξάζει ψευδῆ (170c),
ὅταν δὲ ἀποφαίνεται τις δόξαν περὶ τίνος οἱ ἄλλοι γίνονται κριταὶ
τῆς κρίσεως ἐκείνης καὶ πολεμοῦν αὐτὴν κρίνοντες καὶ νομίζοντες
ὅτι εἶναι ψευδῆς. Κατὰ τὸν λόγον τοῦ Πρωταγόρου δόξα τις τῷ μὲν
ἀποφηνάμενῳ αὐτὴν εἶναι ἀληθῆς, μυρίοις δὲ ἄλλοις ψευδῆς. Συνε-
πῶς καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ λόγος τοῦ Πρωταγόρου δι' αὐτὸν μὲν εἶναι

ἀληθῆς δι' ἄλλου; δὲ ψευδῆ; τὸ δὲ κομπότατον, διὰ τῆς ὀήσεω-
αὐτοῦ ὁ Πρωταγόρας συμφωνεῖ πρὸς τοὺς νομίζοντας τὸν λόγον
αὐτοῦ ψευδῆ, ἀφ' οὗ ὁμολογεῖ, ὅτι ἅπαντες δοξάζουν τὰ ὄντα, ὁμο-
λογῶν ἐπομένως, ὅτι εἶναι ἀληθῆς ἡ δόξα τῶν νομίζόντων ὅτι ψεύδε-
ται συγχωρεῖ ὅτι ὁ λόγος αὐτοῦ εἶναι ψευδῆς (170d—171b). Οἱ ἄλ-
λοι δὲν συγχωροῦν ὅτι ψεύδονται, ὃ δὲ Πρωταγόρας ἐξ ὧν γέγραφεν
ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ αὕτη ἡ δόξα εἶνε ἀληθῆς, συνεπῶς οὐδενὶ εἶναι
ἀληθῆς ἡ ἀλήθεια τοῦ Πρωταγόρου, οὔτε ἄλλῳ τινὶ οὔτε αὐτῷ
ἐκείνῳ (171b-c). Ἐρωτᾶται ἐπίσης ἂν ὁ λόγος τοῦ Πρωταγόρου
ἰσχύη καὶ διὰ τὸ μέλλον, ἐάν δηλαδὴ ἕκαστος ἔχη ἐν ἑαυτῷ τὸ κρι-
τήριον καὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι (178 c) καὶ γίνωνται δι' ἕκαστον
ὅσα ἐνόμιζεν ὅτι θὰ γίνων. Δῆλον ὅτι τοιοῦτος ἰσχυρισμὸς θὰ ἦτο
γελοῖος (178d). Ἄρα καὶ ἡ πόλις π. χ. νομοθετοῦσα δύναται πολ-
λάκις νὰ ἀποτύχη τοῦ ὠφελιμοτάτου (179a), συνεπῶς ὁ εἰς εἶναι
σοφώτερος τοῦ ἄλλου καὶ μέτρον εἶναι ὁ σοφώτερος, ὃ δὲ ἀνεπιστή-
μων οὐδεμίᾳ ἀνάγκη νὰ γίνῃ μέτρον (179 b). Ὅτι αἴσθησις καὶ
ἐπιστήμη οὐ ταῦτόν (186 e) ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς: Ὅσα
αἰσθητὰ, αἰσθανόμεθα τῇ ψυχῇ διὰ τῶν ὀργάνων (ὀφθαλμῶν, ὠτων
κ.λ.π.) (184 d), ἀλλὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν ἀνομοιότητα καὶ τὸ
ταῦτόν καὶ τὸ ἕτερον καὶ τὸ ἐν καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ ὅσα τούτοις ἔπεται
(185d) ἐπισκοπεῖ ἡ ψυχὴ αὐτὴ δι' ἑαυτῆς (185 d). Τὴν σκληρότητα
τοῦ σκληροῦ καὶ τὴν μαλακότητα τοῦ μαλακοῦ αἰσθανόμεθα διὰ τῆς
ἐπαφῆς, τὴν δὲ οὐσίαν καὶ τὴν ἐναντιότητα πρὸς ἀλληλα καὶ τὴν
οὐσίαν τῆς ἐναντιότητος αὐτῆ ἢ ψυχῇ ἐπανιοῦσα καὶ συμβάλλουσα
πρὸς ἀλληλα πειρᾶται κρίνειν ἡμῖν (186 b). Αἰσθανόμεθα λοιπὸν
ὅσα παθήματα τείνουν ἐπὶ τὴν ψυχὴν διὰ τοῦ σώματος, τὴν δὲ οὐ-
σίαν ἀναλογιζόμεθα (186 c). Ἀλλὰ τὸ μὴ τυχὸν οὐσίας οὐδὲ τῆς ἀλη-
θείας ἔτυχε, ἀτυχῶν δὲ τις τῆς ἀληθείας τινὸς δὲν εἶναι καὶ ἐπιστή-
μων αὐτοῦ. Οὐκ ἐνὶ ἄρα ἐπιστήμη τοῖς παθήμασι, ἀλλ' ἐν τῷ περὶ
ἐκείνων συλλογισμῷ, παθήματα δὲ οἷον ὄραν καὶ ἀκούειν, ὀσφραίνε-
σθαι, ψύχεσθαι, θερμαίνεσθαι εἶναι αἰσθήσεις (186 d-e). Δὲν δύνα-
ται λοιπὸν νὰ ζητηθῇ ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ αἰσθήσει, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ
τῷ οἰφδῆποτε ὀνόματι ὀπερ ἔχει ἡ ψυχὴ ὅταν αὐτὴ καθ' αὐτὴν πραγ-
ματεύηται περὶ τὰ ὄντα (187 a).

Φίληβος.— Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ πρόκειται τὸ ἀμφισβήτημα ἂν
τὸ ἀγαθὸν εἶνε ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ τέρψις ἢ τὸ ὑναντίον

ἢ φρόνησις καὶ ἢ νόησις καὶ ἢ μνήμη καὶ τὰ συγγενῆ τούτων δόξα ὀρθή καὶ ἀληθεῖς λογισμοὶ (11 b), ἅτινα τίθενται τῆς αὐτῆς ἰδέας (60 d). Ἡ συζήτησις καταδεικνύει, ὅτι ἡ ἡδονὴ ἄνευ νοῦ καὶ μνήμης καὶ ἐπιστήμης καὶ δόξης δὲν παρέχει βίον ἀποδεκτὸν, ὅτι τοιοῦτος βίος δὲν θὰ ἦτο βίος ἀνθρώπων ἀλλὰ μᾶλλον πλεύμονος τινὸς ἢ τῶν μετ' ὀστρεῖνων σωμάτων θαλασσίων ἐμψύχων (21d). Ἐπίσης ὅτι ὁ μὴ μετέχων ἡδονῆς οὔτε μέγα οὔτε μικρὸν βίος, ἀλλὰ μόνον φρόνησιν καὶ ἐπιστήμην καὶ νοῦν κεκτημένος οὐδαμῶς τυγχάνει αἰρετὸς (21 e). Τούτων ὁμολογηθέντων ἐρωτᾶται ἂν ὁ συναμφοτέρος βίος, ὁ κοινὸς ἐκ τῆς συμμίξεως ἀμφοτέρων γενόμενος τυγχάνη αἰρετὸς (21e-22 a). Τὸ ἐρώτημα τοῦτο καταφάσκειται καὶ οὕτω γίνεται δεκτὸν, ὅτι οὔτε ἡ ἡδονὴ οὔτε ἡ φρόνησις εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ἐγείρεται ὁμως τὸ ζήτημα ἂν τὸ αἴτιον, οἷον ἕνεκα ὁ κοινὸς, μικτὸς βίος τυγχάνει αἰρετὸς εἴτε ὁ νοῦς ἢ ἡ ἡδονή. Μαχόμενα ταῦτα περὶ τῶν νικητηρίων ἠττήθησαν ἀμφοτέρω. Τί θὰ ἠδύνατο ἐμφρόνως νὰ ἀντιποιηθῆ τῶν δευτερείων; Καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ θεωρεῖται εὐθύς ἀμέσως ὡς καταπεσοῦσα καθ'απερεὶ πληγεῖσα ὑπὸ τῶν μέτρων τῆς σιγμῆς ἐκείνης λεχθέντων καὶ ὡς μὴ δυναμένη νὰ μετᾶσχη οὔτε τῶν δευτερείων (23 a), πορεύονται δὲ αἱ διαλεγόμενοι ἐπὶ τὰ δευτερεῖα τοῦ νοῦ, περὶ οὗ ὁ Σωκράτης ἐξέφρασε τὴν πεποιθισιν ὅτι οὗτος εἴτε συγγενέστερος καὶ ὁμοιότερος πρὸς τὸ λαβόν ὁ μικτὸς βίος γέγονεν αἰρετὸς (22 d) Τὸ συμπέρασμα τοῦ ὅλου διαλόγου εἴτε πράγματι ὅτι στεροῦνται μὲν αὐταρκείας ὅτε νοῦς καὶ ἡ ἡδονή, συνεπῶς οὐδέτερον εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ νοῦς ἐφάνη οἰκειότερον καὶ προσφυέστερον πρὸς τὸ τρίτον, τὸ κρεῖττον τοῦ τε νοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς καθ' ἑαυτὰ (67 a). Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς διαλεκτικῆς. Ἐτέθησαν δύο εἶδη τῶν ὄντων, τὸ μὲν ἄπειρον τὸ δὲ πέρασ, ἐν τῷ δὲ τρίτον συμμιγόμενον ἐξ ἀμφοτέρων τούτων (23c), τέταρτον δὲ γένος ἢ αἰτία τῆς συμμίξεως τούτων πρὸς ἄλληλα (23 d), ἐνοῦσα ἐν ἅπασιν τοῖς τρισὶν γένεσιν (29e-30 a). Ἄπειρον εἴτε τὸ γένος ἐν ᾧ οἰκεῖ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον καὶ τὸ σφόδρα (24a-24 b) καὶ τὸ ἡρέμα καὶ τὸ λίαν καὶ ἅπαντα ὅσα τοιαῦτα (24 c), π. χ. ἄπειρον εἴτε τὸ θερμότερον καὶ τὸ ψυχρότερον. Ταῦτα γίνονται ἄπειρα διότι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἡττον δὲν ἀφήνει ἐκείνο παρ' ᾧ ὑπάρχει νὰ εἶναι ποσὸν (24 c). Λαβόντα ὁμως τὸ ποσὸν καὶ τὸ μέτρον τὸ τε θερμότερον καὶ τὸ ψυ-

χρότερον παύουν νὰ εἶναι ψυχρότερον καὶ θερμότερον. Διότι, ὡς λέγεται δι' εἰκόνας (24 d), τὸ θερμότερον καὶ ψυχρότερον προχωρεῖ ἀεὶ καὶ δὲν μένει, τὸ δὲ ποσὸν ἔστη καὶ ἐπαύσατο προϊόν. Πάντα ταῦτα ὅσα φαίνονται γινόμενα μᾶλλον καὶ ἡττον καὶ δεχόμενα τὸ σφόδρα καὶ τὸ ἡρέμα καὶ τὸ λίαν, κλπ. δεόν νὰ τεθοῦν εἰς ἓν γένος, τὸ τοῦ ἄπειρου (25 a), τὰ δὲ μὴ δεχόμενα ταῦτα ἀλλὰ τὰ ἐναντία τούτων, ἡτοι ἀριθμὸν ἢ μέτρον, σύμπαντα ταῦτα καλῶς ποιούμενοι ἀπολογιζόμενοι εἰς τὸ πέρασ (25 b). Τὸ τρίτον γένος, τὸ μικτὸν ἔχει ταύτην τὴν ἰδέαν (25 b): τίθεται ὡς ἐν ἅπαν ἔκγονον τοῦ ἄπειρου καὶ τοῦ πέρατος, γένεσις εἰς οὐσίαν ἐκ τῶν μετὰ τοῦ πέρατος ἀπειρασμένων μέτρων (26 d)

Ἡ συναγωγὴ τοῦτέστι τοῦ ἄπειρου καὶ τοῦ περατοειδοῦς, ὧν ἕκαστον ἐν, ἀπεργάζεται τὸ ἄπειρον σύμμετρον καὶ σύμφωνον καὶ παύει τὴν διαφορὰν καὶ ἐναντιότητα τοῦ μᾶλλον καὶ ἡττον, ἐκ τῆς μίξεως συμβαίνει γένεσις οὐσίας γεγεννημένη καὶ μικτὴ (27 b.) Μέρος τοῦ τρίτου τούτου γένους εἶναι καὶ ὁ μικτὸς βίος τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς φρονήσεως (27 d.) Διότι ἡ ἡδονὴ εἶναι ἄπειρος καὶ τοῦ ἄπειρου γένους, ὁ δὲ νοῦς συγγενῆς τοῦ τετάρτου γένους, τῆς αἰτίας, καὶ σχεδὸν τούτου τοῦ γένους (31 a). Εὐρεθέντος τοῦ γένους τῆς τε ἡδονῆς καὶ τοῦ νοῦ ἀναζητεῖται μετὰ τοῦτο ἐν τίνι ἐστὶν ἕκαστον αὐτῶν καὶ διὰ τί πάθος γίνονται ὅταν γίνωνται (31 b). Ἡ ἡδονὴ ἀνήκει μὲν εἰς τὸ γένος τοῦ ἄπειρου, ἀλλὰ τὸ γένος ἐνᾧ γίνονται κατὰ φύσιν ἢ τε ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη εἶναι τὸ τρίτον, τὸ κοινόν (31 c.) Παραδείγματα τοῦ μικτοῦ γένους παρατίθενται ἐν 28e καὶ ἐπομένοις. Ἐκ τοῦ ὀξέος καὶ τοῦ βαρέος καὶ τοῦ ταχέος καὶ τοῦ βραδέος, ἄπειρων ὄντων, ἐγγενομένου ἀριθμοῦ καὶ μέτρου συνίσταται ἡ μουσικὴ, εἰς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰ πνίγη ἐγγενομένου τὸ πέρασ ἀφείλετο τὸ πολὺ λίαν καὶ ἄπειρον καὶ ἀπειργάσατο αὐτὸ ἕμμετρον καὶ ἅμα σύμφωνον καὶ οὕτως ἐκ τῆς συμμίξεως τοῦ ἄπειρου καὶ τοῦ πέρατος ἐγένοντο αἱ ᾠραὶ τοῦ ἔτους. Καὶ ἄλλα μυρία. Λυομένης τῆς ἐν τοῖς ζώοις ἀρμονίας λύεται ἅμα καὶ ἡ φύσις αὐτῆς καὶ γίνονται τότε γένεσις ἀληθῶν, ἀρμολογίας δὲ πάλιν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν ἐκείνης φύσιν ἀπιούσης γίνονται ἡδονὴ (31 d) καὶ ἐνὶ λόγῳ, ὅταν μὲν φθείρηται τὸ ἐμψυχον εἶδος τὸ ἐκ τοῦ ἄπειρου καὶ πέρατος κατὰ φύσιν γεγονὸς, ἢ φθορὰ εἶναι λύπη, ἢ δὲ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ἀναχώρησις τῆς λύπης καὶ ἡδονὴ (32 a-b) Τοῦτον τὸν

τύπον ἔχει τὸ ἓν εἶδος τῆς λύπης καὶ τῆς ἡδονῆς, τὸ δὲ ἕτερον εἶδος τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης γίνεται χωρὶς τοῦ σώματος. Τὸ πρὸ τῶν ἡδέων δηλαδὴ ἔλπιζόμενον προσδόκημα τῆς ψυχῆς εἶναι ἡδὺ καὶ θαρραλέον, τὸ δὲ πρὸ τοῦ λυπηροῦ φοβερόν καὶ ἀλγεινὸν (32 b c). Τοῦτο τὸ ἕτερον εἶδος τῶν ἡδονῶν, ὅπερ εἶναι αὐτῆς τῆς ψυχῆς, γίνεται πᾶν διὰ τῆς μνήμης (33 c), ἡ δὲ μνήμη εἶναι σωτηρία τῆς αἰσθήσεως (34a). Ἡ ψυχὴ ἀναμιμνήσκειται ὅταν ἀναλαμβάνῃ αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ ἄνευ τοῦ σώματος ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἔπασχε ποτὲ μετὰ τοῦ σώματος (34 b), ἐπίσης καὶ ὅταν ἀπολέσασα τὴν μνήμην εἴτε αἰσθήσεως, εἴτε μαθήματος ἀναπολήσῃ πάλιν ταύτην αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ (34 b-c). Ἐκ τῆς μνήμης καὶ τῆς αἰσθήσεως γίνεται ἐκάστοτε ἡ δόξα, ἣτις εἶναι ἀληθῆς ἢ ψευδῆς (38 b). Δόξα εἶναι ὁ γινόμενος λόγος ὅταν τις κρίνῃ τὰ ὅσα αἰσθάνεται (38 c-ἐπ.). Π. χ. ὁ ἰδὼν τι πόρρωθεν μὴ σαφῶς καθορώμενον λέγει πρὸς ἑαυτὸν ὅτι τοῦτο εἶναι ἄνθρωπος, ἢ λέγει ὅτι εἶναι ἄγαλμα. Οὗτος ὁ λόγος εἶναι ἢ περὶ τοῦ κατοφθέντος δόξα, ἣτις τρόπον τινὰ γράφεται καὶ ζωγραφεῖται ἐν τῇ ψυχῇ ὡς ἐν βιβλίῳ (38 e-39 a-ἐπ.), καὶ δύναται νὰ ἀποβῇ ψευδῆς ἢ ἀληθῆς. Ταῦτα τὰ γράμματα καὶ τὰ ζωγραφήματα γίνονται οὐ μόνον περὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν γεγονότων, τοῦτέστι περὶ τὸν παρόντα καὶ τὸν γεγονότα χρόνον ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν μέλλοντα, δύναται δηλαδὴ νὰ εἶναι καὶ ἐλπίδες (39 e), συνεπῶς καὶ αἱ ἐλπίδες δύναται νὰ εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς, καὶ ἐπειδὴ τὸ τοῦ ἡδέος προσδόκημα, ὡς ἐρρήθη, εἶναι ἡδὺ, τὸ δὲ τοῦ λυπηροῦ ἀλγεινὸν δύναται τις νὰ κρίνῃ διὰ ψευδεῖς ἢ ἀληθεῖς ἡδονάς (40 c.) Ὁ αὐτὸς λόγος ἔστι καὶ περὶ φόβων καὶ θυμῶν καὶ πάντων τῶν τοιούτων, τοῦτέστι καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα εἶνε ἐνίοτε ψευδῆ (40 e). Νῦν τίθενται τριτοὶ βίαι, εἰς μὲν ἡδὺς, ὁ δὲ λυπηρὸς καὶ ὁ τρίτος μηδέτερος (41 c-d), ὁ τρίτος μέσος βίος κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον δὲν δύναται νὰ λεχθῇ οὔτε ἡδὺς οὔτε λυπηρὸς, ὡς ὁ μήτε χρυσοῦς μήτε ἄργυρος δὲν δύναται νὰ γίνῃ χρυσοῦς ἢ ἄργυρος (43 e). Συνεπῶς οἱ τὰς ἡδονὰς ἀποφυγὰς λυπῶν ἐπονομάζοντες δὲν εἶναι ἀξιόπιστοι (44 c). Τοῦναντίον ἡ παρατήρησις διδάσκει, ὅτι καὶ τὸ σῶμα ἄνευ τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ψυχὴ ἄνευ τοῦ σώματος καὶ κοινῇ μετ' ἀλλήλων εἶνε μετὰ ἡδονῆς συγκεκραμένης μετὰ λυπῶν (50 d). Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν μικτῶν ἡδονῶν ὑπάρχουν καὶ ἄμικτοι (50 e). Τὰ ἀεὶ καλὰ καθ' αὐτὰ πεφυκότα ἔχουν οἰκείας ἡδονὰς τινὰς κατ' οὐδὲν ταῖς ἡδοναῖς τῶν κινήσεων προ-

σφερεῖς (51 c-d) Καθαραὶ ἡδοναὶ εἶνε αἱ περὶ τὰ καλὰ χρώματα καὶ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ τὰς πλείστας τῶν ὁσμῶν καὶ τῶν φθόγγων καὶ περὶ τὰ μαθήματα (51 b-52 c.) Ἡ μικρὰ δὲ καὶ καθαρά ἡδονὴ εἶνε ἀληθεστέρα τῆς σφοδρᾶς καὶ μικτῆς (53 b c), ὡς τὸ καθαρὸν καὶ ἀκρατὸν λευκὸν καὶ οὐχὶ τὸ μέγιστον καὶ πλείστον ἀλλὰ μικτὸν εἶνε ἀληθέστατον καὶ κάλλιστον τῶν λευκῶν (53 a). Ἀναγνωριζομένης ὡς ὀρθῆς τῆς διδασκαλίας «κομψῶν» τινῶν (53 c) καθ' ἣν ἡ ἡδονὴ εἶνε πάντοτε γένεσις οὐσία δὲ ἡδονῆς οὐκ ἔστι τὸ παράπαν, ἔπεται ὅτι ἡ ἡδονὴ ἂν εἶναι γένεσις, δὲν δύναται νὰ τεθῇ ὀρθῶς εἰς τὴν μοῖραν τοῦ ἀγαθοῦ (54 d), διότι σύμπασα ἡ γένεσις γίνεται ἔνεκα συμπάσης τῆς οὐσίας (54 c), ὡς π. χ. ἡ ναυπηγία γίνεται ἔνεκα τῶν πλοίων καὶ οὐχὶ τὰ πλοῖα ἔνεκα τῆς ναυπηγίας (54 b), ἐν τῇ μοίρᾳ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ εἶνε ἐκεῖνο οὐ ἔνεκα τὸ ἀεὶ γινόμενον γίνεται, ἡ οὐσία (54 c). Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἡδονῆς ἐπιχειρεῖται ἡ ἐξέτασις τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης (55 c). Αἱ λεγόμεναι τέχναι διχάζονται εἰς τὰς μετεχούσας πλείονος καὶ ἐλάττονος ἀκριβείας (56 c), ἀκριβέσταται δὲ πασῶν εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ, μετροητικὴ καὶ στατικὴ (55 e-57 c d). Ἡ ἀριθμητικὴ εἶνε διττῆ, ἄλλη ἢ τῶν πολλῶν καὶ ἄλλη ἢ τῶν φιλοσοφούντων (56 d). Οἱ πολλοὶ καταριθμοῦνται μονάδας ἀνίσους, ὡς π. χ. δύο στρατόπεδα καὶ δύο βοῦς κ. λ. π. (56 d), οἱ δὲ φιλοσοφούντες θέτουν μονάδας μηδαμῶς διαφερούσας ἀλλήλων (56 e). Ἄλλ' ἡ γνῶσις, ἣν πᾶς, ἢ τινι καὶ μικρὸν νοῦ προσήρηται, θεωρεῖ ὅτι ἀληθεστάτη εἶναι ἡ πάσας τῆς ἐπιστήμης γνωρίζουσα, ἢ περὶ τὸ ὄν καὶ τὸ ὄντως καὶ κατὰ ταῦτὸν ἀεὶ πεφυκός, ἢ τοῦ διαλέγεσθαι δύναμις (57 e-58 a). Καὶ ἐπειδὴ ὁ Πρωταρχος παρενόησεν, ἐκλαβὼν τὸν Σωκράτη λέγοντα περὶ τῆς τέχνης τοῦ Γοργίου, τῆς ρητορικῆς, ὁ Σωκράτης διευκρινίζει λέγων (58 b-c) ὅτι δὲν ἐζήτησε τις τέχνη καὶ τις ἐπιστήμη διαφέρει πασῶν διότι εἶνε μέγιστη καὶ ἀρίστη καὶ ὠφελεῖ ἡμᾶς τὰ πλείστα, ἀλλὰ τις ἐπισκοπεῖ τὸ σαφές καὶ τὸ ἀκριβές καὶ τὸ ἀληθέστατον ἔστω καὶ ἂν εἶναι μικρὰ ἢ μικρὰ ὠφελεῖ. Διανοήθημεν, λέγει, σφόδρα καὶ διελογίσθημεν ἱκανῶς μήτε εἰς ὠφελείας μήτε εἰς εὐδοκίμιας τινὰς τῶν ἐπιστημῶν βλέψαντες, ἀλλ' ἂν δυνάμεθα φύσει νὰ ἐρωῶμεν τοῦ ἀληθοῦς καὶ νὰ πράττωμεν πάντα ἔνεκα αὐτοῦ. Οὕτως εὐρέθησαν τὰ ἀληθέστατα τμήματα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπιχειρεῖται ἡ

σύμμιξις αὐτῶν ὅπως καταστῆ δῆλον ἂν αὕτη παρέχεται ἀπειρα-
σμένον τὸν ἀγαπητότατον βίον (61 e), ἢ μήπως προσδεώμεθα ἔτι
καὶ τῶν μὴ ἀληθεστάτων. Ἐκ τῆς συζητήσεως καταφαίνεται, ὅτι
ἔχων τις τὰς πρώτας ἐπιστήμας, τὰς ἀληθεστάτας δὲν βλάπτεται ἂν
λάβῃ καὶ πάσας τὰς ἄλλας (62 d). Ἐπίσης ἐκ τῶν ἡδονῶν ἀφίενται
πρῶτον αἱ ἀληθεῖς (62 e), πάντως δὲ καὶ αἱ ἀναγκαῖαι (62 e),
μετὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ μετὰ τῆς ὑγείας καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ
συμπάσης ἀρετῆς, οὐχὶ ὁμως καὶ αἱ μανικαὶ ἡδοναὶ αἵτινες ἔχουν
μυρία ἐμποδίσματα καὶ ταράττουν τὰς ψυχὰς ἐν αἷς οἰκοῦσι (63 d-e).
Θὰ ἦτο πολὺ ἀλογία νὰ ἀνάμιξη μετὰ τοῦ νοῦ τὰς ἀεὶ μετ' ἀφροσύ-
νης καὶ τῆς ἄλλης κακίας ἐπομένας ἡδονὰς ὁ βουλούμενος ὅπως ἴδῃ
τὴν καλλίστην καὶ ἀστασιαιστότάτην μίξιν καὶ κραῖσιν, ἵνα μάθῃ ἐν
ταύτῃ τί πέφυκεν ἀγαθὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῷ παντὶ καὶ νὰ
μαντεύσῃ τίς ἰδέα εἶνε αὕτη (63e 64 a). Ἡ σύγκρισις αὕτη δεῖται
προσέτι ἀληθείας, διότι ἐκεῖνο εἰς ὅπερ δὲν μιγνύομεν ἀλήθειαν
οὔτε ἀληθῶς γίννεται, οὔτε γενόμενον εἶναι (64 b), καὶ μέτρου,
διότι ἢ μὴ τυχοῦσα συμμέτρου φύσεως σύγκρασις ἐξ ἀνάγκης ἀπόλ-
λυσι τὰ τε κεραυνύμενα καὶ πρώτην ἑαυτὴν (64 d), ἄλλως τε δὲν θὰ
ἦτο κἂν κραῖσις, ἀλλ' ἀκριτος συμφορὰ (64 e). Ἡ μετριότης καὶ ἡ
συμμετρία συμβαίνει νὰ γίννηται πανταχοῦ κάλλος καὶ ἀρετὴ (64 e).
Οὕτως εὐρέθη δὲ τὸ αἴτιον δι' ὃ ἡ σύμμιξις ἐγένετο, ὃν ἀγαθὸν,
δὲν εἶναι μὲν μία ἰδέα, ἀλλὰ «σὺν τρεῖς», κάλλος καὶ συμμετρία καὶ
ἀλήθεια. Ἡδὴ πᾶς τις εἶναι ἱκανὸς ὅπως γίνῃ κριτῆς περὶ τε τῆς
ἡδονῆς καὶ τῆς φρονήσεως, ὁπότερον ἐξ αὐτῶν εἶναι συγγενέστε-
ρον τοῦ ἀρίστου καὶ τιμιώτερον ἐν ἀνθρώποις καὶ θεοῖς (65 a-b).
Νοῦς καὶ ἀλήθεια ἢ εἶναι ταῦτόν ἢ ὁμοιότατον πρὸς αὐτὴν καὶ ἀλη-
θέστατον, δὲ δὲ ἡ ἡδονὴ οὔτε τὸν ὀλίγιστον νοῦν τοῦ παιδὸς κέκτη-
ται ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ ἡ περὶ τὸ ἀφροδίσια ἐπιτορκία
λαμβάνει συγγνώμην παρὰ τῶν θεῶν (65 c d). Ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐπι-
στήμη πέφυκε τὸ ἐμμερότερον πάντων, ἢ δὲ ἡδονὴ τὸ ἀμερότε-
ρον (65 d). Αἰσχροὺν δὲ νοῦν καὶ φρόνησιν οὐδεὶς οὔτε ὑπαρ οὔτε
ὄναρ οὔτε εἶδεν οὔτε ἐπενόησεν οὐδαμῆ οὐδαμῶς οὔτε γενόμενον
οὔτε ὄντα οὔτε ἐπόμενον (65 e). Τὰς ἡδονὰς καὶ δὴ τὰς μεγίστας
τὰς κρύπτομεν καὶ τὰς ἀφανίζομεν ἐξ αἰσχύνης, θεωροῦντες ὅτι δὲν
πρέπει νὰ τὰς ἴδῃ τὸ φῶς (65 e 66 a). Ἡ ἡδονὴ λοιπὸν οὔτε πρῶ-
τον οὔτε δεύτερον κτῆμα εἶναι, ἀλλὰ πρῶτον εἶναι τὸ μέτρον καὶ τὸ

μέτρον καὶ τὸ καίριον, δεύτερον τὸ σύμμετρον καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ
τέλειον καὶ τὸ ἱκανόν, τρίτον ὁ νοῦς καὶ ἡ φρόνησις, τέταρτον αἱ
ἐπιστήμαι καὶ αἱ τέχναι καὶ αἱ ὀρθαὶ δόξαι καὶ πέμπτον αἱ καθαραὶ
ἡδοναὶ (66 a-επ).

Ἐκ τῶν δύο τούτων διαλόγων, οὓς θέλομεν χρησιμοποίησει καὶ
κατωτέρω, δύναται νὰ συναχθῆ ἡ λύσις τοῦ πρώτου ζητήματος,
ἂν τοῦτέστιν ὁ Πλάτων ἐδίδαξεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως αἰτιοκρατικὴν
θεωρίαν (determinismus). Διότι καὶ τοῦτο ἐρρήθη ὑπὸ φιλοσόφων,
[Constantin Ritter, Platon II 533. Καὶ ὁ H. Maier, ἐν Sokrates
554 λέγει ὅτι ὁ Πλάτων ἐθύσασε τὴν ἡθικὴν ἐλευθερίαν] καὶ συν-
νοεῖται ἐν τοῖς λόγοις τῶν περὶ τῆς ποινῆς πραγματευομένων, οἵτινες
κηρύσσουσιν ὅτι ὀρθῶς οἱ «σχετικισταὶ» τίθενται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ
Πλάτωνος. Ἡ αἰτιοκρατικὴ θεωρία διδάσκει ὡς γνωστὸν ὅτι ἡ
«βούλησις» τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι ἐλευθέρη, διότι τὰ αἴτια ἀρ-
χουν αὐτῆς ἀπολύτως. Ἀλλὰ τί ἐστὶ «βούλησις» καὶ ποῖον τὸ νόημα
τῆς ἐλευθερίας ἢ ἀνελευθερίας αὐτῆς; Τὸ βουλευτικὸν γεγονὸς πε-
ραίνεται, κατὰ Πλάτωνα ἐν τῇ κρίσει. [Ὅρα καὶ τὰ ἀκόλουθα χωρία
τοῦ Γοργίου, 467b: πότερον οὖν σοι δοκοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο
βούλεσθαι, ὃ ἂν πράττωσιν ἐκάστοτε, ἢ ἐκεῖνο, οὐ ἕνεκα πράττουσι
τοῦθ' ὃ πράττουσι; 467d: οὕτω καὶ περὶ πάντων; ἐὰν τίς τι
πράττῃ ἕνεκά του, οὐ τοῦτο βούλεται, ὃ πράττει, ἀλλ' ἐκεῖνο, οὐ
ἕνεκα πράττει; Ναι. 468a-b: Τὸ ἀγαθὸν ἄρα διώκοντες καὶ βαδί-
ζομεν, ὅταν βαδίζωμεν, οἰόμενοι βέλτιον εἶναι, καὶ τὸ ἐναντίον
ἔσταμεν, ὅταν ἔστῶμεν, τοῦ αὐτοῦ ἕνεκα, τοῦ ἀγαθοῦ ἢ οὐ; ναι.
468d: Οὐκοῦν εἴπερ ταῦτα ὁμολογοῦμεν, εἴ τις ἀποκτείνει τινὰ ἢ
ἐκβάλλει ἐκ πόλεως ἢ ἀφαιρεῖται χρήματα, εἴτε τύραννος ὢν εἴτε
ρήτωρ, οἰόμενος ἄμεινον εἶναι αὐτῷ, τυγχάνει δὲ ὄν κάκιον, οὗτος
δήπου ποιεῖ ἃ δοκεῖ αὐτῷ. ἢ γάρ; ναι. Τῆς δόξης (κρίσεως) ὁ ὀρι-
σμός εἴρηται ἐν Θεαιτήτῳ 189e 190a: τοῦτο γάρ μοι ἰνδάλλεται
διανοουμένη (ἡ ψυχὴ), οὐκ ἄλλο τι ἢ διαλέγεσθαι, αὐτὴ ἑαυτὴν ἐρω-
τῶσα καὶ ἀποκρινομένη, καὶ φάσκουσα καὶ οὐ φάσκουσα. Ὅταν δὲ
ὀρίσασα, εἴτε βραδύτερον εἴτε καὶ δεύτερον ἐπαίξασα, τὸ αὐτὸ ἤδη
φῆ καὶ μὴ δισιᾶξῃ δόξαν ταύτην τίθεμεν αὐτῆς.] Ἐκ τῶν παρατε-
θέντων τούτων χωρίων συνάγεται σαφῶς ὅτι ἐν τῷ βουλευτικῷ γεγονότι
περιέχονται κατὰ Πλάτωνα, δύο δόξαι (κρίσεις): ἡ ψυχὴ φάσκει τὸ διωκό-
μενον ἀγαθόν, νομίζει ὅτι τὸ διωκόμενον εἶναι ἀγαθόν, καὶ κατόπιν

φράσκει τὸ μέσον διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ διωκομένου ἀγαθοῦ. Ἐν ἀμφοτέροις ταῖς κρίσεσιν ἐγχωρεῖ πλάνη. [Γοργίας 468e : ἀληθῆ ἄρα ἐγὼ ἔλεγον λέγων, ὅτι ἔστιν ἄνθρωπον ποιοῦντα ἐν πόλει ἢ δοκεῖ αὐτῷ μὴ μέγα δύνασθαι, μηδὲ ποιεῖν ἃ βούλεται.] Ἡ αἰτιοκρατικὴ θεωρία, ἀρνούμενη τὴν ἐλευθερίαν τῆς «βουλήσεως» ἀρνεῖται, κατὰ Πλάτωνα, τὴν ἐλευθερίαν τῆς κρίσεως, ἰσχυρίζεται τοῦτέστιν ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη δόξα παράγεται κατ' ἀνάγκην, ἐπομένως ἔξ ἀνάγκης παράγεται καὶ ἡ δόξα τῶν ἀντιφρονούντων ὅτι ἡ δόξα οὐδεμιᾶς ἀνάγκης εἶναι προϊόν. Τίς ἐκ τῶν δύο δοξῶν εἶναι ἀληθής; Πόθεν θὰ λάβωμεν τὸ μέτρον ἵνα καταλύσωμεν τὴν ἐναντιότητα τῶν δύο ἔξ ἀνάγκης παραχθέντων λόγων; Εἶναι ἡ αἰτιοκρατικὴ θεωρία αὐτάρκης; Οὐχὶ εἶναι σκέψις ἑλλιπῆς δεομένη ἀποτελιώσεως. Ἐὰν ὁμως διατείνεται ἐκτετὴν αὐτάρκη, δηλοῖ ἀπλῶς τὸ Πρωταγόρειον ρῆμα: Χρημάτων ἀπάντων μέτρον ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τὸ ρῆμα τοῦτο ἔξεμηδενίσθη ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ πρόσθεν παρατεθέντι χωρίῳ τοῦ Θεαιτήτου 170c-ἐπ. Ὁ τὴν Πρωταγόρειον ρῆσιν ἀνατρέψας Πλάτων, κατέρριψε συνάμα ἕσασί καὶ τὴν αἰτιοκρατίαν.

Τεθείσθω ἐν τούτοις ὅτι ἡ αἰτιαρχία ἐκταξέσεται ὡς ἀνυπόθετος ὑπόθεσις, τοῦτέστιν ὡς ἀξίωμα μηδεμιᾶς περαιτέρω ἀποδείξεως χοῦζον, ἐπειδὴ ὁ πανθομολογούμενος νόμος τῆς αἰτιότητος ἐπαρκῶς στηρίζει τὸ ρῆμα. Ἐκ τούτου συνέπεται ὅτι ὁ τὸ ἡδὺ ἀντὶ τοῦ δέοντος ἐλόμενος ἔξέλεξεν αὐτὸ οὐχὶ ἐλευθέρως. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ὑπερβαίνει τὸν οὐδρὸν τοῦ πεπερασμένου, καθίσταται ἀπειρος καὶ ἀπόλλυται ἐντὸς τοῦ ἀπειρου. Διότι τίς ἔκρινεν οὐχὶ ἐλευθέρως τὴν αἴρεσιν; Ὁ ἀνθρώπινος λόγος. Τὸν ἀνθρώπινον λόγον δυνάμεθα νῦν ἐκλάβωμεν διττῶς: ἢ ὡς ψυχὴν, τοῦτέστιν ὡς ὄν μεταφυσικόν, ἢ ὡς συνείδησιν (Bewusstsejn). Κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐκδοχὰς ὁ λόγος εἶναι ἀνεξερευνήτος. Ὡς μεταφυσικόν ὄν, ψυχὴ, προφανῶς ὡς συνείδησις ἐπίσης, διότι κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος διάφοροι αἰτίαι διεμόρφωσαν αὐτήν, ἢ σειρὰ τῶν αἰτιῶν εἶναι ἀτελής καὶ ἡ ἀναδρομὴ μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Σύμπαντος ἀμήχανος. Οὕτως ἡ ρῆσις εἶναι μυθολογική, παρέχουσα οὐχὶ ἐπιστήμην, ἀλλὰ πίστιν ἄνευ τοῦ εἰδέναι. Ὡς δόγμα ὁμως πίστεως ὁ Πλάτων ὡμολόγησε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως. Τὸ σχετικὸν χωρίον εὔρηται ἐν τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ τῶν Νόμων. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἐπιχειρεῖται νοουθεσία καὶ δι-

δασκαλία περὶ τῶν θεῶν πρῶτον ὅτι εἰσὶν (888 a-ἐπ.). Αἰτία πάσης μεταβολῆς καὶ κινήσεως ἀνεφάνη ἡ ψυχὴ (896a). Ψυχὴ ἄγει τὸν ἥλιον (898a), ψυχὴ καὶ πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἐνιαυτούς καὶ τοὺς μῆνας καὶ πάσας τὰς ὥρας (899β), ψυχὴ εἶναι αἰτία καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ αἰσχροῦ καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου (896d). Ἐπειδὴ πάντων τούτων ἐφάνησαν αἰτίαι ψυχαί, «ἀγαθαὶ δὲ κατὰπᾶσαν ἀρετὴν, θεοὺς αὐτὰς εἶναι φήσομεν» (899b). Δεύτερον ὅτι οἱ θεοὶ φροντίζουσιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων (899d), ἐπιμελούμενοι τοῦ παντός, πάντα δὲ εἶναι συντεταγμένα πρὸς τὴν σωτηρίαν καὶ ἀρετὴν τοῦ ὅλου (903a). Ἐκαστον μέρος πάσχει καὶ ποιεῖ τὸ προσῆκον (903a). Καὶ τὸ ἡμέτερον μῦρον, κάπερ πάνσμικρον ὄν, εἰς τὸ πᾶν συντείνει βλέπον δαί, ἀλλ' ἡμᾶς λέληθεν ὅτι πᾶσα γένεσις γίγνεται ἐνεκεν ἐκείνου (903a). Ὁ βασιλεὺς ἡμῶν (904a) ἐπειδὴ κατείδεν ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις ἡμῶν εἶναι ἔμψυχοι καὶ ὅτι ἐν αὐταῖς ὑπάρχει πολλὴ ἀρετὴ καὶ πολλὴ κακία, καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν ὠφελεῖ τὸ δὲ κακὸν βλάπτει, ἐμηχανήσατο ποῦ κείμενον ἕκαστον τῶν μελῶν θὰ παρεῖχε μάλιστα καὶ ῥᾶστα καὶ ἀριστα τὴν ἀρετὴν νικῶσαν, τὴν δὲ κακίαν ἠττωμένην. Πρὸς πᾶν τοῦτο μεμηχάνηται ποίας ἕδρας καὶ τίνας τόπους δεῖ μεταλαμβάνον οἰκίζεσθαι τὸ γιγνόμενον ποῖον τι (904b). *Τῆς δὲ γενέσεως τὸ ποίου τιδος ἀφήκε ταῖς βουλήσεσιν ἕκαστου ἡμῶν τὰς αἰτίας, ὅ πη γὰρ ἀν ἐπιθυμῆ καὶ ὁποῖος τις ὢν τὴν ψυχὴν, ταύτη σχεδὸν ἐκάστοτε καὶ τοιοῦτος γίγνεται ἅπας ἡμῶν ὡς τὸ πολὺ* (914b-c). Μεταβάλλει μὲν τοίνυν πάνθ' ὅσα μέτοχα ἔστι ψυχῆς, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ὡς μεταφυσικὸν δόγμα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκφρασθῆ σαφέστερον. Ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐξάγει ὁ Πλάτων τὴν δικαίαν ἀνταπόδοσιν. Ἡ διὰ τὴν αὐτῆς βούλησιν καὶ ὁμίλιαν μείζονος ἀρετῆς μεταλαβοῦσα ψυχὴ μετακομίζεται εἰς ἀμείνω τινὰ τόπον ἕτερον, ὅταν δὲ τᾶναντία, ἐπὶ τᾶναντία μεθιδρύει τὸν αὐτῆς βίον (904d-e). «Αὕτη τοι δίκη ἐστὶ θεῶν, οἱ Ὀλυμπον ἔχουσιν».

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι, κατὰ Πλάτωνα, ὁ λόγος περὶ αἰτιαρχίας ἐν τῇ βουλήσει α') δὲν εἶναι πεπερασμένος, β') δὲν εἶναι αὐτάρκης, μαχόμενος αὐτὸς ἑαυτόν, γ') δὲν εἶναι πλέον ἀληθῆς ἢ ὁ ἐναντίος αὐτῷ, καὶ δ') δὲν εἶναι ἐπιστήμη, ἀλλὰ πίστις ἄνευ τοῦ

ειδέναι. Ἐπίσης ὅτι, κατὰ Πλάτωνα μυθολογοῦντα, ὡς δόγμα τυγχάνει ὁμολογητέα ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως.

Γοργίας. — Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ἀνερωτῶμενος ὁ Γοργίας τίς τεχνῆς ἐπιστήμων ἐστίν, ἀποκρίνεται τῆς ρητορικῆς (449 a), ἣν, βοηθοῦντος τοῦ Σωκράτους διὰ τῆς μαιευτικῆς αὐτοῦ, ὁρίζει ὡς τέχνην δημιουργὸν πιστευτικῆς περὶ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον καὶ οὐχὶ διδασκαλικῆς (455 a), δηλαδή δημιουργὸν πειθοῦς μὴ παρεχομένης ἐπιστήμην, ἀλλὰ πίστιν ἄνευ τοῦ εἰδέναι (454 e). Ὁ Γοργίας παρακαλεῖται ὅπως ἀποκαλύψῃ σαφέστερον τὴν δύναμιν τῆς ρητορικῆς (460 a), διότι ἐγεννήθη ἡ ἀπορία ἂν ὁ ρήτωρ γνωρίζῃ τί ἐστὶ δίκαιον καὶ ἄδικον καὶ τί ἀγαθὸν καὶ κακὸν καὶ τί καλὸν καὶ αἰσχρὸν, ἢ ἀπλῶς τῷ ἀρκεῖ ἡ μηχανὴ τῆς πειθοῦς ἣν εὔρει, καὶ ἂν ὁ πρὸς τὸν διδάσκαλον τῆς ρητορικῆς ἀφικνούμενος δέον νὰ γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ τί ἐστὶ δίκαιον κ.λ.π. (459e). Ἡ ἀπορία αὕτη λύεται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Γοργίου, σπεύσαντος ὥπως βεβαιώσῃ ὅτι ὁ μαθητὴς αὐτοῦ θὰ μάθῃ καὶ ταῦτα παρ' αὐτοῦ, ἂν κατὰ τύχην δὲν τὰ γνωρίζῃ (460 b). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ρητορικὸς γνωρίζει τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα καὶ ἀπ' οὗ τὰ γνωρίζει πράττει τὰ δίκαια, συνεπῶς δὲν θὰ θελήσῃ καὶ νὰ ἀδικήσῃ (461 a). Ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Γοργίου τυγχάνει ἐναντία πρὸς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ ὅτι ὁ ρητορικὸς δύναται, οὐχὶ ὀρθῶς βεβαίως πράττων, καὶ νὰ μὴ χρησιμοποίῃ δικαίως τὴν ρητορικὴν (457 b), ἐφ' ᾧ ὁ Πῶλος χολωθείς διότι ὁ Γοργίας ἐφωράθη ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτὸν χαρακτηρίζει τὴν ρηθεῖσαν ἐναντιότητα ὡς ἀγροικίαν περὶ τοὺς λόγους, ὁ δὲ Σωκράτης ἀγαπᾷ νὰ ἄγῃ ἐπὶ τοιαῦτα ἐρωτήματα. Ἐν προκειμένῳ ἢ ἐναντιότητος συνέβη διότι ὁ Γοργίας ἠσχύνθη νὰ μὴ προσομολογήσῃ ὅτι δὲν γνωρίζει τὰ δίκαια (461b c). Ὁ Σωκράτης ἀναγκάζει τὸν Πῶλον νὰ ἐρωτήσῃ αὐτὸν τί φρονεῖ οὗτος περὶ τῆς ρητορικῆς, τίς τεχνῆς ἐστὶν αὕτη, εἰς ὃ ἐρώτημα ὁ Σωκράτης ἀποκρίνεται ὅτι ἡ ρητορικὴ δὲν εἶναι τέχνη, ἀλλ' ἐμπειρία ἀπεργασίας χάριτος τινὸς καὶ ἡδονῆς, μόνιον τῆς κολακείας, ἢ ἐπιτηδεύσεως ἑτερατρῖα μόρια, ὧν ἓν ἡ ὀψοποιικὴ (462c-463b). Καλεῖ δὲ ταύτην ἐμπειρίαν καὶ οὐχὶ τέχνην, ὡς πᾶν ἄλογον πρᾶγμα, στοχαζόμενον τοῦ ἠδέος ἄνευ τοῦ βελτίστου (465a). Οἷα νῦν ἡ σχέση τῆς ὀψοποιικῆς πρὸς τὴν ἰατρικὴν ἢ αὐτὴ καὶ τῆς ρητορικῆς πρὸς τὴν δικαιοσύνην (465d). Φαίνεται δέ, λέγει ὁ Σωκράτης πρὸς τὸν Πῶλον, ὅτι οὗτος πρὸς μὲν τὴν ρητορικὴν εἶναι καλῶς

πεπαιδευμένος, ἀλλ' ἠμέλησε τὸ διαλέγεσθαι, (471d), τοῦτόπερ ἀποδεικνύεται μετ' ὀλίγον, διότι ἀντὶ νὰ ἐλέγῃ τὸν Σωκράτη λέγοντα ὅτι ὁ ἀδικῶν καὶ ὁ ἄδικος εἶναι ἄθλιος, ἀθλιώτερος δὲν ἂν δὲν δόσῃ δίκην μηδὲ τύχῃ τιμωρίας ἀδικῶν (472e) ὁ Πῶλος γελᾷ καὶ ἐπιμαρτύρεται τοὺς παρόντας καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Τῆς συζητήσεως προϊούσης ὁ Σωκράτης ὁρίζει τὸ δίδόναι τινὰ δίκην ὡς ταῦτόν πρὸς τὸ κολάζεσθαι δικαίως ὅταν ἀδικῇ (471a), τουτέστι πάσχειν (476d) δικαίως (476e). Ὁ δίκην δίδους, δικαίως κολαζόμενος καὶ δικαίως πείσων ὠφελεῖται, ἤτοι γίνεται βελτίων τὴν ψυχὴν (477a), ἀπαλλασσόμενος μεγίστου κακοῦ, τῆς ἀδικίας (477c). Οἱ δικασταί, παρ' αὐτοῦ ἄγονται οἱ ἀδικοῦντες, κολάζοντες αὐτοὺς ὀρθῶς, χρῶνται δικαιοσύνην τινὴν (478a). Ἡ δίκη σωφρονίζει καὶ ποιεῖ δικαιοτέρους καὶ γίνεται ἰατρικὴ πονηρίας (478d). Εὐδαιμονέστατος, μετὰ τὸν μὴ ἔχοντα κακίαν ἐν τῇ ψυχῇ (478d-e), εἶναι ὁ ἀπαλλασσόμενος τῆς κακίας, ὁ δίκην δίδους (478e), τὸ δὲ μὴ δίδόναι δίκην ἀδικοῦντα πέφυκε μεγίστον πάντων καὶ πρῶτον κακῶν (479d). Ὁ κηδόμενος ὅθεν ἑαυτοῦ, ἐὰν ἀδικήσῃ, μεταβαίνει ἐκὼν ὡς τάχιστα παρὰ τὸν δικαστήν, ὡσπερ παρὰ τὸν ἰατρόν, ὅπως δόσῃ δίκην, ἵνα μὴ ἐγχερονισθὲν τὸ νόσημα τῆς ἀδικίας ποιήσῃ τὴν ψυχὴν ἵπυλον καὶ ἀνίατον (480a-b). Παρέχει ἑαυτὸν τῷ δικαστῇ ἀνδρείως, διώκων τὸ ἀγαθὸν καὶ καλόν, μὴ ὑπολογιζόμενος τὸ ἀλγεινόν, καὶ ἂν μὲν ἠδίκησεν ἄξια πληγῶν, παρέχει ἑαυτὸν τύπτειν, ἐὰν δὲ δεσμοῦ δεῖν, ἐὰν δὲ ἄξια ζημίας ἀποτίνῃ, ἐὰν δὲ φυγῆς φεύγει καὶ ἐὰν θανάτου ἀποθνήσκῃ (480c d). Οὕτως ἀπαλλίσσεται τοῦ μεγίστου κακοῦ, τῆς ἀδικίας (480e). Τοὺς καταθλιπτικοὺς τούτους διὰ τὸν Πῶλον λόγους τοῦ Σωκράτους διακόπτει ἡ ἀπροσδόκητος πρὸς ἐρώτησιν τοῦ Καλλικλέους, ἂν ὁ Σωκράτης λέγων ταῦτα σπουδάζῃ ἢ παίξῃ. Ἄν τὰ λεχθέντα εἴνε ἀληθῆ, ὁ βίος ἡμῶν εἴνε ἀνατετραμμένος καὶ οἱ ἀνθρώποι πράττουσιν πάντοτε τὰ ἐναντία ἢ ἃ δεῖ (481c). Ὁ Σωκράτης ἀπαντᾷ ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα λέγονται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας (482a), ἣς τυγχάνει ἐραστῆς (481d). Ἄλλ' ὁ Καλλικλῆς ἐπιτίθεται ὀριμότερος. Λέγει πρὸς τὸν Σωκράτη ὅτι νειναιεύεται ἐν τοῖς λόγοις ὡς ὢν ἀληθῶς δημηγόρος, ὅτι ὁ Πῶλος συγχωρήσας ὅτι τὸ ἀδικεῖν εἴνε αἰσχρὸν τοῦ ἀδικεῖσθαι ὑπέπεσεν εἰς ὃ σφάλμα καὶ ὁ Γοργίας, ἐκ ταύτης δὲ τῆς ὁμολογίας ἐπεστημίσθη ὑπ' αὐτοῦ συμποδισθεὶς ἐν τοῖς λόγοις (482d-e). Κατὰ Καλλικλῆ, φύσει μὲν αἰσχρὸν ἐστὶν ἵπερ καὶ κίκιον τὸ ἀδικεῖσθαι,

νόμῳ δὲ τὸ ἀδικεῖν (483a). Τοὺς νόμους τίθενται οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ ἑαυτῶν συμφέρον, ἐκφοβοῦντες τοὺς ἐρρωμενεστέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ δυναμένους νὰ ἔχουν πλεον τῶν ἄλλων, ἵνα μὴ οὔτοι ἔχουν πλεον αὐτῶν, διότι ἀγαποῦν, ἐν ᾧ εἴτε φραυλότεροι, γὰ ἔχουν τὸ ἴσον (483b-c).

Ὁ Ἡρακλῆς εἶνε ὁ ἐκπροσωπῶν τὸ φύσει δίκαιον, «ἀγει δικαίων τὸ βιαιότατον ὑπερτάτη χειρὶ», ὡς λέγει καὶ ὁ Πίνδαρος (484b). Φύσει δίκαιον εἶνε νὰ ἄρχῃ ὁ βελτίων καὶ ὁ φρονιμώτερος καὶ νὰ ἔχη πλεον τῶν φραυλότερων (490a). Οἱ ἐγκριτεῖς καὶ σώφρονες εἶνε ἡλίθιοι (491e). Μὴ δυνάμενοι νὰ πληρώσουν τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν, ἐπιανοῦσι τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην, διὰ τὴν ἀνανδρίαν αὐτῶν (492a-b). Ἡ φιλοσοφία εἶνε χαρίεν ἂν τις μετρίως ἀφηται αὐτοῦ ἐν τῇ καταλήλῳ ἡλικίᾳ. Ἐὰν δὲ ἐνδιατρίβῃ περαιτέρω τοῦ δέοντος διαφθορὰ (484c). Δὲν εἶνε αἰσχρὸν γὰ φιλοσοφοῦν τὰ μειράκια, ἀλλ' ὅταν φιλοσοφῇ πρεσβύτερος ἀνθρώπος, καταγέλαστον (485a) καὶ ἀνανδρον (485b). Ὁ πόρρω τῆς ἡλικίας φιλοσοφῶν γίνεται ἀπειρος τῶν κατὰ τὴν πόλιν νόμων καὶ τῶν λόγων οἷς δεῖ χρῆσθαι (484d) καὶ συλλήβδην τῶν ἠθῶν. Εἰς ταῦτα ὁ Σωκράτης ἀπειντᾷ ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Καλλικλέους περιγραφεὶς βίος εἶνε βίος ληστοῦ (507c), ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν βλέπων τις δέον γὰ ζῆ εἶνε ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη (507d), διότι μόνον ὁ σώφρων διώκει καὶ φεύγει τὰ προσήκοντα, ἃ δεῖ (507b) ὁ δὲ σώφρων εἶνε δίκαιος (507c). Ἀπιστῶν τῶν πράξεων τέλος εἶνε τὸ ἀγαθόν (499c), οὗ ἕνεκα πράττονται καὶ τὰ ἡδέα, ἀλλ' οὐ τὰ ἀγαθὰ χεῖρον τῶν ἡδέων (500a). Οὐ παντὸς γὰ ἐκλέγη ποῖα ἐκ τῶν ἡδέων εἶνε ἀγαθὰ καὶ ὅποια κακία, ἀλλὰ τοῦ τεχνικοῦ (500a), ὅστις καὶ τὴν αἰτίαν γνωρίζει τῶν ὄντων πρᾶται καὶ λόγον ἔχει νὰ δώσῃ περὶ ἐκάστου τούτων (501a). Ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ ἀποβλέπει πρὸς τι (503d) καὶ ὅσα προσφέρει πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν ἐκλέγει εἰκῆ, ἀλλ' ὅπως τὸ ἔργον αὐτοῦ καταστῆ εἶδος, ἕκαστον ὃ ἂν τιθῆ τίθῃσιν ὡς εἰς τάξιν, ἕως ἂν τὸ ἅπαν συστήσῃται τεταγμένον τε καὶ κεκοσμημένον πρᾶγμα (503c-504a). Τάξις καὶ κόσμησις τῆς ψυχῆς εἶνε ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη (504d). Τάξει ἄρα τεταγμένον καὶ κεκοσμημένον εἶναι ἡ ἀρετὴ ἐκάστου (506d-e). Καὶ τὸ ὅλον, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους συνέχει δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης καὶ κοσμιότης καὶ φιλία καὶ κοινιότης, καὶ διὰ τοῦτο καλεῖται κόσμος, οὐχὶ ἀκοσμία οὐδ' ἀκολασία

(508a). Πάντα ταῦτα αἴτινα ἐρρήθησαν εἶναι δεδεμένα μὲ σιδηροῦς καὶ ἀδαμαντίνους λόγους (509a). Μέγιστον τῶν κακῶν τῶ ἀδικοῦντι εἶναι ἡ ἀδικία καὶ τούτου ἔτι μείζον τὸ ἀδικοῦντα μὴ διδόναι δίκην (509b). Παντὶ τῶ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι, ὅταν τιμωρῆται ὑπ' ἄλλου ὁρθῶς προσήκει ἢ νὰ γίγνηται βελτίων καὶ νὰ ὠφελῆται ἢ νὰ γίγνηται παρὰδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους, ἵνα οἱ ἄλλοι ὁρῶντες πᾶσχοντα ὅσα πᾶσχει φοβούμενοι γίνωνται βελτίονες. Καὶ οἱ μὲν ὠφελούμενοι εἶναι οἱ ἰάσιμα ἁμαρτήματα ἁμαρτάνοντες, οἱ δὲ τὰ ἔσχατα ἀδικήσαντες καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γενόμενοι οὔτοι εἰσὶν οἱ ἔξ ὄντων τὰ παραδείγματα γίνονται, ὠφελοῦνται δὲ οἱ ἄλλοι οἱ ὁρῶντες αὐτοὺς πᾶσχοντας διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ μέγιστα καὶ ἀδυνητότερα καὶ φοβερότερα πάθη (525b-c). Τοιαῦτα παραδείγματα εἶναι ἀνηρημένα καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τοῦ Ἄδου (525c). Ὁ Παδύμανθος, ὅταν λάβῃ τινὰ τῶν κακῶν, εἴτε οὗτος εἶναι ἰάσιμος εἴτε καὶ ἀνίατος, ἀποπέμπει εἰς τάρταρον. Ὁ δὲ ἐκεῖσε ἀφικόμενος πᾶσχει τὰ προσήκοντα (526b-c). Ὁ λόγος οὗτος νομίζεται μὲν μῦθος, ἀλλ' ἐρρήθη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὡς ὄν ἀληθὴς (553a).

Πολιτεία. Ἐν Πολιτείᾳ ζητεῖται τί ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, τίνα δύναμιν ἔχει αὐτὴ καὶ ἑαυτὴν ἐνοῦσα ἐν τῇ ψυχῇ (358b) καὶ ὅθεν γέγονε (358c). Ὁμολογηθέντος ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι μὲν καὶ ἐνὸς ἀνδρὸς εἶνε δὲ καὶ πόλεως ὅλης (368e), ἐθεωρήθη ὅτι ἡ εὐρεσις τοῦ ζητούμενου καθίσταται εὐχερεστέρα ἂν ἡ δικαιοσύνη ζητηθῇ πρῶτον ἐν ταῖς πόλεσι, αἵτινες εἶνε μείζονες τοῦ ἐνὸς ἀνδρὸς (368e-369a) καὶ ἔπειτα ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ, ἐπισκοπούμενης τῆς ὁμοιότητος τοῦ μείζονος ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ ἐλάττονος. Ἐπειδὴ τὸ ζητούμενον θὰ κατεφαινετα εὐχερέστερον ἐὰν ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ πόλιν ἐν τῷ γίνεσθαι (369a) ἀναλιμβάνει ὁ Σωκράτης ὅπως διὰ τοῦ λόγου ποιήσῃ πόλιν ἐξ ἀρχῆς (369c). Οἰκισθείσης οὕτω τῆς πόλεως, κατεδηλώθη αὐτῇ εὐβουλος καὶ σοφὴ (428d), διότι οἱ ἄρχοντες αὐτῆς κατέχουν τὴν ἐπιστήμην τοῦ βουλευέσθαι ὑπὲρ τῆς ὅλης πόλεως καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τινος τῶν ἐν τῇ πόλει, ἀνδρεία, ἐπειδὴ οἱ φυλακὲς ἔχουν τὴν δύναμιν ἅπασιν ἀσφάζοντες τὰ διὰ τῆς παιδείας μεμαθημένα (429c), μὴ ἐπηρεάζονται οὔτε ὑπὸ ἡδονῆς οὔτε ὑπὸ λύπης καὶ φόβου καὶ ἐπιθυμιῶν, ὡς κρείττων ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ διότι βασιλεύει ἁμαρτία ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, ἁρμονία καὶ ὁμόνοια (431c-432a), κατὰ φύσιν συμφωνία τοῦ χείρονος καὶ τοῦ ἀμείνονος ὁπότερον

ἐξ αὐτῶν δέον νὰ ἀρχῆ καὶ ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν ἐνὶ ἑκάστῳ. Τούτων κατορθέντων δὲν ἦτο δυσχερὲς νὰ νοηθῆ τί ἐστὶ, πόθεν ἐγένετο καὶ τίνα δύνάμιν ἔχει ἡ δικαιοσύνη. Δικαιοσύνη ἐστὶ τὰ αὐτοῦ πράττειν (433a), ἐγένετο ἐκ τῆς μεθόδου (433d) ἣτις ἐφηροῦσθῆ κατὰ τὴν κατοίκισιν τῆς πόλεως, δηλαδή ἐκ τοῦ ὅτι ἕκαστος ἐτέθη ἐπιτηδένων ἐν τῶν περὶ τὴν πόλιν, ἐκεῖνο εἰς ὃ ἡ φύσις αὐτοῦ πέρυκεν ἐπιτηδαιοτάτη (433a), ἡ δὲ δύναμις τῆς δικαιοσύνης ὅτι ταύτης ἐνούσης ἐν παιδί καὶ ἐν γυναικί καὶ ἐν δούλῳ καὶ ἐν ἐλευθέρῳ καὶ δημοιογῶ καὶ ἀρχοντι καὶ ἀρχομένῳ εἰς ἕκαστος ἐξ αὐτῶν πράττει τὰ αὐτοῦ καὶ δὲν πολυπραγμονεῖ (433 d). Κατὰ ταῦτα, τὸ τὴν πόλιν δικαίαν παρέχον ἐστὶν ἡ οὐκαιοπραγία τῶν τριῶν αὐτῆς γενῶν, τοῦ χρηματιστικοῦ, ἐπικουρικοῦ καὶ φυλακικοῦ (431c). Ὅτι ἐφάνη ἐν τῇ πόλει ἐπ' ἀναφέρεται νῦν εἰς τὸν ἕνα (434 c). Κατὰ τὸ εἶδος τῆς δικαιοσύνης οὐδὲν διαφέρει δίκαιος ἀνὴρ τῆς δικαίας πόλεως (435a—b), Ἡ πόλις ἐφάνη σοφὴ καὶ ἀνδρεία ἐνεκὶ ὁρισμένων ἡθῶν τοῦ φυλακικοῦ καὶ ἐπικουρικοῦ γένους, σώφρων ἐνεκὰ τοῦ ἡθους ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, δικαία δὲ διότι ἕκαστος τῶν τριῶν γενῶν πράττει τὰ αὐτοῦ. Καὶ ὁ εἰς, ἔχων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὰ αὐτὰ ταῦτα εἶδη καὶ ἡθῆ εἶνε ἄξιος τῶν αὐτῶν ὀνομάτων (435 b—c). Τιθεμένου ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν τὸ αὐτὸ νὰ ποιῆ ἢ πάσχει κατὰ τὸ αὐτὸ ἢ πρὸς τὸ αὐτὸ τὰ ἐναντία (436 b), δῆλον ὅτι καὶ ἡμεῖς δὲν πράττομεν ἕκαστα δι' ὅλης τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ δι' ἑτέρου μὲν τῶν ἐν ἡμῖν μανθάνομεν, δι' ἑτέρου δὲ θυμούμεθα καὶ διὰ τρίτου ἐπιθυμοῦμεν (436 a). Καὶ ἐκεῖνο μὲν τῆς ψυχῆς δι' αὐτὴν λογίζεται προσαγορεύεται λογιστικόν, ἐκεῖνο δὲ οὐ ἐρᾷ καὶ πεινῆ καὶ θυμῆ καὶ τὰς ἄλλας ἐπιθυμίας ἐπτόηται ἐπιθυμητικόν (440 a), τὸ δὲ δι' οὐ θυμούμεθα θυμοειδὲς (440 c). Ἡ παραλληλότης ἔστιν τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῶν ἐν τῷ ἐνὶ εἶνε πλήρης. Τὰ αὐτὰ γένη καὶ ἴσιν τὸν ἀριθμὸν ἐνυπάρχουν ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἐνὸς ἑκάστου (441 c). Πρὸς τὸ βουλευτικόν (φυλακικόν) ἀντιστοιχεῖ τὸ λογιστικόν, πρὸς τὸ ἐπικουρικόν τὸ θυμοειδὲς καὶ πρὸς τὸ χρηματιστικόν τὸ ἐπιθυμητικόν (441a). Ἐκεῖνος λοιπὸν οὐτινος ἕκαστος τῶν ἐν αὐτῷ πράττει τὰ αὐτοῦ εἶνε καὶ δίκαιος καὶ πράττει καὶ οὕτως τὰ αὐτοῦ (441d—e). Εἰς τὸ λογιστικόν, σοφὸν ὄν καὶ ἔχων τὴν προμήθειαν ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ψυχῆς προσήκει τὸ ἀρχεῖν, εἰς τὸ θυμοειδὲς νὰ εἶνε ὑπήκοον καὶ σύμμαχον ἐκείνου (441e), ἀμφότερα δὲ ὁρθῶς τρα-

φέντα καὶ παιδευθέντα δέον νὰ προϊστανται τοῦ ἐπιθυμητικοῦ (442 a). Ἡ δύναμις ἣτις παρέχεται τοιοῦτον ἄνδρα παρ' ὃ ἕκαστος τῶν ἐν αὐτῷ πράττει τὰ αὐτοῦ περὶ τε τῆς ἀρχῆς καὶ περὶ τοῦ ἀρχεῖσθαι εἶνε ἡ δικαιοσύνη (443b). Τοῦναντίον ἡ ἀδικία εἶνε στάσις τῶν τριῶν ἐκείνων καὶ πολυπραγμοσύνη καὶ ἀλλοτριπραγμοσύνη καὶ ἐπανόστασις μέρους τινὸς κατὰ τοῦ ὅλου τῆς ψυχῆς, ἵνα ἀρχῆ ἐν αὐτῇ ἐν ᾧ ἀδελμία ἀρχὴ τῷ προσήκει καὶ ἡ φύσις αὐτοῦ εἶνε νὰ δουλεύῃ εἰς τὸ ἀρχικὸν γένος (444 b). Στασιαζόντων νῦν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ τοῦ λογιστικοῦ ὁ θυμὸς προσήκει νὰ γίνηται σύμμαχος τοῦ λόγου (440b), ἐν τῇ στάσει τῆς ψυχῆς δέον νὰ θέτῃ τὰ ὄπλα πρὸς τὸ μέρος τοῦ λογιστικοῦ (440c). Οὕτω καὶ ἐν τῇ πόλει οἱ ἐπίκουροι ἐτέθησαν ὡσπερ κύνες ὑπήκοοι τῶν ἀρχόντων, ὡσπερ ποιμένων τῆς πόλεως (440 d).

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων συνάγεται θεμελιώδης γνώμη τοῦ Πλάτωνος, καθ' ἣν ὁ ὑπὸ τοῦ ἐνὸς ἢ τῆς πόλεως διωκόμενος σκοπός, τὸ ἀγαθόν, δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον διὰ τῆς φρονήσεως, ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης, τοῦτέστι διὰ τῆς δικαιοσύνης. Τὸ μετὰ τοῦ ἀπέθου τῆς ἀφελείας συμικτέον πέρας εἶνε ἡ δικαιοσύνη, ἣτις συνάμα εἶνε καὶ φρόνησις, ἀλήθεια. Λιότι τὸ δίκαιον εἶνε οὐσία ἢ ἀναλογίζεται αὐτῇ ἡ ψυχὴ, ἀληθὲς λογισμὸς, νοῦς, φρόνησις. Οὕτως ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀφέλεια (εὐδαιμονία) συμμειγόμεναι ἀπεργάζονται τὸν ἀγαπητότατον βίον τοῦ τε ἐνὸς καὶ τῆς πόλεως. Τὸ τέλος πρὸς ὃ, κατὰ Πλάτωνα, δέον νὰ βλέπῃ ὁ τε εἰς καὶ ἡ πόλις δὲν εἶνε ἡ ἄμικτος ἀφέλεια, ἣτις κατ' οὐδὲν θὰ διέφερε τῆς ἐν Φιλήβῳ ἀποκροισθείσης ἡδονῆς, τοιαύτη ἀφέλεια θὰ παρεῖχε βίον ληστοῦ, ἀλλὰ ἡ μετὰ δικαιοσύνης κεκραιμένη. Ὁ σαφὴς ὅθεν καὶ συγκεκριμένος σκοπὸς πάντων τῶν ἀνθρώπων, τὸ ἀγαθόν, ἐπιτυγχάνεται κατὰ Πλάτωνα μόνον διὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ τελεολογία τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶνε «σκοπιμότης» δὲν εἶνε «ἀφελιμότης», ἀλλ' ἰδεολογικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ δέοντος. Κατὰ Πλάτωνα δὲν δυναίμεθα νὰ θέσωμεν ὡς σκοπὸν τοῦ βίου τὴν εὐδαιμονίαν, ὅπως δὴ ποτε κτωμένην, τοιοῦτος σκοπὸς συνάδει μόνον πρὸς τὴν ἀπακροισμένην θεωρίαν τοῦ Κυλλικλέους, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς δικαιοσύνης ἀναγκαίως ἀπορρέουσαν εὐδαιμονίαν. Δικαιοσύνη λοιπὸν δέον νὰ ᾖ ὁ σκοπὸς τοῦ τε ἐνὸς καὶ τῆς πόλεως. [Ὅρα Γοργίαν (507 d), ὁλόκληρον τὴν Πολιτείαν καὶ ἔξ αὐτῆς ἔτι εἰδικώτερον (392c): ἡ δικαιοσύνη λυσι-

τελεῖ φύσει τῷ ἔχοντι αὐτήν. (420 b): ἡ δικαιοσύνη εὐρίσκειται ἐν τῇ πόλει ἢ τις εἶνε δλόκληρος εὐδαίμων. (444 c): εἶνε νόσος τὸ παρὰ φύσιν ἄρχεσθαι καὶ ἄρχεσθαι ἄλλο ὑπ' ἄλλου, κλπ.]

Πάντα ταῦτα ἰσχύουν καὶ περὶ τῆς ποινῆς. Λίαν διδόναι, κατὰ Πλάτωνα, σημαίνει δικαίως κολάζεσθαι. Δικαία δὲ ποινὴ εἶνε ἡ κατὰ τὴν ἀξίαν. Ὅρα Γοργίαν 480c—d. Ὁ ἀξία πληγῶν ἀδικήσας δέον νὰ παρέχη ἑαυτὸν τύπτειν κλπ. Ἡ ποινὴ λοιπὸν ὡς ἀνταπόδοσις θεωρεῖται ὡς τι αὐτονοούμενον. Ἡ δὲ ἀνταπόδοσις δέον νὰ ἢ «κατὰ τὴν ἀξίαν», δικαία. Ἐν Πολιτείᾳ (440 c) ἀποκαλύπτεται ἡ οἰκειοπραγία τοῦ θημοειδοῦς ἐν τῇ συγκεκριμένῃ περιπτώσει, καθ' ἣν τις νομίζει ὅτι ἠδίκησε. Ὅταν τις νομίζει ὅτι ἠδίκησε, λέγεται ἐκεῖ, ὅσῳ γενναιότερος εἶναι τόσῳ ἥττον δύναται νὰ ἄρχιζῆται πάσχων ὑπ' ἐκείνου ὅστις τῷ ἐπιβίλλει δικαίως τὰ παιθήματα, καὶ ἐναντίον τούτου ὁ θυμὸς αὐτοῦ δὲν ἐξεγείρεται. Εἶναι δὴ ἄλλο ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἐξέγερσις κατὰ τοῦ δικαίου παιθήματος, ὡς αὐτονοουμένου παρακολούθου τοῦ ἀδικήματος, θὰ ἐσήμαινε στάσιον μέρος τινὸς κατὰ τοῦ ὅλου τῆς ψυχῆς καὶ σφετερισμὸν τῆς ἀρχῆς, τοῦτέστιν ἀδικίαν ἐν τῇ ψυχῇ. Οὕτως ἡ δικαία ἀνταπόδοσις παρίσταται ὡς τὸ προσήκον παρακόλουθον τοῦ ἀδικήματος, προσήκον, ἀφ' οὗ ἢ μὴ ἐξέγερσις κατ' αὐτῆς εἶνε ἡ οἰκειοπραγία τοῦ θημοειδοῦς τῆς γενναιοτάτης ψυχῆς. Ἐκ τοῦ φιλήθου ἀρνούμεθα τὴν ἐπι ἀκρυστέραν ἔννοιαν τοῦ «κατὰ τὴν ἀξίαν». Ἡ δικαία ἀνταπόδοσις δέον νὰ ἢ σύμμετρος, ἀνάλογος πρὸς τὸ βάρος τοῦ ἀδικήματος. Τὸ μέτρον καὶ τὸ σύμμετρον ἐδείχθησαν ἐκεῖ τὰ πολυτιμότερα κτήματα τοῦ ἀγαπητοτάτου βίου, συνεπῶς ἡ ἀπεργασία τοῦ ἐμμέτρου καὶ τοῦ συμμέτρου εἶνε ἡ οἰκειοπραγία τοῦ λογιστικοῦ καὶ τοῦ φιλακικοῦ, τῶν ὑπὲρ τοῦ ὅλου τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ὅλης πόλεως λογιζομένων. Δὲν ὑπάρχει χωρίον παρὰ Πλάτωνα ἐνθα θεωρεῖται ἡ δικαία ἀνταπόδοσις. Οὔτε ἐν Γοργίᾳ 525b—c, οὔτε ἐν τῷ χωρίῳ τῶν Νόμων 934 a, ὁπόθεν ἠντλήσεν ὁ Σενέκας. Λιότι καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ χωρίῳ ἀμέσως κατωτέρω 934b λέγεται: ὅν δὴ πάντων ἔνεκα χρὴ καὶ πρὸς πάντα τὰ τοιαῦτα βλέποντας τοὺς νόμους τοξότου μὴ κακοῦ στοχάζεσθαι δίκην τοῦ τε μεγέθους τῆς κολάσεως ἐκάστων ἔνεκα καὶ πανταλῶς τῆς ἀξίας. Τὸ «οἷχ ἔνεκα τοῦ κακούργημα διδοῦς τὴν δίκην» δὲν σημαίνει ὅτι ἡ δικαία ποινὴ δὲν εἶνε ἀναγκαῖον παρακόλουθον τοῦ ἀδικήματος, Ἡὼς θὰ

ἐσήμαινε τιοῦτόν τι, ἀφ' οὗ ἐν αὐτοῖς τούτοις τοῖς Νόμοις, δλίγας σελίδας ἀνωτέρω, ὅχι μόνον ἀναπτύσσεται, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ὅτι τὴν τε ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν παρακολουθεῖ ἡ δικαία ἀνταπόδοσις, ἀλλὰ καὶ ὅτι (905d) οἱ θεοὶ «δὲν εἶνε παραιτητοὶ» τοῦτέστιν ὅτι δὲν ἀμνηστεύουν τὰ ἀδικήματα δεχόμενοι δῶρα καὶ προτείνεται (909 d) νὰ μὴ ἐπιτρέπονται ἱερά ἐν ἰδίαις οἰκίαις, ἵνα μὴ οἱ ἀδικοῦντες νομίζουσιν ὅτι θύοντες εἰς τοὺς θεοὺς συγχωροῦνται. Ἐπίσης ἡ ἐρημνεία ἐκείνη τῆς περιφήμου φράσεως θὰ προσέκρουεν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Γοργίου 525c ἐνθα ρητῶς λέγεται: οἱ ὀρῶντες αὐτοὺς πιάσχοντας διὰ τὰς ἀμαρτίας», καὶ πρὸς πάσας τὰς θεμελιώδεις σκέψεις τοῦ Πλάτωνος ὡς ἀνεπτύξαμεν. Ἡ ἔννοια τῆς φράσεως εἶνε ἀπλουσιότη: ἡ ἐκ τῆς ἀσκήσεως τῆς δικαιοσύνης ἀφέλεια ἀναμένεται φυσικώτατα, διὰ τὸ μέλλον τὸ γεγονὸς οὐκ ἔσται ποτὲ ἀγέννητον».

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως δύναται, νομίζομεν, νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ποινὴ κατὰ Πλάτωνα εἶνε δικαία ἀνταπόδοσις, παρακόλουθον δὲ τῆς δικαίας ἀνταποδόσεως βελτίωσις τοῦ ἀδικήσαντος καὶ ἐκφόβησις τῶν ἄλλων, οἵτινες βλέπουν τὸν ἀδικήσαντα δικαίως πιάσχοντα. Οὐδεὶς συνεπῶς δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸν Πλάτωνα ὅπως στηρίξῃ «σχετικὴν» θεωρίαν. Ἡ ποινὴ κατὰ Πλάτωνα δὲν δύναται νὰ ἐπιβληθῇ παρὰ τὴν ἀξίαν, «οὐχὶ ὀρθῶς», «ἀδίκως», πρὸς τὸν σκοπὸν βελτιώσεως ἢ ἐκφοβήσεως. Ἡ βελτίωσις καὶ ἡ ἐκφοβήσις ἀπορρέουν κατ' ἀνάγκην ἐκ τῆς δικαίας ποινῆς.

Σελίς	423	στίχος	1ος	ἀντί	θήσεω	γράφει	θήσεως
»	»	»	3ος	»	ὁμολογῶν	»	ὁμολογῶν
»	426	»	10ος	»	εἶδος	»	εἶδος
»	»	»	18ος	»	ζωγραφίματι	»	ζωγραφήματα
»	427	»	23ος	»	ὅ	»	ὅ
»	»	»	»	»	ὅτι	»	ὡς τὴν
»	»	»	»	»	ἀληθεσιάντη	»	ἀληθεσιάντην
»	428	»	14ος	»	σύγκρισις	»	σύγκρισις
»	»	»	21ος	»	ἐγένετο, ὄν	»	ἐγένετο ὄν
»	»	»	33ος	»	ἐπόμενον	»	ἐπόμενον
»	430	»	12ος	»	ἀποτελιώσεως	»	ἀποτελέσεως
»	»	»	24ος	»	οὐδὲν	»	οὐδὲν
»	431	»	3ος	»	(498 α)	»	(898 ε)
»	»	»	4ος	»	(899 β)	»	(899 β)
»	»	»	7ος	»	κατὰ πῖσαν	»	πῖσαν
»	»	»	14ος	»	ἡμῖν	»	ἡμῶν
»	»	»	23ος	»	(914b—c)	»	(904b—c)
»	»	»	27ος	»	ἐλευθερίας τῆς	»	ἐλευθερίας
»	432	»	17ος	»	(460 b)	»	ταύτης τῆς (460 a)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΥΠΟ

HANS KELSEN

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

*B' Ἡ τοπικὴ, χρονικὴ καὶ προσωπικὴ
ἐκτασις τοῦ κύρους.*

(τὸ ἔδαφος τῆς πολιτείας καὶ ὁ λαὸς τῆς πολιτείας)

25. Ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενον τῶν κανόνων τῶν ἀποτελούντων τὴν πολιτειακὴν τάξιν εἶναι κυρίως ἀνθρώπινα πράξεις, αἱ δὲ ἀνθρώπινα πράξεις πραγματοποιοῦνται ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ, διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη οἱ κανόνες μετὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ν' ἀναφέρονται ὁπωσδήποτε καὶ εἰς τὸν χῶρον καὶ χρόνον, εἶναι ἀνάγκη ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος νὰ ἀποτελοῦν περιεχόμενον τῶν κανόνων. Ὁ κανὼν δικαίου, ὅστις ὀρίζει ὅτι, ἂν ὁ Α πράξη πρὸς τὸν Β κατὰ τρόπον ὀρισμένον, τότε ὁ Β πρέπει νὰ ἐκτελέσῃ κατὰ τοῦ Α ἐξαναγκαστικὴν πράξιν, πρέπει νὰ ὀρίξῃ πότε καὶ ποῦ πρέπει ὁ Α νὰ πράξῃ κατὰ τὸν ὀρισμένον ἐκεῖνον τρόπον, ἵνα ὁ Β—κάπου καὶ κάποτε—ἐκτελέσῃ κατὰ τοῦ Α ἐξαναγκαστικὴν πράξιν. Τὰ γεγονότα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ περιεχόμενον τοῦ κανόνος πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς γενόμενα κάπου καὶ κάποτε, ἵνα δι' αὐτοῦ τὸ κῦρος τοῦ κανόνος ἀναφερθῇ εἰς τόπον καὶ χρόνον. Κανὼν ὅστις δὲν ἰσχύει διὰ κανένα τόπον καὶ χρόνον εἶνε κανὼν ὅστις δὲν ἰσχύει διόλου. Δύναται δὲ τις μόνον νὰ διακρίνῃ κανόνας οἵτινες ἰσχύουν παντοῦ καὶ πάντοτε διὰ γεγονότα ὑπ' αὐτῶν διαρρυθμιζόμενα καὶ κανόνας ἰσχύοντας μόνον ἐντὸς ἐνὸς ὀρισμένου ἐδάφους ἢ ἐνὸς ὀρισμένου χρονικοῦ διαστήματος.

26. Ἐν ἰσχυρισθῆ κανεῖς εἰδικῶς ὅτι οὐσιῶδες γνῶρισμα τῆς κοινότητος ἀποτελεῖ ἡ *μονιμότης* τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν ἀνθρώπων, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ τοπικὴ ἔκτασις τοῦ κύρους τῆς τάξεως τῆς διαρρυθμιζούσης τὴν κοινότητα ταύτην, ὄχι μόνον εἶναι ἀκριβῶς καθωρισμένη, ἀλλὰ ὅτι, ἐν σχέσει πρὸς ἄλλα μέρη τοῦ χώρου, εἶναι καὶ ἀμετάβλητος. Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῶν κανόνων, τῶν ἀποτελούντων μίαν εἰδικὴν πολιτειακὴν τάξιν, εἶναι ὅτι τὸ κύρος αὐτῶν εἶναι περιορισμένον ἐπὶ ἐνὸς ὁρισμένου χώρου. Ἡ μονιμότης κατὰ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἔννοιαν ἀποτελεῖ σήμερον κατὰ κανόνα τὸ κύριον γνῶρισμα τῶν πολιτειακῶν τάξεων, δὲν εἶναι ὅμως οὐσιῶδες στοιχεῖον διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Ὅλα τὰ εἰδικὰ γνῶρίσματα τῆς πολιτειακῆς ὁργανώσεως εἰρρίσκονται καὶ εἰς τοὺς «λαοὺς οἱ ὅποιοι μετακινουῦνται», συνεπῶς εἶναι δυνατὰ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἀλλοιοῦται ἡ τοπικὴ ἔκτασις τοῦ κύρους τῆς πολιτειακῆς τάξεως βαθμηδὸν ἢ καὶ ἀιρνηδίως.

27. Διὰ τοῦ τοπικοῦ περιορισμοῦ τοῦ κύρους, ταυτέστι διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ κύρους τῆς πολιτειακῆς τάξεως ἐπὶ ἐνὸς ὁρισμένου χώρου, καθίσταται δυνατὴ ἡ συνύπαρξις μιᾶς πολλότητος πολιτειακῶν τάξεων, χωρὶς βεβαίως νὰ εἶναι ἀναπόφευκτοὶ καὶ αἱ διενέξεις μεταξύ των. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ θετικοῦ δικαίου ὁ γνήσιος περιορισμὸς τοῦ κύρους, ἰδίᾳ δὲ ὁ τοπικὸς περιορισμὸς τοῦ κύρους, εἶναι δυνατὸν νὰ προκύψῃ μόνον ἐκ τῶν ἀνωτέρω κανόνων. Δι' αὐτῶν δὲ γίνεται καὶ ὁ κατὰ περιεχόμενον ὁρισμὸς ἐνὸς εἰδικοῦ κανόνος. Ἡ εἰδικὴ λοιπὸν ἐνέργεια τοῦ *διεθνοῦς* δικαίου, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων, εἶναι νὰ ὁρίσῃ ἑκατέρωθεν τὰς τάξεις τῶν εἰδικῶν πολιτειῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ τοπικὸν αὐτῶν κύρος. Ὁ τύπος λοιπὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου περιορίζεται τὸ κύρος τῆς τάξεως εἰδικῆς τινος πολιτείας ἀποτελεῖ τὸ καλούμενον *ἔδαφος τῆς πολιτείας*. Κυρίως δὲ πρόκειται περὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ κύρους καὶ ὄχι περὶ τῆς πραγματικῆς ἐκτάσεως τῆς *ἐνεργείας* τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κάπου ἐκτελεῖται *πραγματικῶς* πολιτειακὴ τις πράξις, δὲν ἔπεται κατ' ἀνάγκην ὅτι τὸ ἔδαφος τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν πολιτείαν, ὡς ἀνήκει καὶ ἡ πράξις (π. χ. ἡ *παρὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον* ἐκτέλεσις πολιτειακῆς πράξεως ἐπὶ ξένου ἐδάφους). Ὅτι δὲ ἡ ἔννοια τοῦ ἐδάφους τῆς πολιτείας προϋποθέτει τὴν πολιτείαν ὡς ἰσχυρὰν τάξιν δικαίου τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ *ἐνότης τοῦ ἐδάφους τῆς*

πολιτείας—ἐνότης οὐσιῶδης διὰ τὴν πολιτείαν—ὁρίζεται μόνον διὰ τῆς *ἐνότητος τοῦ κύρους τῆς πολιτειακῆς ἐννόμου τάξεως* καὶ δὲν θίγεται ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς πολιτείας δὲν ἀποτελεῖ ἐνότητα ἀπὸ ἀπόψεως *γεωγραφικῆς καὶ φυσικῆς*. Τὸ ἔδαφος τοῦτο τῆς πολιτείας δὲν εἶνε, ὅπως νομίζει τις μίαν *ἐπιφάνεια*, ἓνα ἀκριβῶς καθωρισμένον μέρος τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἀλλὰ *χώρος τριῶν διαστάσεων*. Ὅχι μόνον κατὰ πλάτος καὶ μῆκος, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕψος καὶ εἰς βάθος ἐκτείνεται τὸ κύρος καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς πολιτειακῆς ἐννόμου τάξεως. Διότι ἡ πολιτεία, οὕτω λέγει τις δικαίως, κυριουχεῖ τὸν χώρον τὸν ὑπὲρ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν, ἣτις χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς τὸ μόνον ἔδαφος τῆς πολιτείας. Τὰ ἐδάφη τῶν διαφόρων πολιτειῶν δεόν νὰ τὰ φαντασθῆ κανεῖς ὡς κανονεῖδῃ σχήματα τῶν ὁποίων αἱ κορυφαὶ συναντῶνται εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς. Πρὸς τὰ ἄνω δὲ τὸ ἔδαφος τῆς πολιτείας δὲν ἔχει ὅλως διόλου ὄριον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ δικαίου. Μέχρι σήμερον δὲν ὑπάρχουν ἀκόμη κανόνες διεθνοῦς δικαίου, οἱ ὅποιοι νὰ περιορίζουν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τὸ κύρος τῆς εἰδικῆς πολιτειακῆς ἐννόμου τάξεως. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὄρια τῆς πολιτείας τὰ διαγράφοντα τὴν πολιτειακὴν περιοχὴν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, τὰ ὅποια συνήθως χαρακτηρίζεται κανεῖς ὡς τὰ *κατ' ἐξοχὴν ὄρια* τῆς πολιτείας, δὲν εἶναι ἀπόλυτα, χωρὶς καμμίαν ἐξαίρεσιν, τοπικὸς περιορισμὸς τοῦ κύρους τῆς πολιτείας. Τὸ διεθνὲς δίκαιον περιορίζει τὸ κύρος τῆς πολιτειακῆς ἐννόμου τάξεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην *μόνον θεμελιωδῶς*, ἣτοι *κατὰ κανόνα*, ὄχι χωρὶς ἐξαίρεσιν. Κυρίως δὲ ἀφορᾷ ὁ περιορισμὸς τοῦ κύρους διὰ τῶν ὁρίων τῆς πολιτείας ὄχι τόσον τὴν θέσιν τοῦ θεμελιουμένου ὅσον τὴν θέσιν τοῦ θεμελιουμένου, ὄχι τόσον τὸν κανόνα ὅσον τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν τὴν ὑπαγομένην εἰς τὸν κανόνα. Τὸ ἔγγραμμα π. χ. εἶναι δυνατόν νὰ διαπραχθῆ ὅπουδῆποτε, ἐνῶ ἡ πολιτειακὴ ποινικὴ διαδικασία ἐπιτρέπεται νὰ ἐκτελεσθῆ μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πολιτείας, ἐντὸς τῶν πολιτειακῶν ὁρίων κατὰ τὴν στεγὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ ἐξαιρέσεις, περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἐπιτρέπεται νὰ ἐκτελεσθῶν πολιτειακαὶ πράξεις κυριότητος (ἐξαναγκαστικαὶ πράξεις ἢ καὶ ἡ κανονικὴ αὐτῶν προετοιμασία) *ἐκτὸς* τοῦ κυρίως ἐδάφους τῆς πολιτείας, ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους ἢ πονοῦ ὅλαι αἱ πολιτεῖαι δύνανται νὰ ἐκτελέσωσιν τοιαύτας πράξεις ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν, ὅπως εἶναι αἱ δι-

πλωματικά πράξεις τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς πολιτείας ἐν τῷ ἐξωτερικῷ π.χ. ἡ κήρυξις πολέμου ἐπὶ τῇ βάσει δὲ εἰδικῶν διεθνῶν συνθηκῶν δύναται μία πολιτεία νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἄλλην τινὰ πολιτείαν νὰ ἐκτελέσῃ κυριαρχικὰς πράξεις ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς πρώτης. Ἐνεκα τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πολιτείας, τουτέστι μόνον ἐντὸς τοῦ πολιτειακοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως καὶ ἀποκλειστικῶς ἐντὸς αὐτῆς, ἰσχύει ἡ ἰδία τάξις δικαίου τῆς πολιτείας, διότι ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῶν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς πολιτείας ταύτης πράξεις ξένων πολιτειῶν, πρέπει ἡ ἔννομος τάξις τῶν πολιτειῶν αὐτῶν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἰσχυρά. Τὸ καλούμενον «ἀδιαχώρητον» τῆς πολιτείας, τουτέστι τὸ ἀξίωμα τὸ ἀπορρέον ἀπὸ τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας καὶ ἀπὸ τὴν ἀπολυτοποίησιν καὶ τῆς πολιτείας καὶ συνιστάμενον εἰς τὸ ὅτι εἰς ὄρισμένον τινὰ χῶρον δύναται μία μόνον πολιτεία νὰ ὑπάρξῃ, δὲν ἔχει συνεπῶς καμμίαν λογικὴν βάσιν. Ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλαι περιπτώσεις τῆς συνυπάρξεως πολλῶν πολιτειῶν ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους, τουτέστι τῆς ἰσχύος πολλῶν πολιτειακῶν τάξεων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χώρου ὅπως εἶναι π.χ. τὸ condominium δύο πολιτειῶν. Τοιαύτη περίπτωση ὑπάρχει ὅταν ἓνα ἔδαφος χωριστὸν ἀπὸ τὴν πραγματικὴν περιοχὴν δύο πολιτειῶν ὑπόκειται εἰς τὴν κοινὴν κυριαρχίαν, τουτέστι ὑπέκει εἰς τὴν ἰσχύον κανόνων, οἱ ὅποιοι ἰσχύουν ὡς κανόνες τὸσον τῆς μιᾶς ὅσον τῆς ἄλλης πολιτείας. Ἐπίσης παρόμοιαι περιπτώσεις πρόκεινται ὅταν εὕρισκόμεθα πρὸ ὀρισμένων ἐνώσεων πολιτειῶν, ἰδιαιτέρως πρὸ τῆς καλουμένης ὁμοσπονδίας πολιτειῶν, ὅποτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν πολιτειῶν τῶν ἀποτελουσῶν μέλη τῆς ὁμοσπονδίας εἶναι ἐγκαθιδρυμένη καὶ ἡ καλουμένη ἀνωτάτη πολιτεία. (§ 47).

Ὡστε τὸ διεθνὲς δίκαιον περιορίζει μὲν τὸ κύρος τῶν ἐννόμων τάξεων τῶν εἰδικῶν πολιτειῶν κατὰ κανόνα βεβαίως ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τῶν πολιτειακῶν ὁρίων καθοριζομένου πολιτειακοῦ ἐδάφους, δυνατοποιεῖ ὅμως εἰς ὀρισμένας ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις τὸ κύρος τῆς μιᾶς πολιτειακῆς τάξεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μιᾶς ἄλλης εἰδικῆς πολιτείας καὶ συνεπῶς τὴν ἐκτέλεσιν πολιτειακῶν πράξεων, τουτέστι τὴν ὑπαρξίν μιᾶς πολιτείας ἐντὸς τοῦ ἐδάφους μιᾶς ἄλλης πολιτείας.

28. Ὅπως δὲ κατὰ κανόνα ἡ εἰδικὴ πολιτεία ὑπάρχει μόνον ἐντὸς ὀρισμένου χώρου, οὕτω πῶς ὑφίσταται μόνον καὶ ἐντὸς ὀρισμένου χρόνου. Τὸ δεύτερον ὅμως τοῦτο γνώρισμα ἡ γενικὴ πολι-

τειολογία δὲν τὸ ἐλάμβανε σχεδὸν ὑπ' ὄψιν, καὶ πιθανὸν διότι ἡ ἔννομος τάξις εἰδικῆς τινος πολιτείας δὲν συνηθεῖται νὰ θέτῃ εἰς ἑαυτὴν, ἢτοι εἰς τὸ κύρος τῆς, χρονικοὺς περιορισμοὺς. Ἡ ἔννομος τάξις ἐμφανίζεται—καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ κυρία αὐτῆς ἔννοια—μὲ τὴν ἀξίωσιν νὰ ἰσχύῃ αἰωνίως, ἢτοι χωρὶς χρονικὸν περιορισμὸν τοῦ κύρους τῆς. Ὁ περιορισμὸς τοῦ κύρους τῆς ἐννόμου τάξεως τινος εἰδικῆς πολιτείας ὡς ὅλου καθὼς καὶ ὁ χωρητικὸς περιορισμὸς τοῦ κύρους ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸ διεθνὲς δίκαιον. Ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ διεθνὲς δίκαιον περιγράφει τὴν πολιτείαν γενικῶς ὡς εἰδικὸν γεγονός, θέτει ὄχι μόνον τὴν γένεσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν καταστροφὴν εἰδικῆς τινος πολιτείας ὡς νομικοῦ γεγονότος, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔννομος τάξις εἰδικῆς τινος πολιτείας ρυθμίζει τὴν γένεσιν καὶ τὴν διάλυσιν (τὸν τερματισμὸν) τῶν ὑπ' αὐτὴν ὑπαχθεισῶν κοινωνιῶν δικαίου (τῶν σωματείων, τῶν μετοχικῶν ἐταιριῶν, τῶν κοινοτήτων κ.τ.λ.). Ὅπως ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν ὑπαχθείσας μερικὰς ἐννόμους τάξεις, οὕτω πῶς καὶ ἐν σχέσει πρὸς εἰδικοὺς κανόνας ἐμπεριέχει ἡ ἔννομος τάξις εἰδικῆς τινος πολιτείας χρονικοὺς περιορισμοὺς τοῦ κύρους. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν δὲ ὅτι ἡ πολιτειακὴ τάξις ἱποτελεῖ σύστημα μεταβλητῶν κανόνων, ἰσχύει κανὼν τις δικαίου μόνον μέχρις ὅτου ἀναιρεθῆ ὑπὸ ἐνὸς κατὰ περιεχόμενον πρὸς αὐτὴν ἀντιφάσκοντος κανόνος (lex posterior derogat priori). Ἐν τούτοις δύναται ἡ διάρκεια τῆς ἰσχύος ἐνὸς κανόνος δικαίου νὰ εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καθορισμένη, ὥστε μετὰ πάροδον ἐνὸς ὀρισμένου χρόνου ἢ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν ἐνὸς ὀρισμένου γεγονότος ὁ κανὼν παύει ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ ἰσχύῃ.

29. Ἐκτὸς τῆς χωρητικῆς καὶ χρονικῆς, πρέπει νὰ ληφθῆ πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἡ προσωπικὴ ἔκτασις τοῦ κύρους τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Μὲ τὸ πρόβλημα τῆς προσωπικῆς ἐκτάσεως τοῦ κύρους—ὑπὸ τῆς παραδιδομένης θεωρίας συνοψίζεται τὸ πρόβλημα τοῦτο εἰς τὴν ἔννοιαν «λαὸς τῆς πολιτείας»—δὲν τίθεται μόνον τὸ ἐρώτημα διὰ ποίους ἀνθρώπους ἰσχύει ἡ τάξις, ὀρθώτερον ποίων ἀνθρώπων αἱ πράξεις ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον τῆς τάξεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐρώτημα κατὰ ποῖον τρόπον δύναται ἡ ἀνθρωπίνη πράξις νὰ ἀποτελέσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτειακῆς τάξεως. Εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀναχθῶν ὅλα τὰ οὐσιώδη ζητήματα τὰ ὁποῖα ἐτίθεντο ὑπὸ τῆς γενικῆς πολιτειολογίας περὶ τοῦ λαοῦ τῆς πολι-

νείας. Ἡ θεωρία περὶ τοῦ λαοῦ τῆς πολιτείας εἶναι θεωρία *δικαίου*.

Ἡδὴ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκθέσεως τῶν πραγμάτων προκύπτει ὁ λόγος δι' ὃν ἡ συνήθη ἀντίληψις, καθ' ἣν ἡ πολιτεία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπων, ἀποτελεῖ μίαν πολλότητα ἀπὸ ἀνθρώπων, δὲν εἶναι ὁρθή. Ἡ πολιτειακὴ τάξις δὲν περιλαμβάνει *ὁλόκληρον* τὸν ἀνθρώπον, δὲν περιλαμβάνει τὸν ἀνθρώπον ὡς τοιοῦτον, ἀλλὰ μόνον *ὠρισμένας πράξεις* αὐτοῦ, θετικὰς ἢ ἀρνητικὰς. Ὁ ἀνθρώπος ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν τῆς πολιτείας μόνον κατ' ὅσον οὗτος ὑπόκειται εἰς τὴν πολιτειακὴν κυριαρχίαν· τοῦτο ὁμῶς σημαίνει *μόνον ἐφ' ὅσον ἡ πράξις του ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτειακῆς τάξεως*. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν ἀνήκουν ὅλοι οἱ ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ πολιτειακοῦ ἐδάφους, εἰς τὸν λαὸν τῆς πολιτείας. Ἐξαιροῦνται ἐκεῖνοι ἀπέναντι τῶν ὁποίων, δυνάμει θετικοῦ κανόνος *δικαίου*, κυρίως τοῦ *διεθνοῦς δικαίου*, ἢ ἰσχύς τῆς ἐννόμου τάξεως τῆς εἰδικῆς πολιτείας εἶναι περιορισμένη. Τοιοῦτοι εἶναι π.χ. οἱ διπλωματικοὶ ἀντιπρόσωποι οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸ προνόμιον τῆς καλουμένης *exterritorialität*, τῆς ἑτεροδικίας.

Ἐπίσης εἶναι δυνατόν ὁ βαθμὸς τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν πολιτειακὴν τάξιν νὰ εἶναι διάφορος ἀναλόγως τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὡς παράδειγμα, τὸ ὅποion νὰ ἀναπτύξωμεν κατωτέρω, ἀναφέρομεν τὸν ἀπόλυτον μονάρχην ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὑπηκόους του. Ἐξ ἄλλου ἀνήκουν εἰς τὸν λαὸν τῆς πολιτείας, τουτέστι ὑπόκεινται εἰς τὴν πολιτειακὴν τάξιν, καὶ ἀνθρώποι οἱ ὅποιοι δὲν ζοῦν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τῆς πολιτείας κατὰ τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Τοιαύτη περίπτωσις εἶναι ἰδίᾳ ὁ θεσμὸς τῆς ὑπηκοότητος.

§ 30 Ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια δύναται νὰ διατελῇ εἰς τριπλῆν σχέσιν πρὸς τὴν ἔννομον ἢ πρὸς τὴν πολιτειακὴν τάξιν. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι *ὑποτεταγμένος* εἰς τὴν ἔννομον τάξιν ἢ κατὰ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν εἰς τρόπον ὥστε ἡ πράξις του νὰ ἀποτελῇ τὸ περιεχόμενον ἐνὸς *καθήκοντος δικαίου*, τουτέστι εἰς τρόπον ὥστε νὰ συνδέεται πρὸς τὴν (ἀντιφατικὴν) ἀντίθεσιν τῆς πράξεώς του ταύτης ἢ εἰδικῆ συνέπεια τοῦ ἀδίκου, ἢ συνισταμένη εἰς τὸν πολιτειακὸν ἔξαναγκασμὸν (τιμωρία, ἐκτέλεσις), ἢ ὁ ἀνθρώπος *δημιουργεῖ* τὴν ἔννομον τάξιν, τουτέστι ἡ πράξις του χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως ὡς γεγονόςς δημιουργοῦν δίκαιον· τοῦτο δὲ ἀπαντᾷται εἰς τὴν σχέσιν καθ' ἣν ἡ πράξις τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζεται ὡς

περιεχόμενον ἐνὸς *δικαιώματος*, ἐνὸς ὑποκειμενικοῦ δικαίου κατὰ τὴν συνήθη χρῆσιν τῆς ἐννοίας ταύτης. Τέλος δὲ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἀνθρωπίνη πράξις ἢ ὁποία δὲν ἀποτελεῖ ποσῶς περιεχόμενον κανόνων δικαίου· εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ αὐτὴν ὁ ἀνθρώπος εἶναι *ἐλεύθερος*, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν πολιτείαν. Ἐν τούτοις ὁμιλεῖ τις συνήθως περὶ «ἐλευθερίας» καὶ ὅταν αἱ σχέσεις δὲν εἶναι κατὰ καθῆκον ὑποταγή, ἐκτείνει δὲ τις συνήθως τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμενικοῦ δικαίου τόσον ὥστε ἡ σφραῖρα τῆς ἐλευθερίας νὰ συμπεριλαμβάνεται εἰς αὐτήν.

Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ δίκαιον ἢ πρὸς τὴν πολιτείαν εἶναι συνεπῶς ἢ *παθητικὴ* ἢ *ἐνεργητικὴ*. Ἡ θεωρία περὶ τοῦ λαοῦ τῆς πολιτείας ἐμφανίζεται συνεπῶς εἰς τὴν οὐσίαν της ὡς ἡ *θεωρία περὶ τοῦ καθήκοντος καὶ περὶ τοῦ δικαιώματος*, τουτέστι ὡς ἡ θεωρία περὶ δικαίου κατὰ τὴν ὑποκειμενικὴν ἔννοιαν. Μόνον μὲ τὴν διασάφησιν αὐτὴν ἀποκαλύπτεται τὸ κύριον ἦτοι τὸ *ἀντικειμενικὸν νόημα*, πρὸς τὸ ὅποion τείνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἢ ἐγνοιολογία τοῦ δικαίου καὶ τὸ ὅποion ἀφαιρεῖ οἰανδήποτε ὑποκειμενικὴν ἄποψιν ἀπὸ τὸ δίκαιον. Ἐκ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ἐξαιραίνεται ὁ διὰ τὴν ἐπιστήμην καταστρεπτικὸς *διχασμὸς τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑποκειμενικοῦ δικαίου*.

31. Διὰ τῆς συνήθους ἐννοίας τοῦ λαοῦ τῆς πολιτείας ἐκφράζεται κυρίως ἡ σκέψις, ὅτι οἱ ἀνθρώποι «ἀποτελοῦν» τὴν πολιτείαν διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι ὑποτάσσονται εἰς τὴν κυριαρχίαν της, τουτέστι διὰ τοῦ ὅτι εἶναι «ὑπήκοοι». Ὅτι δὲ οἱ ἀνθρώποι οὗτοι λαμβάνουν ἐνεργῶς μέρος εἰς τὴν κυριαρχίαν ταύτην, τοῦτο ἔχει δευτερεύουσαν σημασίαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς θεωρίας περὶ τοῦ λαοῦ τῆς πολιτείας ἐμφανίζεται ἐν τῇ γενικῇ πολιτειολογίᾳ σαφῆς ἢ σκέψις, ὅτι ἐκάστου κανόνος δικαίου οὐσιώδες γνώρισμα εἶναι ὅτι οὗτος ἀποτελεῖ καθῆκον δικαίου, ὅτι ἡ πολιτειακὴ καὶ ἡ ἔννομος τάξις εἶναι κυρίως *τάξις καθήκοντος*. Ἄν καὶ κατὰ πόσον αὕτη δίδει τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς ὑπηκόους νὰ δημιουργοῦν τοὺς ὑποχρεωτικούς δι' αὐτοὺς κανόνας τοῦτο εἶναι δευτερεῖον ζήτημα. Ἡ *συμμετοχὴ* αὕτη εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς πολιτειακῆς ἢ τῆς ἐννόμου τάξεως εἶναι πράγματι ἢ σπουδαιότατη ἄποψις ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκτίθενται αἱ οὐσιώδεις σημασίαι τῆς πολυσημάντου ἐννοίας τοῦ δικαιώματος καὶ μάλιστα χωρὶς βίαν καὶ μὲ φυσικὴν ἐσωτερικὴν σχέσιν.

§ 32 Ἡ δημιουργία τῆς ἐννόμου τάξεως, ὡς ἐλέχθη ἤδη καὶ ὡς δ' ἀναπτυχθῆ ἀκόμη περαιτέρω, παρουσιάζει μίαν βαθμιαίαν σειρὰν γεγονότων, μίαν διαδικασίαν λογικὴν, καθ' ἣν ὁ κανὼν δικαίου ἀναπτύσσεται ἀπὸ μίαν **γενικωτέραν** καὶ μᾶλλον ἀφηρημένην εἰς μίαν ἀτομικωτέραν καὶ μᾶλλον συγκεκριμένην μορφήν. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν διαδικασίαν ταύτην διακρίνονται καὶ τὰ καλούμενα ὑποκειμενικὰ δίκαια (τὰ δικαιώματα) εἰς διαφόρους κατηγορίας καθ' ὅσον τὸ γεγονός τὸ ρυθμίζον τὸ δίκαιωμα ἐμφανίζεται ὡς φορεὺς ἐνὸς γενικωτέρου ἢ ειδικωτέρου κανόνος. Ἡ δημιουργία τῶν **γενικωτέρων κανόνων**, τῶν «νόμων» γίνεται πρωτονμὲν ἀμέσως ὑπ' ἐκείνων διὰ τοὺς ὁποίους οἱ κανόνες οὗτοι ἰσχύουν ὡς καθήκοντα (ἀμέσως δημοκρατία) Ἡ πολιτειακὴ τάξις δημιουργεῖται λοιπὸν ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ «λαοῦ», τουτέστι τῶν ὑποτασσόμενων εἰς τοὺς κανόνους. Εἰς αὐτὸ ἀνταποκρίνεται τὸ ὑποκειμενικὸν δίκαιον τοῦ ἀτόμου νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς συγκεντρώσεις τοῦ λαοῦ, νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ ψηφίζῃ. Δεύτερον δὲ ἡ νομοθεσία γίνεται μόνον ἐμμέσως διὰ μιᾶς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένης ὑπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ «λαοῦ» (ἐμμέσως ἀντιπροσωπευτικὴ, κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία).

Τότε διαιρεῖται ἡ διαδικασία τῆς γενικωτέρας δημιουργίας δικαίου, τῆς καλουμένης πολιτικῆς μορφώσεως τῆς βουλήσεως, εἰς δύο στάδια: τὴν **ἐκλογὴν** τοῦ κοινοβουλίου καὶ τὴν ἀπόφασιν ἐκ μέρους τῶν ἐκλεγέντων μελῶν τοῦ κοινοβουλίου (τῶν βουλευτῶν). Ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ὑπάρχει **ὑποκειμενικὸν δίκαιον τῶν ἐκλογέων τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν** καὶ **ὑποκειμενικὸν δίκαιον τῶν σχετικῶς ὀλίγων ἐκλεγέντων**, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ εἶναι κανεὶς μέλος τοῦ κοινοβουλίου, τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῇ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ καὶ νὰ ψηφίζῃ ἐν αὐτῷ. Τὰ γεγονότα ταῦτα—αἱ προϋποθέσεις τῆς γενικωτέρας δημιουργίας δικαίου—εἶναι ἐκεῖνα ἅτινα κυρίως χαρακτηρίζονται ὡς **πολιτικὰ δικαιώματα**. Κατ' οὐσίαν δὲ εἶναι ὁρθὸν νὰ εἴπῃ τις περὶ αὐτῶν ὅτι παραχωροῦν εἰς τὸν δικαιούμενον **μέρος τι πρὸς μόρφωσιν τῆς πολιτειακῆς βουλήσεως**. Μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι δι' αὐτοῦ ὁρίζει κανεὶς τὴν πολιτειακὴν βούλησιν, ἵτοι τὴν «ἐννομον τάξιν» ὡς πολὺ στενὴν ἢτοι μόνον ὡς γενικώτερον κανόνα, μόνον ὡς «νόμον» καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ **κάθε δικαίωμα**, ὡς θὰ δειχθῆ ἀμέσως κατωτέρω, θὰ ἦτο πολιτικὸν δικαίωμα. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζῃ κανεὶς τὴν διαφορὰν μεταξὺ γενικωτέρας καὶ ἀτομικῆς

τέρας βουλήσεως τῆς πολιτείας. Ὅταν ὁ γενικώτερος κανὼν δὲν δημιουργεῖται οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, δηλαδή ὑπ' ἐκείνων οἱ ὅποιοι εἶναι εἰς αὐτὸν ὑποτεταγμένοι, ἀλλὰ τίθεται ὑπὸ **ἐνὸς καὶ μόνου ἀνθρώπου**, ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι «χωρὶς δικαιώματα» καὶ ἀπέναντι τῶν ὁποίων οὗτος ἴσταται ὡς ὁ μόνος «κατέχων δικαιώματα» (μοναρχία), τότε ὁ «λαὸς» δὲν ἔχει πολιτικὰ δικαιώματα, δηλαδή αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ἐξαιρουμένου μόνου ἐνὸς, δὲν ἀποτελοῦν γεγονότα δημιουργικὰ κανόνων δικαίου. Διὰ τοῦτο ὅμως **ὑπάρχει** ὁ «λαὸς», διότι οὗτος καθορίζεται ὡς τοιοῦτος μόνον ἀπὸ τὴν κατὰ καθήκον καὶ κατὰ δίκαιον ὑποταγὴν του εἰς τοὺς κανόνους, ἐνῶ ὁ μόνος κατέχων δικαιώματα ὁ μονάρχης δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς κανόνους αὐτούς, ἦτοι δὲν πρέπει νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν λαόν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν καθαρὰν ἰδέαν τῆς μοναρχικῆς πολιτείας δὲν ἀνήκει πρῶς εἰς αὐτόν.

§ 33. Ἡ δημιουργία ειδικωτέρου κανόνος γίνεται ἢ κατὰ τρόπον. ὥστε τὸ γεγονός τὸ θεμελιοῦν τὸ καθήκον (τὸ ὅποιον (γεγονός) εἶναι πάντοτε μία ἔκφρασις βουλήσεως κατευθυνομένη πρὸς τὴν κατὰ καθήκον πράξιν τοῦ ἀνθρώπου), νὰ ἐμπεριέχῃ ἢ νὰ μὴν ἐμπεριέχῃ τὴν ἔκφρασιν τῆς βουλήσεως τοῦ πρὸς πράξιν τινα ὑποχρεωμένου, δηλαδή εἶναι ἢ δίπλευρος ἢ μονόπλευρος πράξις. Τὸ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα διὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν εἶναι ἡ **κατηγορηματικὴ πολιτειακὴ πράξις**, ἡ δικαστικὴ ἀπόφασις, ἡ διαταγὴ τῆς διοικήσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τῆς δημιουργίας κανόνος ἢ μορφώσεως πολιτειακῆς βουλήσεως δὲν χρησιμοποιεῖται ἐσχάτως ἡ ἔννοια τοῦ ὑποκειμενικοῦ δικαίου. Ἐξετάζει κανεὶς τὰς πράξεις αὐτὰς κυρίως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς **λειτουργίας τῶν ὀργάνων** καὶ ὄχι τόσον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ὑποκειμενικοῦ δικαίου, καίτοι ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑφίσταται **καμμία ἀντίθεσις**, ἐπειδὴ θεωρεῖ τις τὸν **ἐκλογέα** τόσον ὡς ὄργανον ὅσον καὶ ὡς ὑποκείμενον δικαίου, ἢ δὲ συμμετοχὴ εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς πολιτειακῆς βουλήσεως εἶναι κατ' ἀνάγκην λειτουργία ὀργάνου. Εἶναι φανερόν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπαθεῖ ὁ χαρακτήρ τοῦ ὑπαλλήλου τὴν ὑποκειμενικὴν πρόθεσιν, ἢ ὁποία ἐγκεῖται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου. Γενικῶς δὲν γίνεται λόγος περὶ τοῦ «δικαιώματος» τοῦ ὀργάνου, ἀλλὰ περὶ τῆς «ἀρμοδιότητός» του καὶ ἐννοεῖται δι' αὐτῆς ὄχι μόνον τὸ ὄριον τῆς νομικῆς δυνάμεως τοῦ ὀργάνου, ἀλλὰ αὐτὴ αὐτὴ ἢ δύναμις. Ἐν τούτοις κάμνει κανεὶς ἐξαιρέσεις καὶ ἰδίᾳ προκειμένου

περὶ τοῦ μονάρχου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρμοδιότης χαρακτηρίζεται ὡς «δικαίωμα».

§ 34 Δευτέρα περίπτωσις *μονοπλεύρου* θεμελιώσεως καθηκόντων προκύπτει ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ κανόνων τινῶν δικαίου, οἱ ὅποιοι ἐξαρτοῦν τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐξαναγκαστικῆς πράξεως (ὡς καὶ ὅλης τῆς πρὸς τὴν ἐξαναγκαστικὴν πράξιν ὁδηγούσης διαδικασίας) ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν κατευθυνομένης βουλήσεως τοῦ ἀδικηθέντος, τῆς actio, τῆς ἀγωγῆς, ἣτις εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἔκφρασις τῆς βουλήσεως τοῦ ἀδικηθέντος. Εἰς τὴν περίπτωσιν ἀκριβῶς ταύτην γίνεται λόγος περὶ *ὑποκειμενικοῦ δικαίου* κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως. Τῷ ὄντι ἐπὶ τοῦ προκειμένου λαμβάνεται πρὸ ὀφθαλμῶν κυρίως τὸ ἀτομικὸν συμφέρον. Ὅταν ὅμως ἡ ἔννομος τάξις τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ πιθανῶς ἐνδιαφερομένου λαμβάνει οὗτος μέρος καὶ μάλιστα μέγα μέρος εἰς τὴν *μόρφωσιν τῆς πολιτειακῆς βουλήσεως*, ἡ συμμετοχὴ δὲ αὕτη ἐκφράζεται ἐν τῇ ἀτομικῇ ἐνεργείᾳ τῆς διὰ τῆς actio ζητουμένης δικαστικῆς ἀποφάσεως ἢ ἐν τῇ προτεινομένῃ διοικητικῇ πράξει.

35. Τὴν χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν τῆς διπλεύρου θεμελιώσεως τοῦ καθήκοντος ἀποτελεῖ ἡ *δικαιοπραξία τοῦ συμβολαίου*. Δυνάμει γενικοῦ κανόνος καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὁμοφώνου ἔκφρασεως τῆς βουλήσεως δύο ἀνθρώπων ὑποχρεοῦνται ἀμφοτέρω ἢ καὶ μόνον ὁ εἰς ἑξ αὐτῶν εἰς σχέσιν ὀριζομένην διὰ συμβολαίου. Τοῦτο εἶνε ἡ χαρακτηριστικὴ περίπτωσις τοῦ *ιδιωτικοῦ ὑποκειμενικοῦ δικαίου*, καίτοι τὸ ὑποκειμενικὸν δίκαιον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑφίσταται προφανῶς ὡς *συμμετοχὴ εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς πολιτειακῆς βουλήσεως*, τῆς δημιουργίας τῆς ἐννόμου τάξεως. Λοῦτα εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο τὸ χαρακτηριζόμενον ὡς «ιδιωτικὴ ἀὐτονομία» δὲν κρύπτεται τίποτε ἄλλο παρὰ μία *ἐξουσιοδότησις τοῦ νόμου* πρὸς τὰ συμβαλλόμενα μέρη νὰ καθορίσουν τὸ περιεχόμενον τῶν εἰδικῶν κανόνων δικαίου, τουτέστι νὰ *συνεχίσουν τὴν διαδικασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ δικαίου*.

Ἐν ἐννοήσῃ κανεὶς τὸ ὑποκειμενικὸν δίκαιον κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὡς ἔκφρασιν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς δημιουργίας τοῦ δικαίου, τότε δύναται κανεὶς, ὡς μάλιστα συνήθως συμβαίνει νὰ διακρίνῃ τὸ «δίκαιον» τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖται κατὰ τὸ τέλος τῆς δικαιοπραξίας, καὶ τὸ δίκαιον τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται εἰς τὴν κατηγορίαν ἢ εἰς τὴν μήνυσιν καὶ τοῦτο διότι πρόκειται ἀκριβῶς

περὶ διαφορῶν σταδίων τῆς ἀντικειμενικῆς διαδικασίας πρὸς δημιουργίαν δικαίου. Τοῦναντίον ἡ διάκρισις δὲν ἐμφανίζεται σαφῆς ὅταν ἡ παραδεδομένη (Traditionelle) θεωρία διατείνεται, ὅτι τὸ ἕνα δίκαιον εἶναι ἀξίωσις τιθεμένη πρὸς τὸν συμβαλλόμενον. Τὸ δ' ἕτερον ἀποτελεῖ ἀξίωσιν πρὸς τὴν πολιτείαν, πρὸς τὴν πολιτειακὴν ἀρχὴν, τῆς ὁποίας τὸ καθήκον πρὸς μίαν ὀρισμένην ἐνεργείαν ἐκφράζεται διὰ τοῦ δικαίου τούτου.

§ 36. Ἡ ἀξίωσις τὴν ὁποίαν θέτει κανεὶς συγκαταλέγεται συνήθως μὲ ἄλλα γεγονότα τῆς συμμετοχῆς κατὰ τὸν σχηματισμὸν πολιτειακῆς βουλήσεως εἰς τὰ *δημόσια ὑποκειμενικά δικαίωματα*, ἐνῶ ἡ ἀξίωσις πρὸς τὸν συμβαλλόμενον θεωρεῖται ὡς *ιδιωτικὸν ὑποκειμενικὸν δίκαιον*. Ἐν τούτῳ ὁ τρόπος καθ' ὃν διακρίνεται σήμερον τὸ δίκαιον εἰς δημόσιον καὶ ιδιωτικὸν, εἶναι πολὺ ἀβέβαιος καὶ πλήρης ἀντιφάσεων. Σημασίαν ἀποκτᾷ ὅπωςδήποτε ἡ διάκρισις αὕτη, ὅταν ἐκλάβῃ κανεὶς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ δημοσίου καὶ ιδιωτικοῦ δικαίου ὡς ἕνα χωρισμὸν τῶν *σχέσεων τοῦ δικαίου*, ὑφιστάμενον ἕνεκα καθηκόντων δικαίου καὶ δικαιωμάτων, καὶ θεωρήσῃ τὴν αἰτίαν τοῦ χωρισμοῦ κατὰ τὸν τρόπον τῆς θεμελιώσεως τῆς σχέσεως τοῦ δικαίου, τοῦ ἀτομικοῦ κανόνος. Κατὰ τὸν πρῶτον καὶ κύριον χαρακτῆρα τοῦ καθήκοντος τοῦ δικαίου, τὸν ἀναπτυχθέντα ἀνωτέρω, πρόκειται κυρίως περὶ τοῦ ἂν τὸ καθήκον δικαίου τοῦ ἐνός, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται πιθανόν ἕνα δικαίωμα τοῦ ἄλλου, γεννᾶται μὲ ἢ χωρὶς τὴν σύμπραξιν τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὸ καθήκον ἢ διὰ τῆς μονοπλεύρου ἔκφρασεως τῆς βουλήσεως τοῦ «δικαιουμένου» ἢ διὰ ὁμοφώνου ἔκφρασεως τῆς βουλήσεως τοῦ δικαιουμένου καὶ τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὸ καθήκον. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν εἶναι κανεὶς ὑποχρεωμένος νὰ κἀμῃ λόγον περὶ ιδιωτικῆς σχέσεως δικαίου. Πρόκειται συνεπῶς περὶ τῆς ἰδίας ἀπόψεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς διαρρέσεως τῆς πολιτειακῆς μορφῆς εἰς μοναρχίαν καὶ δημοκρατίαν, ἢ περὶ τῆς συμμετοχῆς ἢ μὴ τοῦ εἰς τὸν κανόνα ὑποτεταγμένου καὶ κατὰ τὸν κανόνα ζῶντος εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κανόνος ὅστις προβάλλει δι' αὐτὸν ὡς καθήκον. (Περὶ § 68)

Τὴν διάκρισιν τῆς πολιτειακῆς μορφῆς εἰς μοναρχικὴν καὶ δημοκρατικὴν μεταχειρίζεται κανεὶς προκειμένου περὶ τῆς δημιουργίας γενικοῦ δικαίου, ἐνῶ προκειμένου περὶ τῆς δημιουργίας

ἀτομικοῦ δικαίου χρησιμοποιεῖ κανεὶς πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς αὐτῆς ἀντιθέσεως τὰς ἐννοίας τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἡ δευτέρα αὕτη διάκρισις δὲν πηγάζει λοιπὸν καθόλου ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ δικαίου. Τοῦναντίον πρόκειται ἀποκλειστικῶς περὶ μιᾶς διαφορᾶς τῶν μεθόδων τῆς δημιουργίας δικαίου, τιθεμένης ὑπὸ τοῦ θετικοῦ δικαίου. Βεβαίως εἶναι δυνατόν ἡ θετικὴ ἐννομος τάξις, νὰ συνδέσῃ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν διαφορὰν τῶν μεθόδων πρὸς δημιουργίαν ἀτομικοῦ δικαίου καὶ μὲ ἄλλας διαφοράς. Οὕτω π.χ. δύναται νὰ ἀφανισθοῦν δημόσιαι σχέσεις δικαίου, καθ' ἣν περιπτώσιν ἡ θεμελίωσις αὐτῶν παρουσιάζει ἐλλείψεις δικαίου, δὲν δύναται ὅμως ἐκ τῶν προτέρων νὰ τεθοῦν ἐκποδὸν, ἐνῶ ἰδιωτικαὶ σχέσεις δικαίου καθ' ἣν περιπτώσιν παρουσιάζουν ἐλλείψεις εἶναι δυνατόν ἐκ τῶν προτέρων νὰ θεωρηθοῦν ὡς μὴ ὑπάρχουσαι (πρβλ. §. 64). Ἐν τούτοις καὶ τοῦτο προκύπτει μόνον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ δικαίου ἢ τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου.

37. Προσέτι θεωρεῖται γενικῶς καὶ ἡ *ἐλευθερία τῆς πολιτείας*, ἔφ' ὅσον ὑφίσταται ἐλλείψει κανόνων ρυθμιζόντων τὴν πράξιν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὑποκειμενικὸν δίκαιον, μάλιστα δὲ θεωρεῖται κατὰ κανόνα ὡς ὑποκειμενικὸν δίκαιον ἐλευθερίας ἕνας ὁλόκληρος ἀριθμὸς *εἰδικῶν ἐλευθεριῶν*. Οὕτω π.χ. τὸ δικαίωμα τῆς *προσωπικῆς ἐλευθερίας* ἢτοι τὸ δικαίωμα νὰ συλλαμβάνεται κινεῖς, ἢ νὰ συλλαμβάνεται μόνον ὑπὸ ὁρισμένης προϋποθέσεως, τὸ δικαίωμα τῆς *ἐλευθερίας τοῦ τύπου*, τὸ δικαίωμα τῆς *ἐλευθερίας τῆς πίστεως καὶ τῆς συνειδήσεως*, τὸ δικαίωμα τῆς *ἐλευθερίας τοῦ συνέρχεσθαι καὶ συνεδριάζειν*, τὸ δικαίωμα τῆς *ἐλευθερίας τῆς ἰδιοκτησίας*, τούτεστι τὸ δικαίωμα κατὰ τῶν ἐπιθεσεων ἐναντίον τῆς ἰδιοκτησίας ἐκ μέρους τῆς πολιτείας, τὸ δικαίωμα τῆς *ἐλευθερίας μεταναστεύσεως* κ.τ.λ. Ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς πρόκειται περὶ *δικαίων* τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω, διότι μία σφαῖρα *ἐλευθέρων δικαίων* δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ἢ νὰ τροποποιηθῇ εἰς *δίκαιον* διότι ἡ «ἐλευθερία» ὡς τοιαύτη μόνον *ἀρνητικῶς* εἶναι δυνατόν νὰ ὁρισθῇ ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἀλλὰ εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἡ ἔκτασις τῆς νομικῆς ἐλευθερίας εἶναι δυνατόν νὰ διαιρεθῇ εἰς μίαν ἐκ τῶν προτέρων ἀνεξάντλητον πληθὺν εἰδικῶν ἐλευθεριῶν. Πᾶσα πράξις, τῆς ὁποίας ἡ ἀντίθετος τοιαύτη δὲν ἀποτελεῖ περιεχόμενον καθήκοντος δικαίου εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον

«*ἐλευθέρω*» δηλαδή δὲν ἐμποδίζεται. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν δὲ αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶχε *δικαίωμα* νὰ ἀναπνέῃ, νὰ περιπατῇ κ.τ.λ. καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράξῃ τὴν γνώμην του, ἢ νὰ ἀνήκει εἰς οἴανδήποτε θρησκείαν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ. Ἐκτὸς τῆς πολιτειακῆς ἐννόμου τάξεως — ἡ σφαῖρα δὲ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἡ θεωρία προσπαθεῖ νὰ γεμίσει μὲ ἀτομικὰ δικαιώματα κεῖται ἐκτὸς τῆς πολιτειακῆς ἐννόμου τάξεως — δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ «*δίκαιον*» ἔστω καὶ *φυσικὸν δίκαιον*.

38. Ἐν τούτῳ ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνδέεται ἡ θεωρία τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου μὲ μίαν λίαν προβληματικὴν πρᾶξιν τῶν συγχρόνων συνταγμάτων. Ταῦτα ἐμπεριέχουν κατὰ κανόνα κατάλογον τοιούτων ἀτομικῶν δικαιωμάτων. Γεννηθέντα ἱστορικῶς ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀντίληψιν τῶν ἀπολύτων κανόνων, τῶν περιορίζοντων τὴν πολιτείαν, καὶ ἐκπορευόμενα ἀπὸ μίαν ἀρχὴν ξένην πρὸς τὴν πολιτείαν, εἶναι σήμερον, ὡς περιεχόμενον θετικοῦ δικαίου, κανόνες αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτείας. Ἐφ' ὅσον παρυσιάζονται ὡς ἀπαγορεύσεις τῆς πολιτείας, ἀπευθυνόμεναι εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς ὡς κανόνες οἱ ὅποιοι ἀπαγορεύουν εἰς τὴν πολιτείαν νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς ὁρισμένας σφαῖρας ἐλευθερίας τῶν ὑπηκόων τῆς, εἶναι τοῦλάχιστον περιττοί, διότι εἶναι τῶ ὄντι ἀνόητον νὰ ἀπαγορεύσῃ κανεὶς πράξεις τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ τοιαῦται πράξεις, ἔφ' ὅσον δὲν ἀξιοῦνται ῥητῶς, ἔφ' ὅσον δὲν ὑποχρεοῦνται οἱ ἄνθρωποι ὡς ὄργανα τῆς πολιτείας νὰ ἐκτελοῦν τοιούτας πράξεις, εἶναι *νομικῶς* ἀδύνατοι. Ὁ ἄνθρωπος δικαιούται νὰ πράττῃ πᾶν ὅ,τι δὲν τοῦ ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῆς πολιτείας, τούτεστι τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἡ πολιτεία ἔχει δύναμιν, τούτεστι ὁ ἄνθρωπος ὡς *πολιτειακὸν ὄργανον* ἔχει δύναμιν μόνον δι' ὅσα ἡ ἐννομος τάξις ἐπιτρέπει ρητῶς εἰς αὐτὸν, διότι ὡς πολιτειακαὶ πράξεις θεωροῦνται μόνον ὅσαι ρυθμίζονται ὑπὸ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου. Τοῦτο δὲν ἰσχύει μόνον διὰ τὴν καλουμένην *πολιτείαν δικαίου κατὰ τὴν τεχνικὴν ἐννοίαν*, ἰσχύει καὶ διὰ τὴν μοναρχικὴν πολιτείαν μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ θεμελιώδης ὅρος κατὰ τῆς νομιμότητος τῶν ἀτομικῶν πολιτειακῶν πράξεων δὲν εἶναι συνειδητὸς διότι πᾶσα οἰαδήποτε πρᾶξις, τὴν ὁποίαν ἐκτελεῖ ὁ μονάρχης, εἶναι *implicit* νόμος. Ὅταν λοιπὸν εἰς τὰ σύγχρονα συντάγματα προσλαμβάνεται κατάλογος ὁλόκληρος ἀτομικῶν δικαιωμάτων, ὅστις ἐμπεριέχει ὁρισμοὺς ὡς εἶναι ὁ ἀκόλουθος· αἱ

ἐπεμβάσεις τῆς πολιτείας εἰς οἰανδήποτε ἀκριβῶς χαρακτηρισμένην σφαῖραν ἐλευθερίας δὲν ἐπιτρέπονται, τότε ἡ παράλειψις ἐνὸς τοιούτου ὁρισμοῦ ἐκ τοῦ συντάγματος, ἐφ' ὅσον δὲν αἴρεται δι' αὐτοῦ ἡ προηγουμένης ὑφισταμένη πληρεξουσιότης διὰ ταιούτας ἐπεμβάσεις, δὲν θὰ μετέβαλε τίποτε εἰς τὴν οὐσιώδη ὑπόστασιν τῆς ἐννόμου τάξεως. Ἰδιαιτέρως δὲ ὀφθαλμοφανὲς καθίσταται τὸ περιττὸν τούτων ὁρισμῶν περὶ ἀτομικῶν δικαιωμάτων ὅταν, ὅπως συνήθως, προσλαμβάνουν τὴν μορφήν ὅτι αἱ ἐπεμβάσεις τῆς πολιτείας εἰς ὠρισμένας σφαῖρας ἐλευθερίας εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωνται μόνον ἐπὶ τῇ βάσει νόμων, διότι πᾶσαι πράξεις πολιτειακῆ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ νομικὴν θεμελίωσιν. Κάποιαν ἀξίαν ἔχουν οἱ ὁρισμοὶ τούτων ἀτομικῶν δικαιωμάτων μόνον τότε ὅταν ἔχουν τὸν χαρακτηριστῆρα τυπικῶν συνταγματικῶν νόμων, τούτεστι ὅταν ἡ μεταβολὴ τῶν κανόνων τῶν ρυθμιζόντων τὰ ἀτομικὰ δίκαια εἶναι δυνατὰ μόνον ὑπὸ δυσκόλους προϋποθέσεις π.χ. ποιοτικὴ πλειοψηφία τῆς ἀποφάσεώς τῆς βουλῆς. Ἐν ταιούτῃ περιπτώσει ἡ νομικὴ ἐξουσιοδότησις διὰ ἐπεμβάσεις εἰς ὑποστηριζομένης ὑπὸ τοῦ νόμου σφαῖρας ἐλευθερίας εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ *συνταγματικῶν νόμων* (διὰ νόμου ἀλλοιούντος τὸ ὑπάρχον σύνταγμα) ὡστε ἐκτελεῖται διὰ νόμου δυσχερεστέρου παρὰ δι' ἐνὸς συνήθους νόμου. Καὶ τότε ἀπολαύει ἡ σφαῖρα τῆς ἐλευθερίας τῷ ὄντι μιᾶς ὠρισμένην νομικῆς ὑποστηρίξεως, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀποβαίνει δι' αὐτοῦ «δίκαιον.» Μόνον δὲν πρέπει ἡ συνταγματικὴ χορήγησις τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας νὰ γίνεται, ὡς συνήθως συμβαίνει, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον π.χ. ἡ ἰδιοκτησία εἶναι ἀπαραβίβαστος ἀμφίρροισ τῆς ἰδιοκτησίας ἐπιτρέπεται νὰ γίνεται μόνον διὰ νόμου ἢ ἡ ἐλευθερία τῆς γνώμης περιορίζεται μόνον διὰ τοῦ νόμου, διότι ἐν ταιούτῃ περιπτώσει ἡ συνταγματικὴ ἐγγύησις διὰ τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας αἴρεται ἀμέσως πάλιν διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ σύνταγμα δίδει τὸ δικαίωμα εἰς τὴν ἀπλήν νομοθεσίαν νὰ προβαίνει εἰς ἐπεμβάσεις τοιούτου εἴδους, ἥτοι νὰ ἐπεμβαίνει εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐλευθερίας.

49. Ἐν ἐποπτεύσει κανεῖς τὰς διαφόρους μορφὰς κατὰ τὰς ὁποίας αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἀποτελοῦν ὡς δικαιώματα τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ συνεπῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐννόμου τάξεως, τότε βλέπει

κανεῖς ὅτι ἡ πολλότης τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν λαὸν ὡς ὑποτασσομένη εἰς τοὺς κανόνας καὶ ὡς ἔχουσα *παθητικὴν* σχέσιν πρὸς τοὺς κανόνας καθ' ὃ ἐκτελοῦσα τὸ καθήκον τῆς, δὲν εὐρίσκεται κατ' ἀνάγκη καὶ εἰς *ἐνεργητικὴν* σχέσιν τοῦ καλουμένου ὑποκειμενικοῦ δικαίου. Ἐνῶ ἡ πολιτειακὴ τάξις δέον, συμφώνως πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς, νὰ συνδέῃ τὰς πράξεις μιᾶς πολλότητος ἀνθρώπων κατὰ τὸν νόμον τοῦ καθήκοντος, μία πολλότης ἀνθρώπων εἶναι δυνατὸν τότε μόνον ν' ἀποτελῇ πολιτείαν, ἐφ' ὅσον αἱ πράξεις των καθορίζονται ὡς περιεχόμενον καθηκόντων δικαίου, ὀριζομένων ὑπὸ μιᾶς πολιτειακῆς τάξεως. Ἡ πολιτειακὴ τάξις εἶνε δυνατὸν, χωρὶς ὁμως νὰ εἶναι καὶ ἀνάγκη, νὰ δώσῃ εἰς τὴν πολλότητα τῶν ἀνθρώπων δικαιώματα, καθιστῶσαι αὐτὴν συμμετοχὸν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐννόμου τάξεως, τούτεστι τίθῃσι τὴν πρᾶξιν τῆς πολλότητος ταύτης ὡς προϋπόθεσιν διὰ τὴν θέσιν κανόνων εἴτε γενικῶν εἴτε εἰδικῶν. Ὅτι ὁ λαὸς δὲν ἔχει πολιτικὰ δικαιώματα, τούτεστι, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον πρέπει, εἶναι ἀνάγκη, νὰ συμμετέχῃ εἰς τὴν δημιουργίαν *γενικῶν* κανόνων ταῦτα εἶναι αὐτονόητον. Καὶ εἰς τὰς πολιτείας ἀπὸ τινος χρονικοῦ διαστήματος οἱ ὑποταταγμένοι εἰς τὴν ἐννομον τάξιν συμμετέχουν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐννόμου τάξεως κατὰ τὴν γενικὴν αὐτῆς μορφήν, ἥτοι ἐν τῇ νομοθεσίᾳ. Καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ μέτρον τῆς συμμετοχῆς ταύτης εἶναι λίαν διάφορον. Ὅτι καὶ αἱ γυναῖκες ἀνήκουν εἰς τὸν λαὸν τῆς πολιτείας, τούτεστι ὅτι ὑπόκεινται καὶ αὐταὶ κατὰ καθήκον εἰς τὴν πολιτειακὴν τάξιν, τοῦτο εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁμως πρέπει νὰ ἔχουν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα τοῦτο ἀποτελεῖ εἰσέτι ἀντικείμενον πολιτικοῦ ἀγῶνος. Ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι ἀκριβῶς μορφή ἀνήκουσα κατ' ἀνάγκη εἰς τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας, ἀλλὰ ἡ μοναρχία κατὰ τὴν βαθμίδα τῆς ἀτομικῆς δημιουργίας κανόνων, σημαίνει, συμφώνως πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ἰδέας αὐτῆς, ὅτι μόνον ἓνας μοναδικὸς ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος ἔξαιρεῖται ἀπὸ τὴν ἰσχὺν τῆς πολιτειακῆς τάξεως κατὰ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν, ἥτοι δὲν διατελεῖ εἰς τὴν σχέσιν τῆς ὑποταγῆς ὑπὸ τοὺς κανόνας καὶ συνεπῶς δὲν ἀνήκει εἰς τὸν «λαόν» τίθῃσι τοὺς εἰδικούς κανόνας. Βεβαίως ἡ ἰδέα αὕτη δὲν εἶναι πλήρως πραγματικωρήσιμος, ἀλλὰ στηρίζεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ ἀνθρώποι τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται ὁ μονάρχης, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνος του δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πάντα, κατὰ τὴν θέσιν τῶν

κανόνων, καὶ κατὰ τὰς προστακτικὰς διοικητικὰς πράξεις (ἀπόφασις, καὶ διοικητικὴ διαταγὴ), εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον ἀντιπρόσωποι τοῦ εἶναι ὡσάν νὰ ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ μονάρχης, εἶναι τὸ πρόσωπόν του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων τούτων εἶναι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν μάζαν τοῦ λαοῦ ὑπερβαλλόντως μικρός. Καὶ εἰς τὰς συγχρόνους δημοκρατίας περιορίζεται ἡ δημοκρατικὴ ἀρχή, τούτεστι τὸ πολιτικὸν δικαίωμα, μόνον ἐπὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν νομοθεσίαν, ἐνῶ ἡ ἐκτέλεσις—δικαιοσύνη καὶ διαίτησις—κανονίζεται κατὰ τρόπον ἀπολυταρχικόν. Κυρίως δὲν ὑφίσταται γενικὸν πολιτικὸν δικαίωμα τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς κανόνας νὰ συμπράττουν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν, ὡς συμπράττουν εἰς τὴν θέσιν τῶν νόμων· ἡ ἐξέλιξις ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν εὐρίσκειται ἀκόμη εἰς τὰς πρώτας τῆς ἐκδηλώσεις. Ἀλλὰ ἡ μορφή ἐκείνη τοῦ δικαιώματος ἡ συνισταμένη ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἔννομος τάξις τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ατόμου πρὸς ὑποστήριξιν τῶν συμφερόντων του διὰ τοῦ μέσου τῆς actio (ἀγωγή, μίγνυσις), καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς βουλήσεως τῆς πολιτείας δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας, ὅπως ἴσως φαίνεται, διότι ὁ νομικοτεχνικὸς οὗτος τρόπος εἶναι διαδεδομένος γενικῶς, εἰδικῶς δὲ καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἀπολύτους μοναρχίας. Ἡ ἰδιωτικὴ κατηγορία, τὸ ἰδιωτικὸν παράπονον, ὡς προϋπόθεσις διὰ τὴν πραγματοποίησιν ἐξαναγκαστικῆς πράξεως εἶναι τόσον πολὺ συνδεδεμένη μὲ τὸν θεμελιώδη νόμον περὶ ἰδιοκτησίας, ὥστε ἡ νομοθεσία ἣτις δὲν γνωρίζει τὴν ἰδιοκτησίαν, π. χ. μία σοσιαλιστικὴ πολιτεία, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ νομικοτεχνικὰ ταῦτα μέσα. Ἡ τοιαύτη πολιτεία δὲν θὰ ἀπένειμε ὑποκειμενικὰ δικαιώματα κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην. Ἄν ὅμως παρητεῖτο τοῦ καθήκοντος καὶ κόντων δικαίου τούτεστι τοῦ δικαιώματος νὰ ὑπαγίγη ὠρισμένα γεγονότα εἰς πράξεις ἐξαναγκαστικὰς, ἡ τοιαύτη τάξις πραγμάτων δὲν θὰ ἦτο πλέον πολιτεία, διότι δὲν θὰ ἦτο ἐξαναγκαστικὴ τάξις. Ἐπίσης δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἐννοίας τῆς πολιτικῆς τάξεως τὸ νὰ δίδῃ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν αὐτονομίαν οἷον δὴποτε περιθώριον. Μέχρι τίνος βαθμοῦ εἶναι τοῦτο τῷ ὄντι δυνατόν, τοῦτο ἀποτελεῖ ἄλλο ζήτημα. Τὸ ζήτημα ὑπερ τίθεται ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τὸ ν' ἀποτελῇ οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς πολιτείας μόνον ἡ παθητικὴ ἢ καὶ ἡ ἐνεργητικὴ σχέσις πρὸς τὴν ἔννομον τάξιν.

§ 40. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅτι τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενον τῆς πολιτικῆς τάξεως ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ὁ **ἄνθρωπος** κατ' ἀνάγκην εἶναι ἀντικείμενον τῆς ὑποστηρίξεως τῆς πολιτείας, κατ' ὅτι πᾶσα πράξις ἀπειλοῦσα τὴν ζωὴν του, τὴν υγείαν του, τὴν τιμὴν του ἢ καὶ τὰ οικονομικά του συμφέροντα ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν διὰ μίαν ἐξαναγκαστικὴν πράξιν τῆς πολιτείας. Τοῦτο ἀποτελεῖ βεβαίως κατὰ κανόνα, μέχρις ἐνός ὠρισμένου βαθμοῦ, τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτικῆς ἐννόμου τάξεως. Ὁ κύκλος ὅμως τῶν ἀνθρώπων, ὅστις ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς πολιτείας κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν εἶναι πολὺ διάφορος. Ἄς ἀναλογισθῇ κανεὶς πολιτείας εἰς τὰς ὁποίας μέγα, ἴσως δὲ τὸ μέγιστον, μέρος τῶν ἀνθρώπων, οἱ **δοῦλοι**, δὲν ἀπολαύουν τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης. Χωρὶς ὑποστήριξιν καὶ χωρὶς δικαιώματα εἶναι ἀρχικῶς καὶ ὁ **ξένος**, ὅστις θεωρεῖται ὡς «ἐχθρός». Ὀλίγον κατ' ὀλίγον παρέχεται εἰς αὐτὸν ὑποστήριξις, βαθμηδὸν δὲ παρέχονται εἰς αὐτὸν καὶ δικαιώματα.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἐστερημένους δικαιωμάτων καὶ ὑποστηρίξεως ἢ πρὸς τοὺς ἔχοντας ἐλάχιστα δικαιώματα ξένους πρὸς τὴν πολιτείαν μορφοῦται ἡ ἔννοια τοῦ **πολίτου**. Ὁ δὲ πολίτης ἔχει καὶ σήμερον ἀκόμη ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι ὁ **ξένος** δὲν ἔχει ἀκόμη πλήρη δικαιώματα. Βεβαίως εἶναι κατὰ κανόνα, ὅσον ἀφορᾷ τὰ καλλήμενα ἰδιωτικὰ δικαιώματα καὶ ὅσον ἀφορᾷ ἕνα μέρος τῶν δημοσίων δικαιωμάτων, εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν πολίτην μοῖραν. Δύναται κυρίως διὰ κατηγορίας καὶ ἀγωγῆς νὰ ἐπικαλεσθῇ δι' ἑαυτὸν ὅπως καὶ ὁ πολίτης, τὴν ὑποστήριξιν τὴν παρεχομένην ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως ἐκ μέρους τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, πάντα ὅμως στερεῖται τῶν **πολιτικῶν δικαιωμάτων** κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν. Ὀλίτως δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἂν αὕτη ὑφίσταται ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐν ᾗ ζῇ ὁ ξένος. Κατὰ τὰλλα καθήκοντα εἶναι οἱ ξένοι γενικῶς εἰς ἴσην μοῖραν πρὸς τοὺς πολίτας. Συνεπῶς τὸ καθήκον πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, τὸ θεωρούμενον ὡς ἰδιαίτερον καθήκον τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἐκδηλοῦται εἰς συγκεκριμένα καθήκοντα δικαίου ἢ δὲν ἔχει ἀδίκους συνεπείας, εἶναι μόνον ἡθικοῦ περιεχομένου πολιτικὸν αἶτημα χωρὶς νομικὴν σημασίαν. Μόνον ἀπέναντι τῶν ξένων, ὅχι ὅμως—κατὰ κανόνα τοῦλάχιστον—καὶ ἀπέναντι τῶν πολιτῶν, ἔχουν αἱ ἀρχαὶ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐξορίζειν ἐκ τῆς περιφερείας τῆς πολιτείας. Ἐν τούτοις εἶναι δυνατόν

νά ἐξορισθῶν ἀπὸ τὴν πολιτείαν καὶ πολῖται, ὅταν πρόκειται περὶ ἐξαιρετικῆς τιμωρίας διὰ ἐγκλήματα ἀφορῶντα τὴν χεῖρα.

Μόνον πολῖται ἔχουν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ὑποστήριξιν ἐκ μέρους τῶν διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων τῆς πολιτείας. Ταῦτο εἶναι τὸ σύνθηδες περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν τὰ **πολιτικά δικαιώματα** εἰς τὰς συγχρόνους πολιτειακὰς τάξεις. "Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν **ἀπόκτησιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων** αἱ διάφοροι ἔννομοι τάξεις τῶν διαφόρων πολιτειῶν δίδουν ὁρισμοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀντιφάσκουν πρὸς ἀλλήλους. Κατὰ κανόνα τὸ τέκνον ἐκ νομίμου γάμου ἀκολουθεῖ τὴν πολιτικὴν ὑπηκοότητα τοῦ πατρὸς, τὸ τέκνον ἐκ μὴ νομίμου γάμου τὴν ὑπηκοότητα τῆς μητρὸς, ἡ δὲ γυνὴ ἀκολουθεῖ τὴν ὑπηκοότητα τοῦ ἀνδρὸς. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ὑπηκοότης ἀποκτᾶται διὰ τῆς γεννήσεως ἐν τῇ κοινῇ περιοχῇ τῆς πολιτείας ἢ διὰ μακρᾶς δεδοκιμασμένης διαμονῆς. Ἄλλοι λόγοι ἀποκτήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἶναι ἡ νομιμοποίησις ἐνὸς ἐξωγάμου τέκνου διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιτείας, ἡ υἰοθέτησις. Ἡ ὑπηκοότης εἶναι βεβαίως κανονικὸς θεσμὸς τῆς συγχρόνου πολιτείας, δὲν εἶναι ὅμως **οὐσιώδης εἰς τὴν πολιτείαν ὡς τοιαύτην**. Ἡ πολιτεία πρέπει νὰ ἔχη **ὑποτεταγμένους**, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχη πολῖτας. Οἷτω δὲ ἀνῆκει καὶ ὁ ξένος, ἐφ' ὅσον εἶναι ὑποτεταγμένος εἰς τὴν πολιτειακὴν ἔννομον τάξιν, εἰς τὴν λαὸν τῆς πολιτείας, καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι χωρὶς δικαιώματα καὶ ἔχει μόνον νομικὰ καθήκοντα.

Ὁ λαὸς τῆς πολιτείας δὲν ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ τοὺς πολῖτας· οἱ πολῖται ἀποτελοῦν μόνον ἐντὸς τοῦ λαοῦ τῆς πολιτείας μίαν μερίδα ἀνθρώπων ἐχόντων ἰδιαιτέρα δικαιώματα καὶ ἰδιαιτέρα καθήκοντα.

Γ' Ἡ τοπικὴ διαίρεσις τῆς Πολιτείας.

(Συγκέντρωσις καὶ ἀποκέντρωσις : αἱ ἐνώσεις τῶν πολιτειῶν).

§ 41. Οἱ κανόνες τῆς πολιτειακῆς ἔννομου τάξεως δύναται νὰ ἔχουν ὅλοι τὴν αὐτὴν ἔκτασιν κήρους, τουτέστι νὰ ἰσχύουν ὅλοι διὰ

τὴν συνολικὴν ἔκτασιν τῆς πολιτείας, ἢ πολιτειακὴ ὅμως ἔννομος τάξις εἶναι δυνατόν νὰ συντίθεται καὶ ἀπὸ κανόνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν νὰ ἰσχύουν διὰ τὴν συνολικὴν ἔκτασιν τῆς πολιτείας, ἄλλοι δὲ μόνον διὰ ὁρισμένα μέρη τῆς πολιτείας. Δύο κανόνες, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται βεβαίως εἰς τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, ἀλλ' ἰσχύουν διὰ δύο τοπικῶς διαφόρους περιφερείας, δύναται νὰ ἔχουν διάφορον περιεχόμενον, τουτέστι νὰ ρυθμίζουσιν κατὰ διάφορον τρόπον τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον. Οἱ κανόνες οὗτοι, οἱ ἰσχύοντες δι' ὁρισμένης περιφερείας ἀποτελοῦν τὰς μερικὰς τάξεις δικαίου καὶ ρυθμίζουσιν τὰς μερικὰς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὡς τοπικῶς διακεκριμένα «μέλη» τῆς καθ' ὅλου πολιτείας. Ἡ **τοπικὴ αὐτὴ διαίρεσις** τῆς πολιτείας εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶγμα μὲ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν «ἀποκέντρωσιν». Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ διακρίνη κανεὶς διαφόρους **βαθμοὺς** τῆς ἀποσυγκεντρώσεως ταύτης — συνεπῶς δὲ καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀνταποκρινομένης συγκεντρώσεως—συμφώνως πρὸς τὴν ἀναλογίαν τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ἀξίας τῶν κεντρικῶν ἢτοι τῶν δι' ὅλοκληρον τὴν ἔκτασιν τῆς πολιτείας ἰσχυόντων κανόνων καὶ τῶν **ἀποκεντρωτικῶν** ἢτοι τῶν κανόνων τῶν ἰσχυόντων μόνον διὰ ὁρισμένης περιφερείας τῆς πολιτείας. Εἰς τὸ ἀκρότατον ὅριον τῆς **πλήρους** συγκεντρώσεως καὶ τῆς **πλήρους** ἀποκεντρώσεως φθάνομεν, ὅταν **ὅλοι** οἱ κανόνες τοῦ συστήματος ἰσχύουν χωρὶς ἐξαίρεσιν δι' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς πολιτείας, καὶ ὅταν ὅλοι οἱ κανόνες τοῦ συστήματος ἰσχύουν χωρὶς ἐξαίρεσιν μόνον διὰ ὁρισμένης περιφερείας. Εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν τότε μόνον εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ διαίρεσεως ἐνὸς **ὅλου**, καὶ περὶ ἀποκεντρώσεως **μιας** ἐνιαίας κοινότητος, ὅταν προϋποθέσῃ κανεὶς τοῦλάχιστον ἓνα **ὑποθετικὸν θεμελιώδη κανόνα** ὡς ἔχοντα κῆρος διὰ τὸ ὅλον τῆς ἐκτίσεως τῆς πολιτείας—τὸ ἀποτελούμενον ἀπὸ τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν εἰδικῶν περιφερειῶν—εἰς τρόπον ὥστε ὅλοι οἱ τελέντες κανόνες νὰ παρουσιάζωνται ὡς ἔχοντες κῆρος μόνον διὰ τὰς εἰδικὰς περιφερείας. Ἡ περίπτωσις ὅμως αὕτη τῆς **πλήρους** ἀποκεντρώσεως—ὡς ἐπίσης καὶ τῆς **πλήρους** συγκεντρώσεως—δὲν συναντᾶται ποτὲ εἰς τὴν πραγματικότητα. Μεταξὺ τῶν δύο ἀκροτάτων τούτων ὁρίων εὑρίσκονται οἱ διάφοροι τύποι **μερικῆς** ἀποκεντρώσεως καὶ **μερικῆς** συγκεντρώσεως. Ἡ μερικὴ ἀποκέντρωσις εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῇ ἢ μὲ τὴν στήριξιν της μόνον εἰς μερικὰς

βαθμίδας τῆς ἐννόμου τάξεως ἢ—χωρὶς νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει αἱ διάφοροι βαθμίδες—μὲ τὴν στήριξιν τῆς εἰς μερικὰ **οὐσιαστικὰ γεγονότα**. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν παρουσιάζονται ὅλοι οἱ **συνταγματικοὶ** νόμοι ὡς ἔχοντες κῦρος διὰ τὸ ὅλον, ἴητοι ὡς κεντρικοὶ κανόνες, ὅλοι οἱ ἄλλοι ὁμως γενικώτεροι κανόνες καθὼς καὶ οἱ ἀτομικώτεροι παρουσιάζονται ὡς ἰσχύοντες μόνον διὰ τὰς εἰδικὰς περιφέρειας, ἴητοι ὡς ἀποκεντρωτικοὶ ἢ ὡς τοπικοὶ κανόνες, ἢ ἔξ ἄλλου παρουσιάζονται ὅλοι οἱ γενικοὶ κανόνες (νόμοι) ὡς κεντρικοὶ κανόνες, ὅλοι δὲ ἢ μερικοὶ ἀτομικοὶ εἰδικοὶ κανόνες ἰσχύουν μόνον δι' ὠρισμένας περιφέρειας. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ οὐσιαστικὴ ἀρμοδιότης εἶναι διηρημένη μεταξὺ τῆς κεντρικῆς τάξεως καὶ τῶν τοπικῶν τάξεων, εἰς τρόπον, ὥστε προκειμένου περὶ ὑποθέσεων τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἰσχύουν μόνον κεντρικοὶ κανόνες, προκειμένου δὲ περὶ ὑποθέσεων ἰσχύουν μόνον τυπικοὶ κανόνες.

§. 42. Διὰ τὸ ζήτημα τῆς συγκεντρώσεως ἢ τῆς ἀποκεντρώσεως ἔχει σπουδαιότητα, ἂν καὶ δευτερεύουσαν, ἐκτὸς τοῦ **στατικοῦ** στοιχείου τῆς διαφόρου τοπικῆς ἐκτάσεως, ἐφ' ἧς ἰσχύουν οἱ κανόνες οἱ ἀποτελοῦντες μίαν τάξιν, καὶ τὸ **δυναμικὸν** στοιχεῖον τοῦ **τρόπου καθ' ὃν τίθενται οἱ κανόνες** ἢ τὰ **ὄργανα τὰ θέτοντα τοὺς κανόνας**. Σημασίαν ἔχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ ἂν οἱ κεντρικοὶ ἢ οἱ τοπικοὶ κανόνες τίθενται ὑπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄργάνου ἢ ὑπὸ περισσοτέρων ὀργάνων. Ἡ συγκεντρώσις εἶναι βεβαίως δυνατὴ τόσον ὅταν ὑπάρχει ἐνότης ὅσον καὶ ὅταν ὑπάρχει πολλότης τῶν ὀργάνων τῶν θετόντων τοὺς κεντρικοὺς κανόνας. Ἡ ἐννοια ὁμως τῆς συγκεντρώσεως καθίσταται σαφεστέρα ἢταν ὅλοι οἱ κεντρικοὶ κανόνες τίθενται ὑπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, εἰ δὲ δυνατόν, ὑπὸ ἐνὸς ἁπλοῦ ὄργάνου. Ἐν τούτοις ἡ ἀποκεντρώσις δὲν συνίσταται εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ κεντρικοὶ κανόνες τίθενται ὑπὸ διαφόρων ὀργάνων ἢ διαφόρων πράξεων τῶν ὀργάνων κατὰ τὰ διάφορα οὐσιαστικὰ τμήματα. (Ressortsystem). Θεωρητικῶς εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ περίπτωσις καθ' ἣν ὅλοι οἱ τοπικοὶ κανόνες, μάλιστα δὲ καὶ οἱ κεντρικοὶ καὶ οἱ τοπικοὶ κανόνες τίθενται ὑπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄργάνου, τουτέστιν ὑπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ **φορέως** τοῦ ὄργάνου, ἂν καὶ διὰ διαφόρων πράξεων τοῦ ὄργάνου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πρόκειται **προσωπικὴ ἔνωσις** μεταξὺ τῶν ὀργάνων διαφόρων τοπικῶν (μερικῶν) τάξεων ἢ μάλιστα **προσωπικὴ ἔνωσις** μεταξὺ κεντρικοῦ ὄργάνου καὶ τοπικῶν

ὀργάνων. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἀποκεντρώσις γίνεται ἀκριβῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τεθοῦν διὰ διάφορα τμήματα τῆς πολιτείας **περιεχομενικῶς διάφοροι** κανόνες ἐν σχέσει πρὸς τὰ αὐτὰ ἀντικείμενα, ἢ τοιαύτη προσωπικὴ ἔνωσις ἐγκαταλείπεται καὶ ὀρίζονται πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς θέσεως τῶν διαφόρων μερικῶν τάξεων διάφοροι φορεῖς τῶν ὀργάνων, διάφορα ὄργανα.

§. 43. Παρὰ τὴν **ποσοτικὴν** διάκρισιν εἰς ὀλοκληρωτικὴν καὶ μερικὴν ἀποκεντρώσιν (συγκέντρωσιν) εἶναι ἀναγκαῖα καὶ **ποιοτικὴ** διάκρισις μεταξὺ **τελείας** καὶ **ἀτελοῦς** ἀποκεντρώσεως. Ἡ ἀποκεντρώσις εἶναι τελεία, ὅταν οἱ δι' ἐν ὠρισμένον τμήμα ἰσχύοντες κανόνες τίθενται **ὀριστικῶς** καὶ **ἐλευθέρως**. Ὄριστικῶς τίθενται ὅταν δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατότης νὰ ἀναιρεθῇ ὁ τοπικῶς κανὼν διὰ τοῦ κεντρικοῦ ἢ καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ πιθανῶς ὑπ' αὐτοῦ. Π.χ. ἡ ἀρμοδιότης τῆς νομοθεσίας εἶναι διηρημένη μεταξὺ ἐνὸς κεντρικοῦ ὄργάνου καὶ περισσοτέρων ὀργάνων. Μία ὠρισμένη ἔκθεσις ἀνήκει συνεπῶς εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς τοπικῆς νομοθεσίας· ἔξ ἄλλου ὁμως εἶναι δυνατόν ἕνας σχετικὸς πρὸς τὴν ἔκθεσιν ταύτην τοπικὸς κανὼν ν' ἀναρθεῖ ἢ νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ ἐνὸς κεντρικοῦ νόμου ἀντιτιθεμένου πρὸς τὸν τοπικόν, ὅπως συμβαίνει τοῦτο εἰς τὴν ὀμοσπονδίαν τῶν πολιτειῶν, ὅποτε τὸ κεντρικὸν δίκαιον θραύει τὸ τοπικὸν τοιοῦτον (Reichsrecht bricht Landrecht). Ἐλευθέρως τίθενται οἱ κανόνες ὅταν ὁ τοπικὸς κανὼν δὲν προσδιορίζεται κατὰ τὸ περιεχόμενον του ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ κανόνος. Ὄντω πως εὕρισκόμεθα π.χ. πρὸ ἀτελοῦς ἀποκεντρώσεως, ὅταν ἡ νομοθεσία εἶναι μὲν διηρημένη μεταξὺ ἐνὸς κεντρικοῦ ὄργάνου καὶ περισσοτέρων τοπικῶν ὀργάνων, ὁ τοπικὸς ὁμως νόμος κατὰ τὸ περιεχόμενον του εἶναι προσδιορισμένος κατὰ τοῦτο ὑπὸ ἐνὸς κεντρικοῦ καθ' ὅτι ὁ κεντρικὸς νόμος ἐμπεριέχει ἤδη τὰ θεμελιώδη στοιχεῖα καθ' ἃ γίνεται ἡ ρύθμισις καὶ συνεπῶς ὁ τοπικὸς νόμος ἀναπτύσσει μόνον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δυνάμει ἐνυπῆρξεν εἰς τὸν γενικόν.

§. 44. Τοιοῦτον εἶδος **ἀτελοῦς ἀποκεντρώσεως**, καὶ μάλιστα ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς **ἐκτελέσεως**, παρουσιάζει ἡ μορφή ἐκείνη τῆς ὀργάνωσης τὴν ὁποίαν συνήθως χαρακτηρίζει κανεὶς ὡς **«διοικητικὴν ἀποκεντρώσιν»**. Ἡ πολιτεία διαιρεῖται ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς διοικητικὰς καὶ δικαστικὰς Προβίτζεν, αἱ δὲ Provinzen εἰς Kreise

καὶ τὰ Kreise εἰς Bezirke. Τὰ τμήματα ταῦτα εἶναι ἐκεῖνα ἔφ' ὧν ἰσχύουν οἱ εἰδικοί κανόνες (διοικητικαὶ ἢ δικαστικαὶ ἀποφάσεις διὰ τὴν θέσπισιν τῶν ὁποίων εἶναι ἀρμόδια τὰ ἱεραρχικῶς ἐνεργοῦντα ὄργανα (Minister, Provinz-gouverneur, Kreishauptmann, Bezirksvorsteher Provinzialgericht, Kreisgericht, Bezirksgericht). Ἡ ἐκτέλεσις, τουτέστιν ἡ θέσπισις, τοῦ τὸν νόμον ἐκτελοῦντος εἰδικοῦ κανόνος γίνεσθαι πρῶτον διὰ τὴν στενωτέραν ἔκτασιν κύρους ἐκ μέρους τοῦ Bezirksvorsteher ἢ τοῦ Bezirksgericht. Ἡ ἀρμοδιότης ὅμως ἢ καὶ ἡ ἀπόφασις τούτων *δὲν εἶναι ὀριστική*. Ἡ ἀπόφασις αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναιρεθῇ ἢ νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἑνὸς κανόνος τιθεμένου ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς, ἀνωτέρου ὀργάνου. Ἡ διαφορά μεταξὺ διοικήσεως καὶ δικαιοσύνης ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημείου συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν τῇ δικαιοσύνῃ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διοίκησιν, ὃ ὑπὸ τῆς κατωτέρας ἀρχῆς τιθέμενος κανὼν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρισθῇ κατὰ περιεχόμενον διὰ τοῦ κανόνος τοῦ τιθεμένου ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς, διότι τὰ δικαστήρια εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀνεξάρτητα, ἐνῶ αἱ διοικητικαὶ ἀρχαὶ ἐξαρτῶνται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας.

§. 44. Ἄλλον τύπον τῆς διαιρέσεως τῆς πολιτείας παρουσιάζει ἡ καλούμενη ἀποκέντρωσις διὰ τῆς αὐτοδιοικήσεως. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς αὐτοδιοικήσεως ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποκεντρώσεως συνδέεται μὲ τὴν ἰδέαν τῆς δημοκρατίας, τουτέστι τῆς αὐτοδιαθέσεως. Τὸ διὰ τὴν θέσπισιν τῶν εἰδικῶν, ἐν τινὶ δὲ μέτρῳ, καὶ τῶν γενικῶν τοπικῶν κανόνων ἀναγκαῖον ὄργανον ἐκλέγεται ὑπ' ἐκείνων δι' οἷς οἱ θεσπισθησόμενοι κανόνες ἀποτελοῦν δέσμευσιν. Ἡ οὕτω πῶς δημιουργημένη τάξις ρυθμίζει τὸ καλούμενον *σῶμα τῆς αὐτοδιοικήσεως*, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος εἶναι δῆμος (κοινότης). Τὸ ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ δήμου (κοινότητος) ἐκλεγόμενον δημοτικὸν συμβούλιον (δήμαρχος, ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ κ.λ.π.) εἶναι τὰ ἀποκεντρωτικά, (τοπικά) ὄργανα. Ἡ ἀποκέντρωσις ἀναφέρεται μόνον εἰς ὁρισμένα θέματα, ἢ ἀρμοδιότης τοῦ δήμου εἶναι περιορισμένη καὶ κατ' ἀρχὴν περιορίζεται εἰς τὴν βαθμίδα τῶν εἰδικῶν κανόνων. Ἐν τούτοις εἶναι δυνατὸν νὰ τεθοῦν ὑπὸ τοῦ δήμου-εἰς τὸ πλαίσιον πάντοτε τῶν κεντρικῶν νόμων — καὶ γενικοῦ κανόνος, οἱ καλούμενοι *αὐτόνομοι θεσμοί*. Ἡ ἀποκέντρωσις εἶναι κατ' ἰδέαν τελεία, τοῦλάχιστον ἀπέναντι τῶν ἀπολυταρχικῶς ὀργανωμένων πολιτειακῶν κεντρικῶν ὀργάνων. Συνή-

θως ἴσως παρέχεται εἰς τὰ κεντρικά ταῦτα ὄργανα τὸ δικαίωμα τῆς ἐποπτείας κατ' ὅσον ταῦτα ἀναιροῦν παρανόμους πράξεις τοῦ σώματος τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἀν καὶ δὲν δύναται νὰ ἀντικαταστήσουν ταύτας διὰ κανόνων ὑπ' αὐτῶν τιθεμένων. Ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα τῆς αὐτοδιοικήσεως συγχωνεύεται μὲ ἄλλα σώματα καὶ ἀποτελοῦν αὐτόνομον τινα (ἀνώτερον) ὀργανισμόν ἢ μὲ ἄλλα λόγια ὅταν ἡ διοίκησις εἶναι δημοκρατικὴ αὐτοδιοίκησις, ὄχι μόνον κατὰ τὴν κατωτέραν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνωτέραν ἔννοιαν, τότε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλαττωθῇ ὁ βαθμὸς τῆς ἀποκεντρώσεως μεταξὺ τοῦ κατωτέρου καὶ τοῦ ἀνωτέρου σώματος τῆς αὐτοδιοικήσεως. Γενικῶς δὲ ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς τῆς ἀποκεντρώσεως, ἀφοῦ τὰ σώματα τῆς αὐτοδιοικήσεως εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς συγχρόνου πολιτείας, ἀνάγεται κατ' οὐσίαν εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ πολιτεία, κυρίως εἰς τὰς *κεντρικὰς ἀρχὰς*, εἰς τὰ κεντρικά αὐτῆς ὄργανα, ἢ το ὀργανωμένη *ἀπολυταρχικῶς*, ἐνῶ τὰ τοπικά ὄργανα καὶ κατ' ἀρχὴν αἱ κοινότητες — ἀνέκαθεν εἶχαν δημοκρατικοὺς θεσμούς. Ἀποκέντρωσις αὐτῶν τῶν δημοκρατικῶν πολιτειακῶν ὀργάνων σημαίνει τὸν ἀποκλεισμόν, τῆς ἐπιρροῆς, ἢν ἐξασκοῦν τὰ ἀπολυταρχικὰ κεντρικά ὄργανα. Ὁ ἀγὼν διὰ τὴν αὐτοδιοίκησιν ἐννοεῖται μόνον ὡς *ἀγὼν διὰ τὴν δημοκρατίαν*. Τὸ ὑπὸ τῆς θεωρίας πολλάκις καὶ πολλαπλῶς ὑποστηριχθὲν «ἴδιον» δίκαιον τῶν σωμάτων τῆς αὐτοδιοικήσεως ἀπέναντι τῆς πολιτείας εἶναι μόνον κατασκευάσμα κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον ἑνὸς πολιτικοῦ αἰτήματος. Εἰς τὴν γενικὴν δημοκρατικοποίησιν τῆς πολιτείας πιύει πλέον καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτὴ αἰτία, δι' ἣν καὶ μόνον ἰσχυρίζονται τινὲς τὴν θεωρητικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ διοικήσεως τῆς πολιτείας καὶ αὐτοδιοικήσεως. *Αὐτοδιοίκησις εἶναι μόνον μία εἰδικὴ μορφή τῆς πολιτειακῆς διοικήσεως*.

§. 45. Ὅταν ὁ βαθμὸς τῆς αὐτοδιοικήσεως, ὅπως παρουσιάζεται αὕτη εἰς τὰ καλούμενα σώματα τῆς αὐτοδιοικήσεως, ὑψωθῇ εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀποκέντρωσις νὰ ἐπεκτείνεται ὄχι μόνον εἰς τοὺς εἰδικούς, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν καὶ εἰς τοὺς γενικοὺς κανόνους, τότε γίνετα λόγος περὶ ἀποκεντρώσεως κατὰ «χώρας». Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὴν ἔκτελεσις ὅσον καὶ ἡ νομοθεσία εἶναι διηρημένα μεταξὺ κεντρικῶν καὶ τοπικῶν ὀργάνων. Αἱ ὑπὸ τοπικῶν νομοθετικῶν καὶ ἐκτελεστικῶν ὀργάνων ἀντιπροσωπευόμεναι, καὶ διὰ κεντρικῶν περιφερικῶν τάξεων, συνιστάμενον ἐκ γενικῶν καὶ εἰδικῶν κανόνων,

ρουθμιζόμεναι περιφέρειαι ὀνομάζονται «χώραι» (Länder). Εἶναι δὲ δύσκολον νὰ διαγρίνη κανεὶς αὐτὰς ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα σώματα τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ εἰδικῶς ἀπὸ τὰς ἐνώσεις τῶν δήμων, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰς αὐτονόμους περιφερείας. Κυρίως δὲ ὅταν αὐταὶ ἐν περιορισμένῳ βεβαίως μέτρῳ ἔχουν τὴν ἀρμοδιότητα διὰ γενικὴν νομοθεσίαν—ἕξ ἧς προκύπτουν οἱ καλούμενοι αὐτόνομοι θεσμοὶ ἢ καὶ οἱ νόμοι τῆς περιφέρειας, καὶ ὅταν τὰ νομοθετικά, ἴσως δὲ καὶ τὰ ἐκτελεστικά ὄργανα τῶν καλουμένων «χωρῶν», παρουσιάζουν δημοκρατικὸν χαρακτήρα. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται τότε μόνον εἰς τὸ μεγαλύτερον μέτρον τῆς νομοθετικῆς ἀρμοδιότητος.

§ 47 Ἐκ τοῦ τύπου τούτου ἀναχωροῦντες δυνάμεθα δι' ἑνὸς σχετικῶς μικροῦ βήματος νὰ φθάσωμεν εἰς τὰς μακρὰς ἐκείνας τὰς ὁποίας ἐν τῇ ὁμοσπονδίᾳ τῶν πολιτειῶν χαρακτηρίζομεν ὡς «Liedstaaten»· τὸ βῆμα δὲ τοῦτο εἶναι **ἀνύψωσις τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀποκεντρώσεως**. Ἐπιτυγχάνεται δὲ ὅταν ἡ ἀποκέντρωσις ἀναφέρεται ὄχι μόνον εἰς εἰδικούς ἀλλὰ καὶ εἰς γενικοὺς κανόνας, ὅταν δηλαδή ὄχι μόνον ἡ ἐκτέλεσις καὶ ἡ νομοθεσία εἶναι διηρημένα μεταξὺ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ περισσοτέρων τοπικῶν ἐξουσιῶν, ἀλλὰ ὅταν εἰς τὰ τοπικά καὶ νομοθετικά ὄργανα παραχωρεῖται ἡ ἀρμοδιότης πρὸς θέσπισιν τοῦ συντάγματος τῆς περιφέρειας τῶν καὶ δὴ πλήρως ἢ κατὰ μέρος, ἢτοι ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν ἐν τῷ κεντρικῷ συντάγματι τεθέντων κανόνων σχετικῶν πρὸς τὸ τοπικὸν σύνταγμα. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ **συνταγματικῆς αὐτονομίας** κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εὐρείας. Λύγεται δὲ αὕτη νὰ ὑπάρχη καὶ εἰς τὰς καλουμένας «χώρας», τοῦλάχιστον εἰς περιορισμένον τινὰ βαθμὸν. Ἴνα ὅμως τὰ «μέλη» (die Glieder) χαρακτηρισθῶν ὡς «πολιτεῖαι» πρέπει νὰ συμμετέχον τὰυτὰ εἰς **τὴν κεντρικὴν νομοθεσίαν, ἢ καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν**. Ἡ ἔντονος αὕτη ἀποκέντρωσις γίνεται ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τῆς ὁργανώσεως εἰς τρόπον ὥστε τὸ ὄργανον τῆς κεντρικῆς νομοθεσίας ν' ἀποτελεῖται ἀπὸ **δύο σώματα** ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓνα προέρχεται διὰ τῶν ἐκλογῶν ἐκ τοῦ λαοῦ ὁλοκλήρως,—τοῦτο δὲ εἶναι ἡ Volkskammer, ἢ τὸ Volkshaus—ἐνῶ τὸ ἄλλο συνίσταται ἀπὸ μέλη τὰ ὁποῖα ὀρίζονται ὑπὸ τῶν τοπικῶν βουλῶν ἢ τῶν τοπικῶν κυβερνήσεων—(Länderkammer, Staatenhaus). Ἡ ὁργάνωσις αὕτη τῆς κεντρικῆς νομοθεσίας εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν **ὁμοσπονδίαν τῶν πο-**

λιτειῶν. Ἡ τοπικὴ βουλὴ δύναται νὰ συμμετέχη καὶ εἰς τὴν κεντρικὴν ἐκτέλεσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὸν κανονικὸν τύπον τῆς ὁμοσπονδίας τῶν πολιτειῶν κάθε μέλος τῆς Länderkammer ἔξασκει τὴν **αὐτὴν ἐπιρροήν**, καθ' ὅτι κάθε Mitgliedstaat ἔχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν ψήφων ἢ ἀντιπροσώπων χωρὶς νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ μέγεθος ἐκάστης πολιτείας. Ἐν τούτοις ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς Volkskammer καὶ τῆς Länderkammer. Ὁ κανονικὸς τύπος παρουσιάζει τὴν ἰσοτιμίαν (Parität) ἀμφοτέρων. Ἐν τούτοις εἶναι δυνατὴ ἡ προτίμησις τῆς πρώτης ἀπέναντι τῆς δευτέρας εἰς τρόπον ὥστε ἡ δευτέρα νὰ ἔχη π.χ. μόνον προσωρινὸν νοετὸ ἀπέναντι τῶν νομοθετικῶν ἀποφάσεων τῆς πρώτης.

Ἄν δεχθῶμεν ὅτι ἡ οὐσία τῆς καλουμένης ὁμοσπονδίας τῶν πολιτειῶν συνίσταται εἰς ἓνα ὁρισμένον βαθμὸν καὶ εἰς ἓνα ἰδιαίτερον τρόπον **ἀποκεντρώσεως**, τότε μόνον εἶναι δυνατόν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὡς ὁμοσπονδίαν πολιτειῶν ἓνα συγκεκριμένον καὶ θετικῶς δεδομένον σύνταγμα ἐν σχέσει μόνον πρὸς τὸ καθαρὸν αὐτοῦ περιεχόμενον. Ὁ τρόπος τῆς **γενέσεώς** του δὲν ἐρευνᾶται περαιτέρω. Ἐπίσης καὶ τὸ πρόβλημα τῆς **κυριαρχίας**, τὸ ἐρώτημα δηλαδή ἂν τὰ μέλη ἢ ἡ ὁμοσπονδία—ταυτέστιν αἱ τοπικαὶ τάξεις ἢ αἱ κεντρικαὶ τάξεις—ἢ καὶ τὰ δύο μαζί εἶναι κυρίαρχα, τὸ ἐρώτημα λέγω τοῦτο ἐπίσης δὲν ἐρευνᾶται διότι εἶναι **φαινομενικὸν πρόβλημα**.

§ 48. Ἄν ἐννοήσωμεν τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν πολιτειῶν ὡς τύπον τῆς ἀποκεντρώσεως τότε αἴρεται καὶ πᾶσα θεμελιώδης διαφορὰ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς καλουμένης **πολιτικῆς ὁμοσπονδίας**. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπάρχει μόνον βαθμολογικὴ διαφορὰ, διότι καὶ ἐπ' αὐτοῦ πρόκειται μόνον περὶ ἑνὸς ἔτι μᾶλλον ὑψηλοτέρου βαθμοῦ ἀποκεντρώσεως. Ὅπως ἡ ὁμοσπονδία τῶν πολιτειῶν οὕτω πως καὶ ἡ πολιτικὴ ὁμοσπονδία παρουσιάζει διαίρεσιν τινὰ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρμοδιότητος μεταξὺ μίας κεντρικῆς καὶ περισσοτέρων τοπικῶν ἐξουσιῶν. Ἐνῶ ὅμως ἐν τῇ ὁμοσπονδίᾳ τῶν πολιτειῶν αἱ κυριώταται ἀρμοδιότητες ἀνήκουν εἰς τὴν κεντρικὴν τάξιν ἢ ὑπάρχει τουλάχιστον μία ὁρισμένη ἰσορροπία μεταξὺ κεντρικῆς καὶ τοπικῆς ἀρμοδιότητος, ὅποτε κυρίως αἱ **ἐξωτερικαὶ ὑπο-**

θέσεις ἀνήκουν *ἀποκλειστικῶς* εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ὁμοσπονδίας ἢ τοῦ τῆς κεντρικῆς τάξεως, τοῦναντίον ἐν τῇ πολιτειακῇ ὁμοσπονδίᾳ ἢ κεντρικῇ ἀρμοδιότητι παρουσιάζεται τόσον κατ' ἑκτασιν ὅσον καὶ εἰς σημασίαν ὡς μία ἐξαιρέσις. Ἐκ τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ἀνηκούσης εἰς τὰ μέλη παραχωροῦνται ὁρισμένα ὑποθέσεις—κυρίως αἱ ἐξωτερικαί, ἀλλὰ καὶ αὗται. οὐχὶ πάντοτε *ἀποκλειστικῶς* — εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ὁμοσπονδίας (ἢ τοῦ κέντρου) εἰς τρόπον ὅστε καὶ τὰ μέλη, προκειμένου περὶ ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, ἔχουν μίαν ὁρισμένην ἀρμοδιότητα. Εἰς τοῦτο δέον νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ κεντρικὴ νομοθεσία ἀνατίθεται εἰς ὄργανον τὸ ὁποῖον δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἀμέσου διὰ τοῦ λαοῦ ἐκλογῆς, ἀλλὰ συνίσταται ἀπὸ ἀντιπροσώπων διοριζομένων ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων τῶν εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν ἀνηκουσῶν πολιτειῶν. Ὅλα τὰ μέλη ἀντιπροσωπεύονται ταύλαχιστον κατ' ἀρχὴν — ἐξ ἴσου, διὰ δὲ τὴν λήψιν ἀποφάσεως ἀπαιτεῖται δι' ὁρισμένας σπουδαίας περιπτώσεις, ἰδίᾳ διὰ μεταβολὴν τοῦ συντάγματος, κατὰ κανόνα παμψηφία, κατὰ τὰλλα δὲ ἀπαιτεῖται πλειοψηφία. Ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα ἔχει τὸ γεγονός ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ ὁργάνου τεθέντες γενικοὶ κανόνες ἔχουν διὰ τοὺς ὑπηκόους μόνον *ἑμμέσον κῆρος*, καθ' ὅτι οἱ νόμοι τῆς ὁμοσπονδίας πρέπει πρῶτον νὰ γνωστοποιηθῶν ὑπὸ τῶν μελῶν, τῶν κατ' ἰδίῶν πολιτειῶν, ἵνα ἀποβοῦν δεσμευτικοὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων αἱ πράξεις ρυθμίζονται ὑπ' αὐτῶν. Ἡ διαδικασία τῆς νομοθεσίας εἶναι συνεπῶς ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς γενικοὺς κεντρικοὺς κανόνες *μόνον κατὰ μέρος* ἐκ τοῦ κέντρου ἀπορροφημένα, διότι ἡ πρὸς τὴν δέσμευσιν ὀδηγοῦσα ἐνέργεια (πράξις) τῆς γνωστοποιήσεως ἀνήκει εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν τοπικῶν ἀρχῶν. Ἡ ὁργάνωσις τῆς *ἐκτελέσεως* τῆς ὁμοσπονδίας εἶναι ὀλίγον ἀνεπτυγμένη ἐν τῇ ὁμοσπονδιακῇ πολιτείᾳ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν πολιτειῶν. Ἐνῶ ἐν τῇ πολιτειακῇ ὁμοσπονδίᾳ ὑπάρχει παρὰ τὸ νομοθετικὸν ὄργανον καὶ *ἴδιον κυβερνητικὸν ὄργανον*, παλλάκις δὲ καὶ *ἴδιος ἀνώτατος πολιτικὸς ἀρχὼν* ὅπως εἰς τὴν ἐνιαίαν πολιτείαν (Einheitsstaat), ἐν τῇ ὁμοσπονδίᾳ τῶν πολιτειῶν τὸ κεντρικὸν νομοθετικὸν ὄργανον φροντίζει καὶ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν. εἴτε ἀμέσως αὐτὸ τοῦτο, εἴτε διὰ τινος ἐπιτροπῆς. Καὶ αἱ πράξεις τῆς ἐκτελέσεως ἔχουν κατὰ κανόνα μόνον *ἑμμέσον κῆρος* ἐν τούτοις αἱ ἐξαιρέσεις ἐν προκειμένῳ εἶναι σιγνότεραι παρὰ ἐν τῇ σφαιρᾷ τῆς

νομοθεσίας. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξάρη τις τὰς πράξεις τῆς ἐκτελέσεως *τῶν στρατιωτικῶν ὑποθέσεων* τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν χωρῶν. (1) τύπος τῆς πολιτειακῆς ὁμοσπονδίας ἀξιοῖ ἵνα πᾶσα κατ' ἴδιον πολιτεία, ἐν περιπτώσει πολέμου, προσφέρῃ ἓνα ὁρισμένον μέρος στρατοῦ, τὸ σύνολον δὲ τῶν κατὰ μέρος στρατῶν ὑπόκειται εἰς τὴν διαταγὴν ἐνὸς στρατάρχου τῆς ὁμοσπονδίας, ὁ ὁποῖος ἐκλέγεται ἢ ὑπὸ τοῦ κεντρικοῦ συναδελφικοῦ ὁργάνου τῆς ὁμοσπονδίας ἢ διορίζεται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ συντάγματος τῆς ὁμοσπονδίας. Τὰ ἔξοδα τῆς ὁμοσπονδίας καλύπτονται διὰ τῶν καλουμένων *Imperialkassenbeiträge* (ὁμοσπονδιακῶν συνεισφορῶν) τῶν κατ' ἴδιαν πολιτειῶν. Ἐν τῇ ὁμοσπονδίᾳ τῶν πολιτειῶν ἡ ὁμοσπονδία ἔχει τὴν ἀρμοδιότητα διὰ τὴν ἐκδοσιν καὶ ἐκτέλεσιν φορολογικῶν νόμων ἀμέσως δεσμευόντων τοὺς ὑπηκόους. Διὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν κατ' ἴδιαν πολιτειῶν ἀπέναντι τῆς ὁμοσπονδίας μὴ ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῶν ὀριζομένων ὑπὸ τοῦ συντάγματος τῆς ὁμοσπονδίας, ἡ ὁμοσπονδία ἐπιβάλλει εἰς τὴν ἀπειθοῦσαν εἰδικὴν πολιτείαν, ἐκτέλεσιν, ἣτις εἶναι στρατιωτικὴ ἢ πολεμικὴ ἐξαναγκαστικὴ πράξις.

§. 49. Κατώτερον ἀκόμη βαθμὸν ἀποκεντρόσεως ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς πολιτειακῆς ὁμοσπονδίας παρουσιάζουν αἱ ἐνώσεις ἐκεῖναι τῶν πολιτειῶν εἰς τὰς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεσπισθῶν γενικοὶ κανόνες, ἀλλὰ μόνον εἰδικοί, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τεθοῦν νομοθετικαί, ἀλλὰ μόνον ἐκτελεστικαὶ πράξεις ἔχουσαι κῆρος δι' ὀλόκληρον τὴν ἐνωσιν. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἀνήκουν αἱ καλούμεναι *ἐνώσεις* (Unionen). Εἶναι ἐνώσεις *μοναρχικῶν* πολιτειῶν, τῶν ὁποίων τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ὅτι ἔχουν *τὸν αὐτὸν μονάρχην*. Ἄν εἶναι συνταγματικαὶ μοναρχίαι εἰς τὰς ὁποίας αἱ πράξεις τοῦ μονάρχου ἔχουν ἀνάγκην τῆς προσυπογραφῆς ἐνὸς ὑπευθύνου ὑπουργοῦ, τότε πρέπει διὰ τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ διὰ τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα ἢ νὰ διορισθῶν *κοινοὶ ὑπουργοὶ* (κοινὸς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, κοινὸς ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν) ἢ πρέπει αἱ πράξεις αὗται νὰ προσυπογραφῶν ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος διαρκῶς τὰς ἠνωμένας πολιτείας. Ἄν ὅλαι αἱ ἐξωτερικαὶ ὑποθέσεις καὶ ὅλα τὰ στρατιωτικὰ ζητήματα εἶναι, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐκτελεστικὰς πράξεις, κοινὰ τότε θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην κοινὰ καὶ τὰ λοιπὰ ὄργανα τῶν διοικητικῶν τούτων κλάδων, ἢ τοῦ

κοινή ἀντιπροσωπεία ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ κοινὸς στρατός. Ἐντούτοις εἶναι δυνατόν, ἐκτὸς τοῦ κοινοῦ στρατοῦ, νὰ ὑπάρχη καὶ στρατὸς ἀνήκων ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς δύο ἡνωμένας πολιτείας. Αἱ κοιναὶ ἐκτελεστικαὶ πράξεις δὲν γίνονται ἐπὶ τῇ βίσει κοινῶν, ἀλλὰ κατὰ περιεχόμενον ὁμοφωγούντων νόμων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν. Ἐφ' ὅσον βεβαίως πρέπει νὰ ληφθοῦν μέτρα πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ὁμοφωνίας τοῦ περιεχομένου (κοινὰ ἢ ἀμοιβαίως ἀνακοινούμενα ἀποφάσεις τῶν βουλῶν) τίθενται δι' αὐτοῦ τὰ δεδομένα πρὸς μίαν ὀργάνωσιν ἢ ὁποία φέρει τὴν ἔνωσιν πλησίον εἰς τὴν πολιτειακὴν ὁμοσπονδίαν, ἴσως δὲ καὶ πλησίον τῆς ὁμοσπονδίας τῶν πολιτειῶν. Ἄν ὑπάρχει μόνον τὸ κοινὸν ὡς πρὸς τὸν μονάρχην, χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἡ δυνατότης κοινῶν ἐκτελεστικῶν πράξεων μὲ κοινὸν κῆρος διὰ τὰς ἡνωμένας πολιτείας, (ἂν π.χ. δὲν εἶναι δυνατόν αἱ δύο ἡνωμένα πολιτεία νὰ κλείσουν κοινήν σύμβασιν μὲ τρίτην πολιτείαν, ἀλλὰ πρέπει ὁ μονάρχης νὰ κλείσῃ **δύο** εἰδικὰς συμβάσεις ἐκ μέρους τῶν δύο πολιτειῶν, ἂν εἶναι μονάρχης, πρὸς τὴν τρίτην πολιτείαν), τότε πρόκειται περὶ **προσωπικῆς ἐνώσεως** (Personalunion), ἐνῶ εἰς τὴν προηγουμένην περίπτωσιν πρόκειται περὶ **πραγματικῆς ἐνώσεως** (Realunion).

Προστασίαν (Protectorat) χαρακτηρίζομεν τὴν ἔνωσιν ἐκείνην τῶν πολιτειῶν καθ' ἣν ἡ μία πολιτεία, ἡ προστατίας (Protector), ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἄλλην κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον κυρίως ὅταν πρόκειται περὶ τῆς αὐτονόμου ἐξασκήσεως ὁρισμένων ἐνεργειῶν, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ, οὕτως ὥστε ἡ προστατευομένη πολιτεία ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῆς προστατίδος πολιτείας εἰς ὅλας ἢ εἰς τὰς σπουδαιοτάτας σχέσεις διεθνοῦς δικαίου. Μὲ ἄλλα λόγια τὰ ὄργανα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς προστατίδος πολιτείας εἶναι δυνατόν νὰ προβοῦν εἰς ἐκτελεστικὰς πράξεις ἐχούσας κατ' ἀνάγκην κῆρος καὶ διὰ τὴν προστατευομένην πολιτείαν. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου ἡ ἔνωσις αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς ἀνισότιμος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν ἔνωσιν μὲ τὴν ὁποίαν κατὰ τὰλλα ἔχει ὁμοιότητα τινά.

Ἐνωσιν πολιτειῶν εἰς τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν θεμελιοῦ τέλος καὶ πᾶσα διεθνὴς σύμβασις, δι' ἧς δύο ἢ καὶ περισσότεραι πολιτεία ὑποχρεοῦνται εἰς ἀμοιβαίαν συμπεριφορὴν τείνονσαν εἰς ἓνα ὁρισμένον σκοπόν. Σπουδαιότητα διὰ τὴν ταξινόμησιν τῶν ἐνώσεων

τούτων ἔχει τὸ ἂν διὰ τῆς συμβάσεως, τῆς θεμελιούσης τὴν ἔνωσιν, ἀξιοῦται ἢ μὴ ἡ δημιουργία γενικῶν ἢ εἰδικῶν κανόνων δικαίου ἰσχυόντων εἰς τὴν ὅλην ἔκτασιν τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν. Ἀναλόγως δὲ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ὑποθέσεων, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὴ ἡ τοιαύτη δημιουργία δικαίου, εἶναι δυνατόν νὰ γεννηθοῦν μορφαὶ ὁμοιάζουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μὲ τοὺς τύπους τοὺς χαρακτηριζομένους ὡς ἐνώσεις πολιτειῶν κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν, ὡς εἶναι ἡ ὁμοσπονδία τῶν πολιτειῶν, ἡ πολιτειακὴ ὁμοσπονδία, ἡ ἔνωσις κ.τ.λ.

§ 50. Ἄλλὰ καὶ ἡ **κοινωνία διεθνοῦς δικαίου ὡς τοιαύτη**, εἶναι ἔνωσις πολιτειῶν. Οἱ ἐκ συνηθείας γεννηθέντες κανόνες τοῦ καλουμένου **γενικοῦ διεθνοῦς δικαίου** εἶναι οἱ διὰ τὴν ὅλην ἔκτασιν τῆς κοινωνίας ταύτης ἰσχύοντες γενικοὶ κανόνες. Ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον δημιουργοῦνται **νέοι γενικοὶ κανόνες** ἔχει διατυπωθῆ εἰς τὴν νομικὴν διάταξιν: Pacta sunt servanda. Τὸ νόημα τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι ὅτι γενικοὶ κανόνες ἰσχύοντες, διὰ δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρας πολιτείας, εἶναι δυνατόν νὰ τεθοῦν δι' ἑνὸς ὀργάνου, τὸ ὁποῖον σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν πολιτειῶν, διὰ τὸ ἕδαφος τῶν ὁποίων δέον νὰ ἰσχύῃ ὁ θεσπισθησόμενος κανὼν, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ δόγμα τῆς παμψηφίας. Ποῖος πρέπει νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὴν κατ' ἰδίαν πολιτείαν, τοῦτο τὸ ἀφίνει ἡ τάξις τοῦ διεθνοῦς δικαίου νὰ τὸ ὀρίσῃ τὸ σύνταγμα τῆς κατ' ἰδίαν πολιτείας. Τὰ ὄργανα τῶν κατ' ἰδίαν πολιτειῶν τὰ κλείοντα συγκεκριμένην τινὰ σύμβασιν διεθνοῦς δικαίου—οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ ἄρχοντες, οἱ ὑπουργοὶ τῶν ἐξωτερικῶν, αἱ βουλαι—ἀποτελοῦν τὸ—εἰδικὸν ἢ ἂν ὅλαι αἱ πολιτεία κλείουσι τὴν σύμβασιν γενικὸν—τὸ διεθνὲς δίκαιον θέτον **ὄργανον τῆς κοινωνίας τοῦ διεθνοῦς δικαίου**. Ἡ γενικὴ κοινωνία διεθνοῦς δικαίου παρουσιάζει κατὰ ταῦτα τὸν τύπον μιᾶς **κατὰ μέρος ἀποκεντρωμένης** ἐννόμου τάξεως. Διὰ συμβάσεως διεθνοῦς δικαίου εἶναι δυνατόν κατόπιν νὰ σχηματισθοῦν στενωτέραι κατὰ μέρος κοινωνίαι ἐντὸς τῆς κοινωνίας τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Αἱ μορφαὶ δὲ αὗται παρεμβάλλονται μεταξὺ τῆς γενικῆς κοινωνίας διεθνοῦς δικαίου καὶ τῶν ἐννόμων τάξεων τῶν κατ' ἰδίαν πολιτειῶν.

Οὕτω πως ἡ ἀρχὴ τῆς **συγκεντρώσεως καὶ τῆς ἀποκεντρώσεως** ἀποβαίνει ἡ θεμελιώδης ἔννοια πρὸς μὲρφοσὶν καὶ σχηματι-

σμών τῶν διαφόρων κοινωνιῶν δικαίου, ὡς τὸ ἀληθές principium individuationis, τὸ ὁποῖον ἀπέναντι τῆς ἐννοίας τῆς ἐνότητος, τοῦ principium unitatis, θεμελιοῖ τὴν *πολλότητα τῶν μορφῶν τοῦ δικαίου*, ἀποβαίνει ὁ νόμος κατὰ τὸν ὁποῖον κατετίσσονται *ὄλαι αἱ μορφαὶ τοῦ δικαίου εἰς μίαν σειράν συνεχομένην πρὸς ἑαυτὴν καὶ καθ' ἣν ἡ μία μορφή τίθεται κατ' ἀνάγκην καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλλην, εἰς μίαν σειράν ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ τὴν ἀπλήν κοινωνίαν (σημ- βολαίον) τοῦ ἀστικοῦ δικαίου καὶ προχωροῦσα εἰς τὰς λοιπὰς κοινο- νίας δικαίου (Verin, Gemeinde, Land, Gliedstaat, Bundesstaat, Staatenverbindungen) φθάνει εἰς τὴν γενικὴν κοινωνίαν τοῦ διεθ- νοῦς δικαίου.*

III Ἡ δημιουργία τῆς πολιτειακῆς τάξεως.

(Δυναμικῆ)

A. Αἱ βαθμίδες τῆς δημιουργίας.

(Αἱ τρεῖς ἐξουσίαι ἢ λειτουργίαι τῆς πολιτείας).

§ 51. Κατὰ παραδεδομένην ἀντίληψιν ἡ ἐνωσίαι πολιτειακὴ ἐξουσία διαιρεῖται εἰς τρεῖς, πρὸς ἀλλήλας συντεταγμένας, ἐξουσίας: τὴν νομοθετικὴν, τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν. Μὲ τὰς τρεῖς αὐτὰς ἐξουσίας ἐκφράζονται αἱ τρεῖς *θεμελιώδεις λειτουργίαι* τῆς πολιτείας ἢ τῆς νομοθεσίας, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς διοικήσεως. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα πολιτειακὴ λειτουργία εἶναι λειτουργία *δικαίου*, ἢ εἰς αὐτὴν ἀναφερομένη θεωρία θέλει τὰ ἐννοήσῃ τὴν πολιτείαν ἢ τὸ δίκαιον ἐν ἐνεργείᾳ ταυτέσσι τὴν εἰδικὴν *αὐτενέργειαν τοῦ δικαίου* ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς *δυναμικότητός* του. Αἰτι τοῦ- τὸ ἡ πολιτειακὴ λειτουργία εἶναι λειτουργία *δημιουργίας* δικαίου, εἶναι ἢ βαθμιαίως προχωροῦσα διαδικασία τῆς θέσεως τῶν κανόνων. Αἰτί τοῦ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ δικαίου εἶναι ὅτι τοῦτο προημῶς τὸν ἴδιον αὐτοῦ κανονισμόν εἰς τρεῖς ὡστε ἡ δημιουργία ἐνὸς κα- νόμος δικαίου ἀποτελεῖ γεγονὸς ὅπερ (κανονιζόμενον ὑπὸ ἐνὸς ἀνω- τέρου κανόνος) «φέρει» κανόνα δικαίου, ὅστις ὀρίζει, ἠυθμιζοῦται καὶ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς κατωτέρου κανόνος. Ἀπέναντι δὲ τοῦ

ἀνωτέρου κανόνος τοῦ ἠυθμιζόντος τὸ γεγονὸς ἀποτελεῖ τὸ γεγο- νὸς τοῦτο πάσης *δημιουργίας* κανόνων μίαν προῆξιν *ἐκτελέσεως* κα- νόνων, ἐνῶ ὁ διὰ τοῦ γεγονότος τούτου δημιουργούμενος κανὼν ἐκ- τελεῖται πάλιν ὑπὸ τοῦ δι' αὐτοῦ ἠυθμιζομένου γεγονότος τῆς δη- μιουργίας ἐνὸς «κατωτέρου» κανόνος.

Κατὰ τὴν πορείαν τῆς διαρκῶς ἀνανεουμένης ταύτης διαδικασίας τῆς δημιουργίας τοῦ δικαίου οἱ γενικοὶ κανόνες ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν ἀφηρημένην μορφήν καὶ προχωροῦντες εἰς τὴν συγκεκριμένην πληροῦνται εἰδικῶς, συγκεκριμένου περιεχομένου. Ἐν λάβῃ φα- νεῖς ὑπ' ὄψει του ὅτι αἱ *τρεῖς* παραδεδομένα λειτουργίαι, νομοθεσία, δικαιοσύνη, καὶ διοικήσις, κατὰ βίβθον ἀνάγονται εἰς *δύο*, ἐπειδὴ δι- καιοσύνη καὶ διοικήσις συμπίπτουν εἰς τὴν ἐννοίαν, τῆς ἐκτελέσεως κατὰ τὴν εὐφυτάτην ἐννοίαν, τῆς ἐκτελέσεως δηλαδὴ τῶν νόμων, τότε καταφαίνεται ὅτι ἡ ἀντίθεσις μετὰ τὴν *δημιουργίαν* καὶ *ἐφαρ- μογῆς* τοῦ δικαίου, ἣτις ἐκφράζεται διὰ τῆς ἀντιθέσεως μετὰ τὴν νομο- θεσίας καὶ ἐκτελέσεως (legis latio καὶ legis executio), δὲν εἶναι ἀ- πόλυτος, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν *σχετικῆ* καὶ ἀντιπροσωπεύει μόνον τὴν σχέσιν μετὰ τὴν δύο συνεχομένων βαθμίδων τῆς διαδικασίας τῆς δη- μιουργίας τοῦ δικαίου. Ἐφ' ὅσον ὁμοίως μετὰ τῆς παραδιδδομένης θεω- ρίας νοοῦνται τῶ ὄντι *τρεῖς* καὶ *μόνον* τρεῖς ἐξουσίαι, ἀποτελοῦν αὐτὰ τὰς μόνον διὰ τοῦ ἱστορικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ δικαίου χαρα- κτηριζόμενας ἢ ἄλλως πως διὰ πολιτικῶν αἰτίων προσδιοριζόμενας σταθερὰς μορφὰς τῆς διαδικασίας τῆς δημιουργίας τοῦ δικαίου. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς *παρατάξεως* κατὰ τὸ μῖλλον καὶ ἥττον ἀσχέτων πρὸς ἀλλήλας καὶ κατ' οὐσίαν διαφόρων λειτουργιῶν, ἀλλὰ περὶ ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων βαθμίδων δι- καίου, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζουν ἀλλήλας ἀμοιβαίως.

§ 52. Ἡ κατὰ βαθμίδας αὕτη οἰκοδόμησις καταλήγει εἰς τὸν *θεμελιώδη κανόνα* τὸν θεμελιοῦντα τὴν ἐνότητα τῆς ἐννόμου τά- ξεως κατὰ τὴν αὐτενέργειαν αὐτῆς, μάλιστα δὲ ἂν παραδεχθῆ κα- νεῖς τὰ πρωτεῖα (Nürnberg) τῆς τάξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου τότε ἡ οἰκοδόμησις καταλήγει εἰς τὸν θεμελιώδη κανόνα τῆς ἐννόμου τά- ξεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἂν παραδεχθῆ κανεῖς τὰ πρωτεῖα τῆς ἐννόμου τάξεως τῆς κατ' ἰδίαν πολιτείας, τότε ἡ οἰκοδόμησις κατα- λήγει εἰς τὸν θεμελιώδη κανόνα τῆς ἐννόμου τάξεως τῆς κατ' ἰδίαν πολιτείας. Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ οὕτω πως δημιουργη-

θεῖς νομοθέτης θέτει κανόνες, οἱ ὅποιοι ὑπὸ μίξουν αὐτὴν ταύτην τὴν νομοθεσίαν, ἢτοι ἐφ' ὅσον δημιουργεῖ *γενικοὺς κανόνες*, γεννᾶται τὸ σύνταγμα ὡς ἀμέσως ἐπομένη βαθμὶς κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ θετικοῦ δικαίου γεννᾶται τὸ *τεθειμένον* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ, ὡς θεμελιώδη κανόνα, *προϋποτειμένον* σύνταγμα. Ὑπὸ τὸν ὄρον «σύνταγμα» κατὰ τὴν εὐρυτάτην καὶ ὕλικήν αὐτοῦ ἔννοιαν ἐννοεῖται κανὼν ἢ σύνολον κανόνων ὑπὸ μίξοντων τὴν δημιουργίαν ἄλλων κανόνων. Κατὰ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν ὁ ὄρος αὐτὸς σημαίνει μόνον ἐκείνους τοὺς κανόνες τοὺς ὑπὸ μίξοντας τὴν δημιουργίαν κανόνων δικαίου ἀνωτέρας βαθμίδος, κυρίως τὴν δημιουργίαν τῶν γενικῶν κανόνων, τῶν καλουμένων «νόμων». Τὸ σύνταγμα κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι μόνον ἢ πρώτη θετικὴ βάση πρὸς δημιουργίαν δικαίου, τὸ πλαίσιον τὸ ὁποῖον προσλαμβάνει ὕλικὸν περιεχόμενον διὰ τῶν νόμων. Διὰ τοῦτο εἶναι λίαν ὀρθὴ ἢ διάκρισις μεταξύ *rounoir legislatif* καὶ *rounoir constituant*. Διὰ τοῦ συντάγματος κατὰ τὴν θετικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρίζεται ὅτι μεταβολαὶ καὶ συμπληρώσεις τῶν πρώτων καὶ ὅλων τῶν ἐπομένων συνταγμάτων, γενικῶς δὲ ἢτοι οἱ τὰ συντάγματα ἀφορῶντες νόμοι δέον νὰ γίνωνται κατ' ἄλλον τρόπον ἀπὸ τοὺς ἄλλους νόμους (γενικοὺς κανόνες), ὅποτε ἢ ἀντιτίθεται ἢ σύνταξις τοῦ συντάγματος εἰς ὄργανον συνταγματικόν (συντακτικὴ βουλὴ) διάφορον ἀπὸ τῶν συνήθως νομοθετικῶν ὀργάνων, ἢ ὁρίζεται ὁ εἰδικὸς τρόπος δι' οὗ τὸ συνήθως νομοθετικὸν ὄργανον προβαίνει εἰς τὴν σύνταξιν συνταγματικῶν νόμων.

Πρόκειται δηλαδή περὶ τῆς *μορφῆς τοῦ συντάγματος* ἢ κατὰ τοῦ συντάγματος κατὰ τὴν τυπικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν. Ἐντὸς τῆς μορφῆς ταύτης τοῦ συντάγματος εἶναι δυνατὸν κατὰ τὴν νὰ τριτοῦν καὶ ἄλλα περιεχόμενα δικαίου ὅπως εἶναι τὸ σύνταγμα κατὰ τὴν ὕλικήν καὶ στενωτέραν αὐτοῦ ἔννοιαν, ἢτοι ἢ διαδικασίαν πρὸς δημιουργίαν τῶν ὡς «νόμων» χαρακτηριζομένων γενικῶν κανόνων. Οὕτως εἶναι κυρίως ἢ δημιουργία τῶν ἀνωτάτων ἐκτελεστικῶν πράξεων, ἢτοι ὄχι μόνον ἢ θέσεις καὶ ἀρμοδιότης τῶν νομοθετικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνωτάτων ἐκτελεστικῶν ὀργάνων, καὶ τὰ καλούμενα θεμελιώδη καὶ ἀτομικὰ δικαιώματα ὅπως εἶναι ἢ ἐλευθερία τῆς πίστεως καὶ τῆς συνειδήσεως, ἢ ἐλευθερία τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ διὰ πᾶσαν πολιτειακὴν πράξιν ἀπαιτεῖται ἐξουσιοδότησις διὰ νόμον, προση-

τευομένη ἐλευθερία σημαίνει, ὅτι διὰ μίαν πολιτειακὴν πράξιν περιορίζουσαν τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἀπαιτεῖται συνταγματικὸς νόμος. Οὕτω πως προκύπτει ἢ συνήθως ἔννοια τοῦ συντάγματος κατὰ τὴν εὐρεῖαν αὐτῆς σημασίαν, ἢτις νοεῖται συνήθως ὡς περιλαμβάνουσα τὴν θέσιν τῶν ἀνωτάτων πολιτειακῶν ὀργάνων καὶ τὴν σχέσιν τῶν ὑπερκῶν πρὸς τὴν πολιτειακὴν ἐξουσίαν καθ' ὅτι ἀφορᾷ τοὺς κανόνες.

§. 53. Ὑπὸ τὴν βαθμίδα τοῦ συντάγματος, κατὰ τὴν στενήν καὶ ὕλικήν σημασίαν τοῦ ὄρου, ὡς κανονισμοῦ τῆς δημιουργίας τῶν γενικῶν κανόνων δικαίου, ἴσεται ἢ βαθμὶς τῆς *νομοθεσίας*. Ὁ ὄρος οὗτος σημαίνει, ἐν τῇ εἰδικῇ ταύτῃ ἔννοια, πᾶσαν θέσιν *γενικῶν* κανόνων δικαίου, ἀδιάφορον ἂν τίθενται ὑπὸ δημοκρατικοῦ ἢ αὐταρχικοῦ ὀργάνου, διὰ τῆς βουλῆς ἢ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν βουλήν διὰ τοῦ μονάρχου ἢ τέλος καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ μονάρχου. Βεβαίως ἢ ἔννοια τῆς νομοθεσίας καθίσταται τότε μόνον θεωρητικῶς σαφῆς, ὅταν χωρισθῇ σαφῶς ἢ θέσις γενικῶν κανόνων ἀπὸ τὴν θέσιν ἀτομικῶν, εἰδικῶν τοιούτων, — τῶν τῆς ἐκτελέσεως — ἐπειδὴ εἰς τὴν θέσιν γενικῶν κανόνων συμμετέχει ὁ λαὸς ἢ ἢ ἀντιπροσωπεῖα τοῦ λαοῦ, ἢταν ὑπάρχει εἰς τὸ σύνταγμα ὁ θεμελιώδης ὄρος, ὅτι *πᾶσα γενικὴ δημιουργία δικαίου*, ὡς «νομοθεσία», ἐκπορεύεται *ἐκ τοῦ λαοῦ* ἢ *ἐκ τῆς βουλῆς*, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν, προηγουμένως ἀπεριόριστον, μονάρχην, ἐνῶ ἢ θέσεις εἰδικῶν κανόνων — ἢ ἐκτελέσις — ἀνήκει εἰς τὸν μονάρχην, ἐνδεχομένως δὲ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν υπεύθυνον ὑπουργὸν ἢ εἶναι δικαίωμα τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἄρχοντος. Ἀπόφασις τῆς βουλῆς (ἢ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως), ἐπικυρουμένη ἐνδεχομένως ὑπὸ τοῦ μονάρχου, ἀποτελεῖ τὴν, ἱστορικῶς αἰτιολογημένην, μορφήν τοῦ νόμου, τὴν ὀνομαζομένην «νόμον κατὰ τὴν τυπικὴν ἔννοιαν», ὅστις (νόμος) εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη καὶ ἄλλο περιεχόμενον ἐκτὸς τοῦ γενικοῦ κανόνος, προϋποτιθεμένου, ὅτι τὸ σύνταγμα ἐπιτρέπει τοιοῦτόν τι περιεχόμενον. Τότε γίνεται λόγος περὶ νόμων κατὰ τὴν *τυπικὴν* ἔννοιαν, οἵτινες διακρίνονται ἀπὸ τοὺς νόμους κατὰ *ὕλικήν* ἔννοιαν τοιοῦτοι δὲ εἶναι οἱ γενικοὶ κανόνες δικαίου. Διὰ τοῦ συντάγματος τῶν συγχρόνων πολιτειῶν ἐπιτρέπεται κατὰ κανόνα καὶ ἢ ἐξαιρετικὴ δυνατότης, καθ' ἢν ὀρισμένοι γενικοὶ κανόνες ἢ ὅλοι οἱ γενικοὶ κανόνες ὁρίζονται ὑπὸ ἑνὸς ἄλλου παρὰ ὑπὸ τοῦ

κατ' ἀρχὴν διὰ τὴν θέσπισιν τῶν γενικῶν κανόνων ἀρμοδίου ὄργάνου, τοῦ καλουμένου νομοθέτου (π.χ. τῆς βουλῆς, ἢ τῆς βουλῆς μετὰ τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἀρχόντος). Οἱ γενικοὶ οὗτοι κανόνες ὀνομάζονται **διατάγματα**. Συνήθως ὅλαι αἱ διοικητικαὶ ἀρχαὶ ἐξουσιοδοτοῦνται ὑπὸ τοῦ συντάγματος, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας των νὰ ἐκδίδουν **ἐπὶ τῇ βάσει** τῶν νόμων ἐκτελεστικὰ διατάγματα. Τὸ διατάγμα τοῦτο παρουσιάζει ἀπέναντι τοῦ νόμου μίαν κατωτέραν βαθμίδα, σημαίνει δὲ μίαν διάκρισιν καὶ εἰδικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου ἐν αὐτῇ συνεχίζεται ἡ διαδικασία τῆς δημιουργίας τοῦ δικαίου. Ἄλλον χαρακτηῖρα ἔχουν τὰ **διατάγματα τὰ θραύοντα ἢ μεταβάλλοντα** νόμον, τὰ καλούμενα ἀναγκαστικὰ ἢ ἐξαιρετικὰ διατάγματα. Τὰ σύγχρονα συντάγματα ἐμπεριέχουν συνήθως τὴν ἐξουσιοδότησιν εἰς τὸν ἀνώτατον πολιτικὸν ἀρχοντα (μονάρχην, πρόεδρον) ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν, εἰς ὁρισμένας ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, ἂν τὸ κανονικὸν νομοθετικὸν ὄργανον, ἢ βουλὴ, δὲν ὑπάρχει, νὰ ἐκδίδουν διατάγματα ἐπέχοντα θέσιν νόμων, αἵτινα χαρακτηρίζονται συνήθως ὡς προσωρινοὶ νόμοι ἢ διατάγματα μετὰ προσωρινὴν νομικὴν δύναμιν. Τα διατάγματα ταῦτα δέον νὰ ὑποβληθοῦν ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὸν «νομοθέτην» πρὸς ἔγκρισιν καὶ τελεῖται δυνατὸν ν' ἀναιρεθοῦν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου. Εἰς τὴν βαθμίδα τῆς ἐννόμου τάξεως ἴστανται ταῦτα **πλησίον** τοῦ «νόμου» ἀμέσως μετὰ τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ὁρίζει δύο νομοθετικὰ ὄργανα, τὸ κανονικὸν καὶ τὸ εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις ἐνεργοῦν.

§. 54. Ὁ γενικὸς κανὼν, ὅστις συνδέει μὲ ἓνα ἀφηρημένως ὁρισμένον γεγονός ἓνα ἐπίσης ἀφηρημένως ὁρισμένον ἀποτέλεσμα, χρειάζεται, ἵνα πραγματοποιηθῇ τὸ νόημά του, τὴν εἰδίκευσιν. Δέον νὰ καθορισθῇ, ἂν ὑπάρχει ἢ ἐν concreto ἓνα γεγονός τὸ ὁποῖον ὁρίζει ἢ ἐν abstracto ὁ γενικὸς κανὼν, δέον δὲ διὰ τὴν περὶ τῶν ταύτων νὰ τεθῇ μία συγκεκριμένη ἐξαναγκαστικὴ πράξις, ταυτέστι πρῶτον νὰ διαταχθῇ καὶ ἔπειτα νὰ ἐκτελεσθῇ, ἥτις ὅμως ἢ ἐν abstracto προβλέπεται ὑπὸ τοῦ γενικοῦ κανόνος. Τοῦτο πράττει ἡ **δικαστικὴ ἀπόφασις**, ἢ λειτουργία τῆς καλουμένης δικαιοσύνης ἢ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἡ λειτουργία αὕτη δὲν ἔχει μόνον δηλωτικὸν (deklarativ) χαρακτήρα, ὡς ἂν τὸ, ἐν τῷ γενικῷ κανόνι, ἔτοιμον δίκαιον ἐπρεπε ἀπλῶς νὰ ἐκφρασθῇ ἢ καὶ νὰ ἀνευρεθῇ διὰ τῆς πράξεως τοῦ δικαστηρίου. Ἡ λειτουργία τῆς καλουμένης δικαιοσύνης εἶναι τουναντίον πέρα καὶ πέρα συστατικὴ (constitutiv), εἶναι δημιουργία

τοῦ δικαίου κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τοῦ ὄρου. Ὅτι γενικῶς ὑπάρχει ἓνα συγκεκριμένον γεγονός, τὸ ὁποῖον δέον νὰ συνδεθῇ μὲ ἓνα εἰδικὸν ἀποτέλεσμα δικαίου, καὶ ὅτι συνδέεται μὲ τὸ ἀποτέλεσμα δικαίου, ὁλόκληρος ἡ σχέση αὕτη **δημιουργεῖται διὰ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως**. Ὅπως δὲ τὰ δύο γεγονότα ἐν τῇ σφαίρῃ τοῦ γενικοῦ δέον νὰ συνδεθῶν διὰ τοῦ νόμου, οὕτω πῶς πρέπει νὰ συνδεθῶν ταῦτα ἐν τῇ σφαίρῃ τοῦ εἰδικοῦ διὰ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως. Διὰ τοῦτο ἡ δικαστικὴ ἀπόφασις εἶναι εἰδικὸς **κανὼν δικαίου**, ἥτοι ἀποτελεῖ τὴν ἀπομίμεισιν ἢ τὴν κατὰ συγκεκριμένον τρόπον τοῦ γενικοῦ ἢ τοῦ ἀφηρημένου κανόνος δικαίου, τὴν συνέχισιν τῆς διαδικασίας τῆς δημιουργίας τοῦ δικαίου ἐκ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ εἰδικόν. Μόνον δὲ ἡ πρόληψις ὅτι τὸ δίκαιον συνίσταται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν γενικὸν κανόνα ἢ ἐσφαλμένη συνταύτισις τοῦ δικαίου μὲ τὸν **νόμον** θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπισκοτίσῃ τὴν φωτεινὴν αὐτὴν κατανόησιν.

§. 55. Ἡ δικαστικὴ ἀπόφασις δὲν εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς, διὰ τῆς ὁποίας τὸ δίκαιον βαθίζει ἀπὸ τῆς ἀφηρημένης (γενικῆς) εἰς τὴν συγκεκριμένην (εἰδικὴν) κατάστασιν. Προκειμένου περὶ τῶν ὑπὸ τῶν δικαστηρίων ἐφαρμοζομένων κανόνων ἀσικῶ δικαίου παρεμβάλλεται μετὰ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἀποφάσεως ἡ **δικαιοπραξία**, ἢ ὁποία ἐν σχέσει πρὸς τὸ αἰτιολογοῦν γεγονός ἀποτελεῖ λειτουργίαν εἰδικευτικὴν. Τα δύο μέρη ὑπὸ τοῦ νόμου ὄντα ἐκτεταγμένα θέτουν διὰ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτὴν συμπεριφορὰν συγκεκριμένους κανόνας, κανόνας οἱ ὁποῖοι ἑυθιμίζουν μίαν συγκεκριμένην ἀμοιβαίαν συμπεριφορὰν, καὶ τῆς ὁποίας ἡ προσβολὴ ἀποτελεῖ τὸ ὑπὸ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως ὁρισθῆσόμενον γεγονός, μὲ τὸ ὁποῖον συνδέεται διὰ τῆς κρίσεως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀδίκου, ὅπως διατυποῦται τοῦτο ἐν τῇ ἐκτελέσει (executio).

§ 56. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὡς «διοικήσις» χαρακτηρισθεῖσα λειτουργία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ εἰδίκευσις ἢ συγκεκριμένη διάκρισις νόμων, ταυτέστι γενικῶν νόμων. Διὰ τοῦ συνήθους χαρακτηρισμοῦ τῆς διοικήσεως ὡς «ἐκτελέσεως» ἐκφράζεται τοῦτο ἀμέσως. Ἐν τούτοις δέον ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ διακριθῶν δύο εἴδη περιπτώσεων. Δέον νὰ διακριθῇ ἡ **ἀμεσος** πολιτειακὴ διοικήσις, ἢ ὁποία ἀκριβῶς ἐμφανίζεται ὡς δικαιοσύνη καὶ ἥτις ὡς πρὸς τὴν λειτουργίαν της δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὴν δικαστικὴν δικαιοσύνην. Οἱ εἰδικοὶ σκοποὶ τῆς πολιτειακῆς διοικήσεως ἐπιδιώκονται πρωτίστως διὰ τοῦ τρόπου τῆς δικ-α

στικῆς δικαιοσύνης. Ἡ κοινωνικῶς ποθητὴ κατάστασις δέον νὰ ἐπιτυχθῇ διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἀναφέρει κατ'εὐθείαν εἰς τὴν ἀντιφατικὴν ἀντίθεσιν τῆς προβλεπομένης συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου εἰδικᾶς ἐξαναγκαστικᾶς πράξεις, ἥτοι τὴν διοικητικὴν τιμωρίαν καὶ τὴν διοικητικὴν ἐκτέλεσιν. Τοῦτο δὲ γίνεται πρῶτον γενικῶς διὰ τῶν διοικητικῶν νόμων ἢ τῶν διαταγμάτων καὶ δεύτερον εἰδικῶς διὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται ἀπὸ τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις μόνον διὰ τῆς εἰδικότητος τῆς νομικῆς θέσεως τῶν ὀργάνων τῶν θετόντων τὸν εἰδικὸν κανόνα. Ἡ εἰδικότης αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δικαστηρίων (π.ρ.βλ. §. 44). Ὅπως ἡ δικαιοπραξία ἐν τῇ σφαίρα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, οὕτω πῶς καὶ ἡ διοικητικὴ διαταγή, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διοικητικὴν ἀπόφασιν, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ συγκεκριμένη διάκρισις τοῦ γενικοῦ διοικητικοῦ κανόνος ἀναφορικῶς πρὸς τὸ αἰτιολογοῦν γεγονός. Ἡ διοικητικὴ ἀρχή, οὔσα ἐξουσιοδοτημένη ὑπὸ τοῦ διοικητικοῦ νόμου, θέτει ἓνα (ἐν ἀντιθέσει ἀπὸ τὴν δικαιοπραξίαν *μονόπλευρον*) ἀτομικὸν κανόνα ἀφορῶντα εἰς τὴν συγκεκριμένην συμπεριφορὰν ἐνὸς ὁρισμένου ἀνθρώπου. Ἡ προσβολὴ δὲ τοῦ κανόνος τούτου ἀποτελεῖ τὸ ἐπίσης ὑπὸ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν ὁρισθὲν αἰτιολογοῦν γεγονός, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ διοικητικὴ ἀπόφασις συνδέει τὸ εἰδικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ ἀδίκου τὸ πραγματοποιούμενον ἐν τῇ διοικήσει. Διὰ ποῖον λόγον ὁρισμέναι πράξεις ρυθμίζονται διὰ ποινικῶν καὶ ἀστικῶν νόμων, ταυτέστι γενικῶν κανόνων, ἐκτελουμένων ὑπὸ τῶν ἀνεξαρτήτων δικαστηρίων (ποινικῶν καὶ ἀστικῶν), ἐνῶ ἄλλαι πράξεις ρυθμίζονται διὰ διοικητικῶν νόμων, ταυτέστι γενικῶν κανόνων, ἐκτελουμένων ὑπὸ ἀνεξαρτήτων διοικητικῶν ἀρχῶν, τοῦτο ἀποτελεῖ ἐρώτημα εἰς τὸ ὁποῖον μόνον ἱστορικῶς εἶναι δυνατὸν ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς. Ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἡ διὰ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν ἐκτέλεσις διαφέρει θεμελιωδῶς ἀπὸ τὴν διὰ τῶν δικαστηρίων τὴν γενομένην, κατ' ἐλευθέρην «κρίσιν» εἶναι ἀσύστατος, διότι πᾶσα ἐκτελεστικὴ πράξις γίνεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κατ' ἐλευθέρην κρίσιν τοῦ ἐκτελεστικοῦ ὀργάνου, ἐπειδὴ ὁ γενικὸς κανὼν δὲν δύναται ποτὲ νὰ ὁρίσῃ *ὀλοκληρωτικῶς* τὴν τὸν γενικὸν κανόνα εἰδικεύουσαν πρᾶξιν δικαίου, ἐξ ἄλλου ὅμως καμμία τοιαύτη πρᾶξις δικαίου δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς γενικὸν κανόνα ὁρίζοντα ὅπωςδὴποτε τὴν πρᾶξιν δικαίου. Ὅτι δὲ ἡ προετοιμαστικὴ διαδικασία ἢ ὁδηγοῦσα εἰς τὴν

δικαστικὴν κρίσιν, εἶναι κατὰ κανόνα διαφορετικὰ ἐσχηματισμένη ἀπὸ τὴν διαδικασίαν τὴν ὁδηγοῦσαν εἰς τὴν διοικητικὴν πρᾶξιν, τοῦτο ἔχει δευτερεύουσαν μόνον σημασίαν· ἐξ ἄλλου ἢ νεωτέρα ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου παρουσιάζει τὴν σαφῆ τάσιν πρὸς ἀνάγειν τῆς διαφορᾶς ταύτης.

§ 57 Ἐν τῇ διοικήσει ὅμως ἢ *πολιτεία* δὲν εἶναι δυνατόν, ὡς νομίζουσιν τινές, νὰ περιορισθῇ μόνον εἰς τὸ νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς ὑπηκόους τῆς εἰς μίαν ὁρισμένην, τὸν σκοπὸν τῆς διοικήσεως εὐνοοῦσαν, συμπεριφορὰν (ἐπιτυγχανομένην διὰ ποινικῆς ἢ ἐκτελεστικῆς ἀπειλῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀντίθετον συμπεριφορὰν), ἀλλὰ δύναται *ἀμέσως* νὰ θέσῃ μόνη τῆς τὰ γεγονότα τὰ πραγματοποιοῦντα τὸν σκοπὸν τῆς διοικήσεως. Ἴδου ἓνα παράδειγμα: ἡ *ἐμμέσως* πολιτικὴ διοίκησις πρὸς καλλιτέρευσιν τῆς υγείας πραγματοποιεῖται εἰς τρόπον ὥστε οἱ ὑπήκοοι ὑποχρεοῦνται διὰ νόμων υγιεινῆς νὰ συμπεριφέρωνται ἐν περιπτώσει ἐπιδημιῶν κατὰ ἓνα ὁρισμένον τρόπον· διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ τιμωροῦνται ὑποχρεοῦνται π. χ. νὰ καίουν τὰ ἐνδύματα τῶν ἀσθενῶν, νὰ οἰκοδομοῦν νοσοκομεῖα μὲ ἰδιωτικὰ μέσα, καὶ νὰ τὰ διατηροῦν ἐπίσης μὲ ἰδιωτικὰ μέσα κ.τ.λ. Κατὰ τὴν *ἀμέσως* πολιτειακὴν διοίκησιν εἶναι *αὐτὴ αὐτὴ ἢ πολιτεία* ἢ ὁποῖα οἰκοδομεῖ νοσοκομεῖα, διορίζει ἰατροὺς, θεραπεύει ἀσθενεῖς κ.τ.λ. Ποῖαν νομικὴν σημασίαν ἔχει τὸ γεγονός τοῦτο; Ὅτι εἰς ὁρισμένους ἀνθρώπους, ὡς «πολιτειακὰ ὄργανα» χαρακτηριζομένους, ἐπιβάλλεται ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ ὡς καθήκον. Ὡς «πολιτειακὰ ὄργανα» κατὰ τὴν στενωτέραν ἑαυτοῦ ἐνοσίαν τοῦ ὄρου, τὴν δηλοῦσαν μίαν ἀντίθεσιν μεταξὺ πολιτειακοῦ ὀργάνου καὶ ἀπλοῦ «ὑπηκόου», θεωροῦνται μόνον ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς τεχνικῆς τοῦ δικαίου ἓνα ὁρισμένον χαρακτήρα, ἥτοι εἶναι *ὑπάλληλοι*. Ὁ ἀκριβέστερος ὁρισμὸς τῆς ἐννοίας ταύτης γίνεται ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ πολιτειακῶν ὀργάνων. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄς λεχθῇ προσέτι ὅτι πρόκειται περὶ λειτουργῶν οἱ ὁποῖοι ἴστανται ὑπὸ τὸ πειθαρχικὸν δίκαιον καὶ ἔχουν τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ὡς κύριον ὑποχρεωτικὸν ἐπάγγελμα, καὶ οἱ ὁποῖοι λαμβάνουν ὁρισμένον μισθὸν ἀπὸ κεντρικόν τι ταμεῖον τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ὡς *fiskus* ἢ ὡς πολιτειακὸς *fiskus*. Ἀπὸ τὸ ταμεῖον τοῦτο καλύπτονται καὶ τὰ ἄλλα ἔξοδα τῆς διοικήσεως· κατ' ἀρχὴν δὲ τὰ χεῖματα τοῦ ταμεῖου προέρχονται ἀπὸ φόρους τῶν ὑπηκόων.

§. 58. Ἡ θεωρία περὶ τῆς «*διαίρεσεως τῶν ἐξουσιῶν*» ἀφορᾷ εἰς ἓνα πολιτικὸν αἴτημα συνιστάμενον εἰς τὸ ὅτι αἱ τρεῖς λειτουργίαι τῆς πολιτείας, ἡ νομοθεσία, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ διοίκησις, δεόν νὰ διανεμηθοῦν εἰς τρία ἀπ' ἀλλήλων τεχνικῶς ἀπομεμονωμένα ὄργανα ἢ εἰς τρεῖς κατηγορίας ὀργάνων. Καίτοι δὲ τὸ αἴτημα τοῦτο ἀναγνωρίζεται κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τῶν πλείστον συγχρόνων πολιτειῶν, ἐν τούτοις ποτὲ δὲν πραγματοποιεῖται πλήρως. Ἰκδὴ ἡ συνταγματικὴ μοναρχία, πρὸς θεμελίωσιν τῆς ὁποίας κυρίως χρησι. οποιεῖται, παρουσιάζει σημαντικὰς ἐξαιρέσεις, καθ' ὅτι ὁ μονάρχης ἐμφανίζεται τόσον ὡς ὄργανον τῆς νομοθεσίας, ὡς καὶ τῆς ἐκτελέσεως, τὰ δὲ ἀνώτατα ὄργανα τῆς διοικήσεως, οἱ ὑπουργοί, εἶναι ὑπεύθυνοι ἀπέναντι τοῦ ὀργάνου τῆς νομοθεσίας, οἱ δὲ δικασταὶ ὀρίζονται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κ.τ.λ.

Εἰς τὰς δημοκρατικὰς πολιτείας ὑπάρχει ἡ τάσις πρὸς συγκέντρωσιν ὅλων τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτείας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ λαοῦ ἢ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ, ἐνῶ εἰς τὰς αὐταρχικὰς πολιτείας ἔχει αἱ λειτουργίαι τῆς πολιτείας συγκεντροῦνται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μονάρχου. Τὸ δόγμα συνεπῶς περὶ τῆς διαίρεσεως τῶν ἐξουσιῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ αἰτιολογηθῇ οὔτε ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν τῆς αὐταρχίας οὔτε ἀπὸ ἐκείνην τῆς δημοκρατίας δικαιολογεῖται μόνον ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πολιτικὴν κατάστασιν ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψεν. Εἰς τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης δημοκρατικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς χρόνον καθ' ὃν ὁ λαὸς ἀρχίζει σαφῶς νὰ ἀντιτίθεται κατὰ τῆς ἀπειρορίστου δυνάμεως τοῦ μονάρχου, ἡ μᾶζα τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς νόμους ἀξιοῖ ἐντόνως νὰ συμμετέσχη εἰς τὴν θέσπισιν τῶν κανόνων, τὸ ὑπὸ τῶν συντηρητικῶν πολιτικῶν ἀντιπροσωπευόμενον δόγμα παραχωρεῖ τὴν νομοθεσίαν ἢ τοὺς τὴν δημιουργίαν γενικῶν κανόνων εἰς ἀντιπροσωπείαν τοῦ λαοῦ (ἐν συνδυασμῷ ὅμως μετὸν μονάρχην), ἐπιφυλάσσει ὅμως ἡ ἀντιπροσωπεία εἰς τὸν μονάρχην τὴν ἐκτέλεσιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐννοίαν αὐτῆς, ὡς λειτουργίας ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν καὶ θέλει νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ μὲ τὴν ἐκτέλεσιν ἐπιφορτισμένον ὄργανον ἀνεξάρτητον πρὸς τὴν βουλήν, νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν πολυμομένην μοναρχικὴν ἀρχὴν ἓνα *refugium*. Ἡ ἐξουσία τῆς πολιτείας, ἡ ἀποτελοῦσα οὐσιώδη ἐνότητα, πρέπει νὰ χωρισθῇ, διὰ νὰ καταστῇ δυνατόν ὥστε ὁ μονάρχης νὰ διεκδικήσῃ, τουλάχιστον ἓνα μέρος αὐτῆς ἀπε-

ριορίστως καὶ οὕτω νὰ δημιουργηθῇ, εἰ δυνατόν, ἰσορροπία μεταξὺ τῶν ἐξουσιῶν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἐννοία τῆς διαίρεσεως τῶν ἐξουσιῶν ἐμπεριέχει τὴν ἰδέαν τῆς διαίρεσεως τῆς πολιτικῆς δυνάμεως, τῆς συνενώσεως καὶ συγκεντρώσεως τῆς δυνάμεως ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐντὸς τῆς δημοκρατικῆς ὀργανώσεως. Ἐν τούτοις ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἐπιτυγχάνει τόσον μὲ τὴν διανομὴν τῶν τριῶν θεμελιωδῶν λειτουργιῶν εἰς τρία διαφόρα ὄργανα, ὅσον μὲ τὴν παράδοσιν μίσης καὶ τῆς αὐτῆς λειτουργίας εἰς πολλοὺς πρὸς ἀλλήλους, εἰ δυνατόν, κατὰ τὰ πολιτικὰ αὐτῶν συμφέροντα, ἀντιμαχομένους φορεῖς ὀργάνων εἰς τρόπον ὥστε ἡ λειτουργία νὰ ἐκτελεῖται ἀπὸ σύνθετον ὄργανον.

Ἄλλοτε ὅμως ἀπὸ τὴν διαίρεσιν μεταξὺ νομοθεσίας καὶ ἐκτελέσεως εἶναι εἰς τὰ σύγχρονα συντάγματα ἡ διάκρισις μεταξὺ δικαιοσύνης καὶ διοικήσεως. Ἐν τούτοις ἡ διάκρισις αὕτη ἀποβάλλει σὺν τῷ χρόνῳ τὴν σπουδαίαν τῆς σημασίαν, ἐνεκα τῆς καθημερινῆς ἀναπτυσσομένης προσομοιώσεως τῆς διοικητικῆς διαδικασίας πρὸς τὴν διοικητικὴν τοιαύτην, τῆς ἐπεκτάσεως τῆς διοικητικῆς δικαιοσύνης κ.τ.λ.

B. Τὰ ὄργανα τῆς δημιουργίας

(Τὰ πολιτειακὰ ὄργανα)

§ 59. Ἡ πολιτειακὴ τάξις δημιουργεῖται κατ' ὅλας αὐτῆς τὰς βαθμίδας ὑπὸ ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ λειτουργία, ἡ θεσπίζουσα κανόνας, ὀρίζεται ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς τάξεως, διότι ὁ κανὼν ἀνωτέρας βαθμίδος ὀρίζει τὰς προϋποθέσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας τίθεται ὁ κανὼν κατωτέρας βαθμίδος. «Ὁργανον» λοιπὸν τῆς πολιτειακῆς τάξεως εἶναι ὁ τὴν πολιτειακὴν τάξιν, ὅπωςδήποτε, δημιουργῶν ἢ ἐκτελῶν. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα πᾶσα πρᾶξις θετικῆς δημιουργίας κανόνων δικαίου εἶναι συνάμα πρᾶξις ἐκτελέσεως τῶν κανόνων· μόνον ἡ λογικῶς πρώτη πρᾶξις τῆς προϋποθέσεως τοῦ θεμελιώδους κανόνος ὡς καθαρὰ θέσις δὲν εἶναι καὶ ἐκτέλεσις ὅπως καὶ ἡ τελευταία πρᾶξις τῆς ἐκτελέσεως ἢ θέσις τῆς ἀναγκαστικῆς πράξεως, δὲν εἶναι πλέον θέσις κανόνος.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι διὰ τὴν πολιτειολογίαν

ἔχει σπουδαιότητα κυρίως ἢ ἔννοια τῆς *ἀντικειμενικῆς λειτουργίας τοῦ ὄργανου* ὡς γεγονότος τῆς δημιουργίας τῶν κανόνων ἢ τῆς ἐκτέλεσεως κανόνων, καὶ ὄχι ἢ ἔννοια τοῦ ὄργανου ὡς *ὑποκειμένου*. Ὁ ἐκτελῶν τὴν λειτουργίαν τοῦ ὄργανου, τουτέστι ὁ καλούμενος *φορεὺς τοῦ ὄργανου*, λαμβάνεται τόσον μόνον ὑπ' ὄψει ὅσον οὗτος θέτει τὸ ὑπὸ τῆς ἰάξεως κανονιζόμενον γεγονός. Εἰς τὴν εὐρυτάτην ταύτην ἔννοιαν τῆς οὐσίας τοῦ δικαίου, τὴν *πρωταρχικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄργανου*, πᾶσα θέσις ἐνὸς ὑπὸ τοῦ δικαίου κανονιζομένου γεγονότος εἶναι λειτουργία ὄργανου, ἢ ἔννοια δὲ τοῦ ὄργανου δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ καταλογισμόν ἐνὸς γεγονότος εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πάντα τὰ γεγονότα κανονιζούσης τάξεως, ἐπειδὴ τὸ γεγονός τοῦτο τίθεται, εἶναι τεθειμένον, ἐν τῷ συστήματι.

§ 60. Ἐντὸς τῆς εὐρυτάτης ταύτης ἔννοιας τῆς λειτουργίας τοῦ ὄργανου διακρίνεται πρωτίστως μία στενωτέρα ἔννοια· ἥτις εἶναι προδιωρισμένη *κατὰ τὸ περιεχόμενον* τοῦ δικαίου, ἥτοι ἢ *θέσις τῆς ἐξαναγκαστικῆς πράξεως καὶ ἢ νόμιμος αὐτῆς προετοιμασία*. Πρόκειται περὶ τῆς *πολιτειακῆς πράξεως ὡς ἀντιδράσεως τοῦ δικαίου*. Μὲ τὸν ἀναπτυσσόμενον καταμερισμόν τῆς ἐργασίας, ὡς ἐσημειώσαμεν ἤδη εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἢ θέσις τῶν πράξεων τούτων ἐπιφυλλάσσεται ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως εἰς *ἀνθρώπους ἀκριβῶς χαρακτηριζομένους*, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὸν *πολιτειακὸν μηχανισμόν* κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου. Περαιτέρω ὅμως εἶναι δυνατόν μὲ τοὺς ἀνθρώπους τούτους νὰ συνδεθοῦν *καὶ ἄλλαι λειτουργίαι*, ὅπως εἶναι ἢ προηγουμένως μνημονευθεῖσα ἄμεσος πολιτειακὴ διοίκησις. Τὸ σύνολον τῶν οὕτω χαρακτηρισθέντων γεγονότων τιθέμενον ὑπὸ τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου τοῦ δικαίου, συνίστησι *τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας κατὰ τὴν σημασίαν τοῦ περιεχομένου τοῦ δικαίου*. Τὰ κριτήρια διὰ τὸν προσωπικὸν χαρακτηρισμόν τοῦ πολιτειακοῦ ὄργανου, τοῦ φέροντος τὴν στενὴν ταύτην ἔννοιαν τῆς πολιτείας, εἶναι τὰ ἀκόλουθα. Πρῶτον ἢ λειτουργία δεόν νὰ ἐκτελεῖται *κατὰ καθήκον*, ὅποτε τὸ ἰδιαίτερον γνῶρισμα αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος δικαίου, τοῦ ὁποίου περιεχόμενον εἶναι ἢ πολιτειακὴ λειτουργία, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ὄργανον ὑποχρεοῦται κατὰ τὸ πειθαρχικὸν δίκαιον, δεόν νὰ ἀσκῆται ὡς *ἐπάγγελμα τῆς ζωῆς*. Μετ' αὐτοῦ δὲ συνδέεται τὸ γεγονός ὅτι ἢ λειτουργία εἶναι *ἐμμισθός*. Ἡ πληρωμὴ γίνεται ἀπὸ τὸν *fiscus* ἢ ὅπως λέγουσιν συνή-

θως, ἀπὸ τὴν πολιτείαν ὡς *fiscus*. Ἡ ὑπαρξις ἐνὸς τοιούτου *κεντρικοῦ ταμείου*, τοῦ ὁποίου ἢ ἴδρυσις ὀρίζεται ὑπὸ πολιτειακῶν κανόνων δικαίου, ἔχει διὰ τὴν σύστασιν τοῦ πολιτειακοῦ ὄργανου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου τοῦ δικαίου, συνεπῶς δὲ καὶ διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας ὡς περιεχομένου δικαίου, σπουδαιότητα σημασίαν. Ἀποτελεῖ ὁμολογουμένως τὴν σπονδυλικὴν στήλην, τὸν θεμέλιον στῦλον τοῦ σκελετοῦ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἐν προκειμένῳ χαρακτηρίζεται ὡς *«πολιτειακὸς μηχανισμός»*, τὸ πολιτειακὸν ὄργανον κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου τοῦ δικαίου, ὁ πολιτειακὸς *«ὑπάλληλος»*. Χαρακτηρίζεται δὲ περαιτέρω ὑπὸ εἰδικῆς τινὸς *θέσεως ἐν τῷ δικαίῳ*. Εἰς τὰς συγχρόνους πολιτείας στηρίζεται αὕτη κατὰ κανόνα ὄχι ἐπὶ μιᾶς πράξεως ἀφορώσης, κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἀστικοῦ κώδικος, εἰς τὸ συμβόλαιον ἐργασίας, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ *διορισμοῦ* (πράξεως διορισμοῦ), κρινομένου κατ' εἰδικούς κανόνας, δι' οὗ ἐπιτρέπεται μὲν εἰς τὸν ὑπάλληλον νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ «*ἂν*» ὄχι ὅμως καὶ τοῦ «*πῶς*» θὰ εἶναι ἢ σχέσις τῆς ὑπηρεσίας του. Τὸ περιεχόμενον τῆς ὑπηρεσιακῆς σχέσεως τοῦ πολιτειακοῦ ὑπαλλήλου κανονίζεται ὑπὸ τῶν *ὑπηρεσιακῶν διατάξεων*. Οὕτως ὀρίζεται καὶ ἢ *ιεραρχικὴ διαίρεσις* κατὰ βαθμίδας ἀξιωματίων καὶ μισθῶν. Ὁ πολιτειακὸς ὑπάλληλος δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀπολυθῇ *μόνον*, ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως καθ' ἣν ἐπιβάλλεται πειθαρχικὴ ποινὴ ἔνεκα παραλείψεως ἢ προσβολῆς καθήκοντος, ἔχει δικαίωμα *συντάξεως* καὶ αὐτὸς καὶ ἢ χήρα αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ ἀναποκατάστατα παιδιὰ του.

§ 61. Τὰ οἷτω προσωπικῶς χαρακτηρισθέντα ὄργανα, τουτέστι τὰ τόσον ἀκριβῶς χαρακτηρισθέντα γεγονότα, ἢ ἢ ταῦτα ρυθμίζουσα τάξις ἀποτελεῖ τὸν σχετικῶς ἰσχυρότερον ἐκείνον σκελετὸν τῆς πολιτείας, τὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς *«πολιτειακὸν μηχανισμόν»* χαρακτηριζόμενον. Ἐν τούτοις δὲν δημιουργεῖται δι' αὐτοῦ μία σαφὴς καὶ ἀκριβῆς γραμμὴ ὄρων διὰ τῆς ὁποίας νὰ ὀρίζεται ἢ πολιτεία, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ *περιεχομένου τοῦ δικαίου*, ἀπὸ τὴν γενικὴν ἔκτασιν πολιτειακῆς τάξεως, καὶ κυρίως διότι τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα κριτήρια τοῦ πολιτειακοῦ ὄργανου, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ περιεχομένου τοῦ δικαίου, δὲν εἶναι ὅλα δεδομένα χωρὶς ἐξαιρέσεων. Ἐπειτα δὲ διότι γενικῶς κατατάσσει κανεὶς ὠρισμένας ἄλλας λειτουργίας, ἂν οἱ φορεῖς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν παρῶς ὡς *«ὑπάλλη-*

λοιπῶν, εἰς τὸ σύνολον αὐτὸ τῶν γεγονότων, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ὡς πολιτεία, κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου. Οὕτω π. χ. εἶναι πᾶσαι αἱ πρὸς δημιουργίαν τῶν γενικῶν κινόντων ἀνωτέρου βαθμοῦ γενομένηαι πράξεις τῶν *ἐκλογέων*, τῶν *βουλευτῶν* καὶ τοῦ *μονάρχου*, αἱ ὁποῖαι ἢ δὲν παρουσιάζουν κανένα ἀπὸ τὰ μνημονευθέντα κριτήρια ἢ μόνον μερικά. Ἡ σχέση τῆς εὐθείας, τυπικῆς ἔννοιᾳς (τῆς ἔννοιᾳς τῆς *οὐσίας* τοῦ δικαίου) τῆς πολιτείας, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ μόνον μέτρον διὰ τὰ πλείστα προβλήματα τῆς γενικῆς πολιτειολογίας, πρὸς τὴν στενὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας, κατὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ δικαίου, ὁμοιάζει πρὸς ὀργανικὸν κύτταρον, τοῦ ὁποῖου τὸ πλάσμα βαθμηδὸν ὁλοκληροῦται πρὸς τὸ κέντρον εἰς πυρῆνα, ὅστις δὲν χωρίζεται σαφῶς εἰς κανένα μέρος ἀπὸ τὴν λοιπὴν μᾶζαν τοῦ κυττάρου.

§ 62. Διὰ τῆς ἐννόμου τάξεως ὄχι μόνον καθορίζεται μία ὁρισμένη λειτουργία ὀργάνου, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁρίζεται καὶ ποῖος θὰ ἐκτελῇ τὴν λειτουργίαν ταύτην. Ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ γενικῶς εἰς τρόπον ὥστε μία πολλότης ἀνθρώπων νὰ ἐκπληρῇ τὰς προσωπικὰς προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ αἱ προϋποθέσεις τῆς λειτουργίας. Ἐπειτα εἶναι ἀναγκαῖα μία εἰδικευτιπὴ πράξις τῆς ἐπιλογῆς, ἵνα ἀποκτηθῇ ὁ ὁρισμένος ἀνθρώπος διὰ τὴν ὁρισμένην ὑπηρεσίαν, ἢ δημιουργία τοῦ ὀργάνου. Γίνεται δὲ διὰ *διορισμοῦ*, *ἐκλογῆς*, ἢ *κλήρου*. Εἶναι ὅμως δυνατὸν ἤδη ἐν τῷ νόμῳ νὰ ὁρίζεται ὁ προσωπικὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ ὀροῦ τοῦ ὀργάνου εἰς τρόπον ὥστε ἐκάστοτε ἓνας μόνον ἀνθρώπος νὰ ἔχῃ τὰς ἀναγκαῖας ἰδιότητας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι περιττὴ ἡ πράξις τῆς δημιουργίας π. χ. ὡς μονάρχης παρουσιάζεται πάντοτε ὁ ἀρχαιότερος υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως. Ἐν τούτοις καὶ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἀνάγκη πράξεως δημιουργίας (*Kreationsakt*), δι' οὗ νὰ ὁρίζεται νομίμως ὁ φορεὺς τοῦ ὀργάνου ὡς τοιοῦτος, τουτέστι εἶναι ἀνάγκη πράξεως, διὰ τῆς ὁποίας νὰ ὁρίζεται, κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰς δεσμεύσεις τοῦ δικαίου, *ποῖος* κατέχει τὴν μοναδικὴν αὐτὴν ποιότητα (ἵνα εἶναι πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος μονάρχου.) Ἡ παραδεδομένη θεωρία δὲν ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου περὶ δημιουργουμένων, ἀλλὰ περὶ *ἀμέσως διὰ τοῦ νόμου* προσκαλουμένων ὀργάνων. Τῇ ἀληθείᾳ ὅμως πρόκειται καὶ ἐδῶ περὶ πράξεως δημιουργίας, ἂν καὶ περὶ πράξεως τῆς *αὐτοδημιουργίας*.

§ 63. Ἀναλόγως δὲ πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν τίθεται τὸ γεγονὸς,

τῆς λειτουργίας τοῦ ὀργάνου, διὰ τῆς πράξεως ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ διὰ τῆς συμπράξεως πολλῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν *ἀπλᾶ* (εἰδικὰ) ὀργανα καὶ σύνθετα ὀργανα. Ἡ σύνθεσις μιᾶς λειτουργίας ὀργάνου ἀπὸ μερικῆς λειτουργίας εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ κατὰ δύο τρόπους: ἢ πρέπει τὰ μερικὰ ὀργανα τὰ συμπράττονται εἰς τὴν γενικὴν λειτουργίαν νὰ θεῶσιν πράξεις τοῦ *αὐτοῦ περιεχομένου* ἢ *διαφόρου περιεχομένου*. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν πάλιν, ἂν εἶναι μόνον δύο ἢ περισσότερα μερικὰ ὀργανα, τῶν ὁποίων ἢ πρὸς τὴν αὐτὴν κατευθύνσιν κατευθυνομένη ἔκφρασις τῆς βουλήσεως δημιουργεῖ τὴν πράξιν τοῦ ὀργάνου. Οὕτω γίνεται π. χ. ὅταν ἡ πράξις τοῦ ὀργάνου τίθεται διὰ τῆς συμπράξεως δύο ὑπάτων ἀρμοστῶν ἢ δύο βουλῶν ἐνὸς κοινοβουλίου. Παράδειγμα δὲ διὰ τὴν σύνθεσιν ἐκ δύο ἢ περισσότερων ὁμοίως κατευθυνομένων μερικῶν πράξεων, ἀποτελεῖ ἡ δημοσίευσις διατάγματος ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἀρχοντος ὑπογεγραμμένου ὑπ' ὅλων τῶν ὑπουργῶν. Ἴδου δὲ καὶ μία εἰδικὴ περίπτωσις: ἂν τὰ κατὰ μέρος ὀργανα, τῶν ὁποίων αἱ ὁμοίως κατευθυνόμεναι ἔκφρασεις βουλήσεως, ἀποτελοῦν τὴν γενικὴν πράξιν, εἶναι *κατ' εἰδικὸν τρόπον ὀργανωμένα* (προϊστάμενος, τάξις συσκέψεως, λήψις ἀποφάσεως κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς πλειοψηφίας). τότε γίνεται λόγος περὶ *συλλογικῶν ὀργάνων* (*Kollegialorgan*). Ὡς παράδειγμα τῆς συνθέσεως ἀπὸ περισσότερας μερικῆς λειτουργίας ἐχούσης διάφορον περιεχόμενον ἀναφέρομεν τὴν νομοθετικὴν πράξιν ἐν τῇ συγχρόνῳ πολιτείᾳ. Συνίσταται δὲ κυρίως ἀπὸ τὰς ἀκολουθούσας πράξεις 1. ἀπὸ τὴν κατάπρωτοβουλίαν πρότασιν ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως ἢ ἐνὸς μέλους τοῦ κοινοβουλίου, ἧς τὸ περιεχόμενον εἶναι τὸ κοινοβούλιον πρέπει νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ σχέδιον ἐνὸς νόμου. 2. Ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν τῆς βουλῆς ἢ τῶν δύο βουλῶν, εἴῃ ἔννοια εἶναι ὁρισμένον τι περιεχόμενον δέον νὰ γίνῃ νόμος. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει 3. ἡ ἐνδεχομένη κύρωσις ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἀρχοντος. 4. Ἀπὸ τὴν *ἐκδοσιν* ἢ ὁποῖα σημαίνει ἐπικύρωσιν τοῦ γεγονότος ὅτι ἐγένετο συμφώνως πρὸς τὸ σύνταγμα καὶ τέλος 5. Ἀπὸ τὴν γνωστοποίησιν τῆς ὁποίας ἢ ὑποκειμενικῆς ἔννοια εἶναι ἐπίσης διάφορος ἐκείνης ἣν ἔχει ἢ διὰ τῆς βουλῆς ψήφισις νόμου. Νομοθετικὸν ὄργανον δὲν εἶναι οὔτε ἡ βουλή αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὔτε ὁ ἀνώτατος πολιτικὸς ἀρχων, ἀλλὰ τὸ σύνολον ἐκείνων οἱ ὁποῖοι θετοῦν τὰ γεγονότα τὰ μόνον ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἀποδίδοντα τὴν νο-

μοθετικήν πράξιν. Ἄν ἡ λειτουργία ἑνὸς ὄργάνου συντίθεται ἀπὸ τοιαῦτα περισσώτερα μέρη, τότε ἔπεται κατ' ἀνάγκην ἀναπόδραστον ὅτι πρέπει νὰ κανονισθῇ ἡ περίπτωσις διὰ τῆς συνενώσεως καὶ τοῦ συναρμονισμοῦ τῶν μελῶν εἰς τι ὅλον. Ἐν προκειμένῳ γίνεται λόγος περὶ «διαδικασίας» (Verfahren, Prozess). Ἐπίσης καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν «ποινικὴν διαδικασίαν» (Strafprozess) ἢ «πολιτικὴν διαδικασία» (Zivilprozess) εἰς τὴν στενὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, ἀποτελεῖ μόνον μίαν εἰδικὴν περίπτωσιν. Διότι καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ὄργάνου τῆς καλουμένης ἀπονομῆς τοῦ δικαίου (Rechtsprechung) ἐμφανίζεται ὡς σύνθετος πράξις ὄργάνου, ὡς ὁρισμένη σειρά πράξεων, τῶν ὁποίων τὸ σύνολον ἀποτελεῖ τὴν λειτουργίαν.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα προκύπτει, ὅτι ἡ συνήθης διάκρισις μεταξὺ ἀνεξαρτήτων καὶ ἐξηρητημένων ὀργάνων εἶναι λίαν *σχετικὴ*, ὅτι κατὰ βῆθος ὅλαι αἱ ἐνέργειαι ὀργάνων ὀψωδῆποτε συνδέονται πρὸς ἀλλήλας εἰς τρόπον ὥστε μόνον *σχετικῶς* ὑπάρχουν ἀνεξάρτητοι πράξεις ὄργάνου καὶ ὅτι «ἀνεξάρτητον» μόνον τὸ σύνολον ὅλων τῶν πράξεων ὄργάνου, ἢ γενικὴ διαδικασία τοῦ δικαίου ἢ τὸ σύνολον τῆς πολιτείας ὡς διαδικασία τῆς πάντοτε ἀναδημιουργουμένης τάξεως, ἢ πολιτεία ὡς καθολικὴ λειτουργία.

§ 64 Ὡς ὑψιστος θεμελιώδης ὄρος διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτειακοῦ ὄργάνου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ *κανονικότης*. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέτει κανεὶς ὡς «νομιμότητα τῆς ἐκτελέσεως» ἀποτελεῖ μόνον εἰδικὴν περίπτωσιν τῆς γενικῆς, ὁλοκλήρου τῆς πολιτειακῆς δράσεως δεσποζούσης ἀρχῆς τῆς *κανονικότητος*, ἣν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἠδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν καὶ ὡς νομιμότητα (Rechtsmäßigkeit). Πρόκειται κυρίως περὶ ἀκυρότητος ἢ ἀκυρώσεως τῆς ἀντικανονικῆς πράξεως περὶ πεθαρχικῆς εὐθύνης τοῦ ἀντικανονικῆς πράξεις θέτοντος ὄργάνου, καὶ περὶ τοῦ ὑπευθύνου τοῦ ὄργάνου διὰ τὴν δι' ἀντικανονικῶν πράξεων δημιουργηθεῖσαν ζημίαν. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκει καὶ τὸ πρόβλημα τῆς *ἐξετάσεως τῆς νομιμότητος* τοῦ ἐκτελεσθησομένου κανόνος ἐκ μέρους τοῦ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὑποχρεωμένου, εἴτε ἑνὸς ὄργάνου κατὰ τὴν στενὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, εἴτε ἑνὸς «ὑπηκόου». Ὡς δικαιολογικὴ ἀρχὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ὁ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὑποχρεούμενος (ἢ καὶ ὁ δικαιούμενος) δικαιούται νὰ ἐξετάσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτελεσθησομένον κανόνα καὶ νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς νομιμότητός του, τουτέστι εἰς περίπτωσιν τῆς νομιμότη-

τητος δικαιούται νὰ μὴν τὴν ἐκτέλεσιν, *ἐφ' ὅσον βεβαίως ἡ δυνατότης αὐτῆ δὲν περιορίζεται ἢ δὲν ἀπαγορεύεται διὰ θετικῆς τινος διατάξεως δικαίου*. Ὁ περιορισμὸς δύναται νὰ ἔχῃ διαφόρους βαθμούς. Ἡ πλήρης ἀφαίρεσις τοῦ δικαιώματος νὰ ἐξετάσῃ τὸν ἐκτελεσθησομένον κανόνα κεῖται βεβαίως ἔξω τῆς δυνατότητος τοῦ θετικοῦ δικαίου. Ὁ ὅρισμός ὅστις θὰ ὄριζεν, ὅτι εἶναι κανεὶς ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελῇ κάθε τι τὸ ὁποῖον νὰ ἰσχύῃ ὡς δίκαιον, θὰ ἀνῆρει τὸ νόημα τῆς ἐννόμου τάξεως. Συμφώνως πρὸς ταῦτα θὰ πρέπει *ἀντικειμενικῶς* νὰ ἰσχύῃ ὡς κανὼν μόνον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μῖς ὑποχρεώνει νὰ τὸ ἐκτελοῦμεν. Ἡ σπανιωτάτη περίπτωσις *τῆς ἀπολύτου ἀκυρότητος* δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποκλεισθῇ, καίτοι ἡ τάσις τοῦ θετικοῦ δικαίου νὰ θεωρηθῇ τὴν ἀντικανονικὴν πράξιν δικαίου μόνον ὡς ἀκυρώσημον, εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ πολὺ μακρὰν.

§ 65. Διίφορον ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τοῦ πολιτειακοῦ ὄργάνου πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτελεσθησομένον κανόνα, εἶναι τὸ ζήτημα τῆς *σχέσεως τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων ἀναμεταξύ των*. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου προέχει ἡ σχέση τῆς *ὑπαλληλίας* καὶ *συναλληλίας* τῶν ὀργάνων. Ἡ τελευταία εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ μόνον ἀρνητικῶς διὰ τῆς ἐλλείψεως σχέσεως ὑπαλληλίας. Ὑπαλληλίαν κατὰ τὴν εὐρυτάτην ἔννοιαν ἔχομεν μεταξὺ τοῦ θέτοντος τὸν κανόνα καὶ τοῦ ὑποχρεωμένου διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κανόνος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁμοίως δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι οὐσιώδης σχέση ἐπίσταται μόνον μεταξὺ τοῦ ἐκτελεστοῦ καὶ τοῦ ἐκτελεσθησομένου κανόνος καὶ ὄχι μεταξὺ ἐκτελεστοῦ καὶ θέτοντος τὸν κανόνα. Ὑποτάσσεται κανεὶς εἰς τὸν *κανόνα* καὶ ὄχι εἰς τὸν *ἄνθρωπον*, ὅστις, ὑποκείμενος καὶ αὐτὸς εἰς ἄλλους κανόνας, τίθησι τὸν κανόνα. Ὡστε μόνον κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι ἀκριβὲς νὰ ὀμιλῇ κανεὶς περὶ προϊσταμένης καὶ ὑφισταμένης τάξεως ἐν τῷ συστήματι τῆς πολιτείας. Ὑπαλληλίαν κατὰ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν ἔχομεν εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις κατ' ἃς εἶναι κανεὶς ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελέσῃ κανόνα θεθέντα ὑπ' ἑνὸς ἄλλου. Προκειμένου περὶ *γενικῶν* κανόνων εἶναι φανερόν ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου (τοῦ θέτοντος τὸν κανόνα) ὑποχωρεῖ περισσώτερον ὥστε μόνον ἐν περιπτώσει *ατομικοῦ* κανόνος, τῆς διαταγῆς, ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ὄργάνου τοῦ θέτοντος τὸν κανόνα καὶ τοῦ ὄργάνου τοῦ ἐκτελοῦντος αὐτὸν ἢ εἰδικὴ σχέση τῆς ὑπαλληλίας. Πρέπει δὲ νὰ τὴν διακρίνῃ κανεὶς σαφῶς ἀπὸ τὴν σχέση τὴν

υφισταμένην μεταξύ τοῦ ὄργανου ἐκείνου τὸ ὅποιον δύναται νὰ ἐπι-
καλεσθῆ ἓνα ἄλλο καὶ τοῦτον τοῦ ἄλλου. Διάφορον εἶναι ἐπίσης ἡ
σχέσις ὑπαλληλίας πρὸς τὸ ὄργανον τῆς πειθαρχικῆς ἀρχῆς τὸ ἀρμο-
διον νὰ καταστήσῃ ὑπεύθυνον τὸν ἀντικανονικῶς πράττοντα. Ἡ
πειθαρχικὴ ἀρχὴ καὶ ὁ προϊστάμενος εἶναι δυνατὸν δὲν εἶναι ὁμῶς
καὶ ἀνάγκη νὰ συμπέτουν.

§ 66. Ἐάν ὄργανόν τι δὲν διατελεῖ μὲ κανένα ἄλλο εἰς ὑπαλληλι-
κὴν σχέσιν, ἂν δὲν ἔχῃ κανένα «προϊστάμενον» κατὰ τὴν ἀνωτέραν
μνημονευθεῖσαν ἔννοιαν, τουτέστι ἂν ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελῇ μόνον
γενικοὺς καὶ ὄχι εἰδικοὺς κανόνας ἐντὸς τῆς ἀρμοδιότητός του, τότε
εἶναι «ἀνώτατον» ὄργανον. Ὅτι μία πολιτεία πρέπει νὰ ἔχῃ ἓνα
μόνον ὑψιστον ὄργανον τοῦτο ἀποτελεῖ πρόληψιν τοῦ φυσικοῦ δικαί-
ου. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ σύγχρονοι πολιτεῖαι ἔχουν περισσότερα
«ὑψιστα» ὄργανα. Ὁ καλούμενος «ἀνώτατος πολιτικὸς ἀρχὼν» εἶναι
κατὰ κανόνα ἓν ὄργανον πλησίον ἄλλων. Χαρακτηρίζεται δὲ ἐπι-
στατικῶς διὰ τοῦ περιεχομένου τῆς ἀρμοδιότητός του. Εἰς αὐτὴν δὲ
ἀνήκει τυπικώτατα ἡ ἀντιπροσωπευσις τῆς πολιτείας πρὸς τὰ ἔξω,
ἰδίᾳ δὲ τὸ κλείσιμον πολιτειακῶν συμβάντων, ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου,
ὁ διορισμὸς πολιτειακῶν λειτουργῶν, ἰδίᾳ τῶν ὑπουργῶν, οἱ ὅποιοι,
ἐφ' ὅσον πρέπει νὰ προσυπογράψουν τὰς πράξεις τοῦ ἀνωτάτου
ἀρχοντος διατελοῦν πρὸς τὸ ὑψιστον αὐτὸ ὄργανον τῆς διοικήσεως
ὡς ἀρχηγοὶ τῆς διοικητικῆς ἐργασίας εἰς τὴν σχέσιν τῆς συναλλη-
λίας. Ἐπίσης εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἀρχον-
τος ἀνήκει ἡ ἀπονομὴ τίτλων, ἡ ἀπονομὴ τιμῶν, τὸ δικαίωμα τῆς
χάριτος καὶ ἀναίρεσεως ἢ καταργήσεως ποινῆς, ἡ ἀρχηγία τοῦ στρα-
τεύματος. Ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκεντρώνονται ὅσαι
αἱ λειτουργίαι αὗται εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς διὰ νὰ θεωρεῖται ὁ φορεὺς
αὐτῶν ὡς «ἀνώτατος πολιτικὸς ἀρχὼν». Εἶναι δυνατὸν ἢ μία ἢ ἡ
ἄλλη ἐξ αὐτῶν νὰ λείπῃ.

§ 67 Ἡ παραδοχὴ τῶν καλουμένων δευτερευόντων ὀργάνων, ἴτοι
ὀργάνων μὴ ἀντιπροσωπευόντων ἀμέσως τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ ὄντων
ἀντιπροσώπων ἑνὸς ἄλλου ὀργάνου, τοῦ πρωτεύοντος, ἀποτελεῖ πο-
λιτικὸν πλᾶσμα, ἂν τὸ δευτερεῖον ὄργανον δὲν ὑποχρεοῦται νὰ ἐκ-
τελέσῃ κατ' ἐξαιρέσιν λειτουργίαν, ἢ τις, δυνάμει τοῦ θετικοῦ δικαίου
ἀνήκει κατὰ κανόνα εἰς τὸ καλούμενον ἢ ἂν τὸ πρωτεῖον ὄργανον δὲν
δικαιοῦται νὰ καθορίσῃ κατὰ περιεχόμενον τὴν λειτουργίαν τοῦ δευ-

τερεῦοντος δυνάμει τοῦ θετικοῦ δικαίου. Ἐνεκα τούτου ἡ καλουμένη
θεωρία τῆς ἀντιπροπεύσεως' τουτέστι ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τὸ σύγ-
χρονον κοινοβούλιον εἶναι δευτερεῖον ὄργανον τοῦ λαοῦ, ὅστις καὶ
μόνος θεωρεῖται ὡς πρωτεῖον ὄργανον τῆς πολιτείας, ὅτι ἐν τῷ κοι-
νοβουλίῳ ἐκφράζεται μόνον ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ, ἢ θεωρία λέγω
αὕτη εἶναι πολιτικὸν πλᾶσμα, σκοποῦν νὰ διατηρήσῃ τὴν φαινο-
μενικότητα τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας, ἐφ' ὅσον, πράγμα τὸ ὅποιον ἀ-
παντᾷ τῇ ὄντι εἰς τὰ συντάγματα τῶν καλουμένων ἀντιπροσωπευτι-
κῶν πολιτειῶν, ἢ λειτουργία τοῦ «λαοῦ» τουτέστι τῶν δικαιουμένων
νὰ ἐκλέγουν, περιορίζεται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κοινοβουλίου, τὸ
κοινοβούλιον, τουτέστι τὰ μέλη αὐτοῦ, δυνάμει θετικοῦ δικαίου, εἶναι
ἀνεξάρτητα εἰς τὴν δράσιν αὐτῶν ἀπὸ τὸν λαὸν ἢ τοὺς ἐκλογεῖς.
Τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὴν θεωρίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀνεξάρτητος δι-
καστῆς δέον νὰ θεωρεῖται ἀντιπρόσωπος τοῦ συνταγματικοῦ μο-
νάρχου ἀπὸ τὸν ὅποιον δυνάμει τοῦ συντάγματος ἀφηρέθη ἢ δικα-
στικὴ ἐξουσία' καὶ αὕτη εἶναι πολιτικὸν πλᾶσμα ἀνυψοῦν τὴν ὑπόλη-
ψιν τοῦ μονάρχου, καὶ ἂν ἀκόμη, δυνάμει θετικοῦ κανόνος, δικα-
στικαὶ ἀποφάσεις ἐκδίδονται «ἐν ὀνόματι τοῦ μονάρχου».

Γ. Αἱ μέθοδοι τῆς δημιουργίας

(Αἱ μορφαὶ τῆς πολιτείας)

§. 68 Λέγοντες «μορφήν» τῆς πολιτείας κατὰ τὴν εἰδικὴν ἐκεί-
νην ἔννοιαν τοῦ ὄρου, καθ' ἣν γίνεται συνήθως λόγος περὶ μοναρχί-
ας καὶ δημοκρατίας, ὡς περὶ διαφόρων πολιτειακῶν μορφῶν, ἐννοοῦ-
μεν τὴν εἰδικὴν μέθοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν δημιουργεῖται ἡ πολι-
τειακὴ τάξις. Τὸ σπουδαιότατον κριτήριον, κατὰ τὸ ὅποιον διακρί-
νονται αἱ διάφοροι πολιτειακαὶ μορφαί, εἶναι ἡ σχέσις εἰς ἣν δια-
τελοῦν οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν τάξιν πρὸς τὴν δημιουργίαν τῆς
τάξεως καὶ δὴ ἐφ' ὅσον καὶ ἂν οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τὸν κανόνα
συμμετέχουν ἢ ὄχι εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κανόνος. Ἐκ τῆς
ἐννοίας λοιπὸν τῆς αὐτοδιαθέσεως, τουτέστι τῆς ἐλευθερίας κατὰ
τὴν θετικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, καὶ τῆς ἀντιθέτου πρὸς αὐτὴν ἐννοί-
ας προκύπτει διαλεκτικῶς ἡ σειρά τῶν πολιτειακῶν μορφῶν. Ἡ ἰδέα
τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἡ ἀρνησις πάσης πολιτείας, ἀποτελεῖ συνεπῶς τὸ

ἀντίθετον σημεῖον τῆς κοινωνικῆς σκέψεως. Ἡ μορφή τῆς πολιτείας, ἡ ἀνταποκρινόμενη εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, εἶναι ἡ **δημοκρατία**, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς κανόνας εἶναι καὶ οἱ δημιουργοῦντες τοὺς τὴν τάξιν ἀποτελοῦντας κανόνας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν **αὐταρχίαν**, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς κανόνας ἀποκλείονται ἐντελῶς ἀπὸ τὴν δημιουργίαν τῆς τάξεως, διότι αὕτη ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς ἓνα καὶ μόνον, μὴ ὑποτασσόμενον κατὰ καθῆκον εἰς τὴν τάξιν, εἰς τὸν αὐταρχικὸν ἄρχοντα ὁ ὁποῖος ἴσταται ἔναντι ὅλων τῶν ἄλλων ὡς κύριος. Ἄν ἐκλάβῃ κανεὶς **ὄλας τὰς κοινωνίας** ὡς ῥυθμιζόμενας διὰ κανονιστικῶν τάξεων, τότε εἶναι ἡ σχέση τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τὸν κανόνα πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ κανόνος, ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ **αὐταρχίας καὶ δημοκρατίας**, ἡ σπουδαιότης ἀποψις διὰ τὴν διάκρισιν ὅλων τῶν **κοινωνικῶν** μορφῶν καὶ ὄχι μόνον τῶν **πολιτειακῶν** μορφῶν κατὰ τὴν στενωτέραν ἔννοιαν τοῦ ὅρου. Ἡ βαθύτερον μάλιστα προχωροῦσα ἔρευνα εἶναι δυνατὸν νὰ δείξῃ ὅτι εὐρέτη τὸ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀποφασιστικὸν κριτήριον ὅλων τῶν μορφῶν τοῦ **δικαίου**, ἡ ἀποψις ἐπὶ τῆς ὁποίας προκύπτει ἡ οὐσιώδης διάκρισις ὅλων τῶν τὸ δίκαιον δημιουργούντων γεγονότων (π.ρ.β.λ. §. 36)

§. 69. Αὐταρχία καὶ δημοκρατία εἶναι **ιδεώδεις τύποι** οἱ ὅποιοι εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ θετικοῦ δικαίου ποτὲ δὲν πραγματοποιοῦνται πλήρως. Οὔτε αἱ φυσικαὶ οὔτε αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις ἐνὸς καὶ μόνον ἀνθρώπου ἐπαρκοῦν, διὰ τὰ δύναται οὗτος νὰ δημιουργήσῃ **ὄλους** τοὺς κανόνας μιᾶς πολιτειακῆς τάξεως, ὅταν μάλιστα πρόκειται περὶ ἐκτεταμένης ἐκτάσεως τῆς πολιτειακῆς τάξεως καίῃσταται τοῦτο ἔτι δυσχερέστερον. Διὰ τοῦτο γεννᾶται διὰ τὸν αὐταρχικὸν ἄρχοντα ἡ ἀνάγκη νὰ διορίσῃ ἀντιπροσώπους, πληρεξουσίου, ἐπίρχους, συμβούλους κ.τ.λ. Μὲ αὐτὸ ὅμως ἀπομακρύνεται ἤδη ἡ πολιτειακὴ μορφή ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς καθαρῆς αὐταρχίας. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δημοκρατίας δὲν εἶναι πλήρως πραγματοποιήσιμος. Οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν πολιτειακὴν τάξιν δὲν ἔχουν **ὄλοι** τὴν φυσικὴν καὶ ψυχικὴν ἰκανότητα πρὸς τὴν πολιτειακὴν λειτουργίαν· τοιοῦτοι εἶναι οἱ ἀσθενεῖς τῷ πνεύματι, οἱ ἐγκληματίαι καὶ οἱ ἀνήλικαι, διότι διὰ τὴν δημοκρατικὴν ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν καθηκόντων ἀπαιτεῖται καὶ ἓνα **minimum** ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἰκανότητος. Εἰς αὐτὸ δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἓνα γεγονός, τὸ ὁποῖον ἔτι μᾶλλον ἀπομακρύν-

νει τὴν πραγμάτωσιν τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δημοκρατίας δέον πᾶς κανὼν τῆς πολιτειακῆς τάξεως, ὡς καὶ ὁλόκληρος ἡ πολιτειακὴ τάξις, νὰ καθορίζεται διὰ τῆς ὁμοφώνου ἀποφάσεως ὅλων τῶν πολιτῶν. Ἐνεκα τούτου ἐξηγεῖ τὴν γένεσιν τῆς πολιτείας ἡ **θεωρία τοῦ φυσικοῦ δικαίου** διὰ **συμβολαίου**. Κατὰ βάθος μάλιστα θὰ ἔπρεπε καὶ τὸ κῦρος τῆς πολιτειακῆς τάξεως, ὡς σύνολον, καὶ τὸ κῦρος παντὸς εἰδικοῦ κανόνος νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν διαρκῆ πρὸς τὴν τάξιν ὁμοφωνίαν παντὸς ὑποτεταγμένου εἰς τοὺς κανόνας αὐτῆς. Ὁ ὑποτεταγμένος δὲ εἰς τὴν τάξιν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα εἰς πᾶσαν στιγμήν νὰ ἀποσύρεται ἀπὸ πάντα εἰδικὸν κανόνα καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ δικαίου διὰ τῆς ἀνακλήσεως τῆς ἀρχικῆς του συγκαταθέσεως, ἂν πρέπει τῷ ὄντι νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἰδέα τῆς **αὐτοδιαθέσεως**. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἐσήμαινε τὴν πλήρη διάλυσιν τῆς πολιτείας καθὼς καὶ πάσης κοινωνικῆς μορφῆς καθ' ὅλου. Ἐντεῦθεν προσέρχεται καὶ ἡ σκέψις ὅτι μένει κανεὶς δεσμευμένος εἰς τὴν ἀπαξ ἐκφρασθεῖσαν αὐτοῦ θέλησιν, σκέψις ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τοῦ κανόνος «*Pacta sunt servanda*», Ἐντεῦθεν δὲ προέκυψε καὶ ἡ **ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας**, καθ' ἣν ἐντὸς τῆς δεδομένης πολιτειακῆς τάξεως τίθενται **νέοι** κανόνες καὶ μεταβάλλονται **παλαιοὶ** ὄχι διὰ τῆς ὁμοφώνου ἀποφάσεως ὅλων τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς κανόνας, ἀλλὰ διὰ μιᾶς ἀποφάσεως, διὰ τὴν ὁποίαν **ἐψήφισε τοὺλάχιστον πλεον** ἀπὸ τὸ **ἡμισυ τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς κανόνας**. Ἄν ἀπητῆτο διὰ τὴν περαιτέρω διαμόρφωσιν τῆς πολιτειακῆς τάξεως, τουτέστι διὰ τὴν μεταβολὴν ὁμοφώνου ἀποφάσεως τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς κανόνας, τότε θὰ ἠδύνατο εἰς ἀρνούμενος νὰ συμφωνήσῃ μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν μεταβολὴν, καίτοι ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀποκρούουν τὴν τάξιν κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ὡς ἔχει τοῦτο μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Ἡ τάξις ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ διετέλει εἰς ἀντίφασιν μὲ τοὺς πλείστους τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς κανόνας παρὰ εἰς ὁμοφωνίαν. Ἄν λοιπὸν πρόκειται περὶ ἀπλῆς περαιτέρω διαμορφώσεως, μεταβολῆς τῆς πολιτειακῆς τάξεως, καὶ ἂν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ εἰς τὸ ἄτομον ἡ δυνατότης τοῦ νὰ ἀποσύρεται μονομερῶς ἀπὸ τὸ κῦρος τῆς κοινωνικῆς τάξεως, τότε ἡ **ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας** σημαίνει τὴν **ὄψιστην δυνατὴν προσέγγισιν** εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ὁμοφωνίας τῆς ἀντικειμενικῆς τάξεως, τουτέστι τῆς καλουμένης «*θελήσεως*» τῆς κοινωνίας

μέ την θέλησιν τῶν κατ' ἰδίαν τὴν κοινωνίαν ἀποτελούντων ἀτόμων, τουτέστι σημαίνει τὴν προσέγγισιν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς αὐτοδημιουργίας, τῆς *ἐλευθερίας*.

§. 70. Ἐπειδὴ αὐταρχία καὶ δημοκρατία δὲν σημαίνουν τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον δύο πολιτικῶς πρὸς ἀλλήλους ἀντιθέτους ἰδεώδεις τύπους, ὅλαι αἱ ἱστορικαὶ πολιτεῖαι τοῦ θετικοῦ δικαίου ἐμφανίζονται ὡς ἐνδιάμεσοι μορφαί, προσεγγίζουσαι ὅτε μὲν περισσότερο τὸν ἓνα ὅτε δὲ περισσότερο τὸν ἄλλον τύπον. Πᾶσα συγκεκριμένη πολιτειακὴ τάξις παρουσιάζει στοιχεῖα τὸσον τοῦ ἓνός ὅσον καὶ τοῦ ἄλλου τύπου· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν χαρακτηρίσωμεν ὡς αὐταρχίαν ἢ ὡς δημοκρατίαν. ἀλλὰ νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν σχέσιν τῆς κτίσεως, τὴν ἀναλογίαν τῆς συνθέσεως ἐν ἣ ἐμφανίζονται ἡ αὐταρχικὴ καὶ ἡ δημοκρατικὴ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τῶν κανόνων τοῦ δικαίου. Τοῦτο δὲ γίνεται κυρίως διότι ἡ πολιτειακὴ τάξις ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς δημιουργίας τῆς εἶναι ἱεραρχικὴ τις οἰκοδομὴ, καὶ διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη πᾶσα βαθμὶς τῆς πολιτειακῆς τάξεως νὰ δημιουργηθῇ κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον. *Δημοκρατικὴ νομοθεσία* εἶναι δυνατόν νὰ συνδεθῇ με *αὐταρχικὴν ἐκτέλεσιν*, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἐντὸς ἐκάστης βαθμίδος εἶναι δυνατόν νὰ συνδεθοῦν ἀμμιότεραι αἱ μέθοδοι τῆς δημιουργίας.

Ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ γεγονότος τούτου προκύπτει, ὅτι ἡ συνήθης διαίρεσις τῶν πολιτειακῶν μορφῶν εἰς *μοναρχίαν* καὶ *δημοκρατίαν*, δὲν μᾶς λέγει τίποτε. Μόνον ἡ ἀνάλυσις τῶν διὰ τῶν ὅρων τούτων χαρακτηριζομένων *πραγματικῶν μορφῶν*, εἶναι δυνατόν νὰ δείξῃ τὴν οὐσιώδη σχέσιν μεταξὺ αὐταρχικῆς καὶ δημοκρατικῆς ἀρχῆς εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῶν διαφόρων πολιτειακῶν τύπων.

§. 71. Ἡ ἀπεριόριστος ἢ «ἀπόλυτος» μοναρχία δὲν παρουσιάζει σήμερον κανένα πλεον θεωρητικὸν ἐνδιαφέρον. Κυρίως δὲ ἦταν ἐμφανίζεται ὡς θεοκρατία, πατριαρχία. Εἰς αὐτὰς τὰς τελευταίας περιπτώσεις δὲν πρόκειται περὶ διαφόρων πραγματικῶν τύπων πολιτειῶν ἀλλὰ περὶ διαφόρων πολιτειακῶν *θεωριῶν*, θεωριῶν, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν προκύπτει ἡ *θετικὴ κατάστασις τοῦ δικαίου* τῶν πολιτειῶν τούτων, ἀλλὰ αἱ ὁποῖαι ἐπιχειροῦν μόνον νὰ δώσουν μίαν ἐιδικὴν *ἐρμηνείαν* τῆς θετικῆς ταύτης καταστάσεως, τοῦ γεγονότος τούτου, ἐπιχειροῦν νὰ δώσουν μίαν δικαιολογίαν τῆς πολιτείας καὶ θέλουν ν' ἀναγάγουν τὴν δέσμευσιν τὴν ὁποίαν γεννᾷ ἡ πολιτειακὴ

τάξις εἰς κάποιαν ἀξιολογικὴν ἀρχὴν, ὅπως εἶναι ὁ θεός, ἡ ἰδιοκτησία ἢ ὁ πατήρ:

Ἐπίσης σήμερον δὲν κινοῦν κανένα ἐνδιαφέρον μερικαὶ ἀρχαιότεραι μορφαί τῆς *περιορισμένης μοναρχίας*, ὅπως εἶναι ἡ φεδουαρχικὴ πολιτεία καὶ ἡ *μοναρχία*. Σημασίαν διὰ τὴν πολιτειολογίαν ἔχει μόνον ἡ καλουμένη *συνταγματικὴ μοναρχία*, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ διαρρυθμίσις τῆς ὑπῆρξε παραδειγματικὴ διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν συγχρόνων *δημοκρατικῶν πολιτειῶν*. *Αἱ ἀριστοκρατικαὶ δημοκρατίαι* δὲν ἔχουν σήμερον καμμίαν πλεον σημασίαν. Παραδειγματικῶς ἐπέδρασεν ἡ συνταγματικὴ μοναρχία ἐπὶ τῆς συγχρόνου δημοκρατίας ἐν τούτῳ κυρίως, ὅτι καὶ ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ ἐθεωρήθη ἀναγκαῖος ὁ θεσμός τοῦ «ἀνωτάτου ἀρχοντος» προικιζόμενος καὶ με σχετικῶς σπουδαίαν ἀρμοδιότητα ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς ἐκτελέσεως. Εἰς τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν ὁ τὸ αὐταρχικὸν στοιχεῖον παριστῶν, φορεὺς τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἀρχοντος χαρακτηρίζεται διὰ τῆς κληρονομικότητος τῆς θέσεώς του. Ἡ κληρονομικότης δὲ αὕτη δὲν εἶναι καθόλου ἡ πλήρης ἔκφρασις τῆς ἰδέας τῆς αὐταρχίας. Εἰς τὴν ἰδέαν τῆς αὐταρχίας ἀνταποκρίνεται περισσότερο ὁ *καθορισμὸς τοῦ διαδόχου* ὑπὸ τοῦ κυβερνῶντος αὐταρχικοῦ ἀρχοντος. Περισσότερον ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν αὐταρχικὴν ἰδέαν ὁ τύπος τῆς *αἰρετῆς* μοναρχίας καὶ προσεγγίζει εἰς τὸν τύπον τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας με ἐπὶ κεφαλῆς ἓνα ἀνώτατον πολιτικὸν ἀρχοντα ἐκλεγόμενον δι' ὠρισμένον χρόνον.

§. 72. Εἰς τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν ἡ λειτουργία τοῦ μονάρχου εἶναι κατὰ βάθος *ἐξηρητημένη μερικὴ λειτουργία*. Ὁ μονάρχης δύναται, ἐφ' ὅσον τὸ σύνταγμα δὲν τοῦ ἔχει ἀφαιρέσει ὠρισμένας λειτουργίας, ὅπως τὴν δικαστικὴν, μόνον *ἐν συνδυασμῷ* με *τὰ ἄλλα ὄργανα* νὰ ἐνεργήσῃ πράξεις δικαίου. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς *νομοθεσίας* εἶναι τὸ *κοινοβούλιον* ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον περιορίζει τὴν νομικὴν δύναμιν τοῦ μονάρχου εἰς τρόπον ὥστε, κατὰ τὰ συντάγματα τῶν συνταγματικῶν μοναρχιῶν, οἱ νόμοι, τουτέστι οἱ γενικοὶ κανόνες γίνονται μόνον δι' ἀποφάσεως τοῦ κοινοβουλίου ἐπικυρουμένης ὑπὸ τοῦ μονάρχου. Κατὰ τὸν κανονισμὸν τοῦ θετικοῦ δικαίου πρέπει *ὁ μονάρχης καὶ τὸ κοινοβούλιον* νὰ θεωρηθοῦν ὡς *ἐντελῶς συνάλληλοι παράγοντες*. Ἐπίσης ὑπάρχει συναλληλία καὶ ὅταν—ὡς κατὰ

κανόνα συμβαίνει τοῦτο ἐν τῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ—ὁ μονάρχης δύναται νὰ ἐξασκήσῃ ἐπὶ τῆς δράσεως τοῦ κοινοβουλίου ὠρισμένην ἐπιρροήν, ἐφ' ὅσον δικαιούται νὰ καλέσῃ, ἀναβάλῃ καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν βουλὴν. Ὅλαι δὲ αἱ προσπάθειαι τῆς ἐπισήμου θεωρίας τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας εἰς τὸ νὰ ἐπισκοπίσουν τὸ γεγονός τοῦτο διὰ θεωριῶν ὑποστηριζουσῶν τὴν *προνομιούχον θέσιν τοῦ μονάρχου*, δέον νὰ ἀποκρουσθοῦν ὡς πολιτικαὶ κυβδηλώσεις τοῦ θετικοῦ δικαίου. Αἱ θεωρίαι αὗται δέον ν' ἀποκρουσθοῦν καὶ ὅταν ἀκόμη στηρίζονται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ συντάγματος παραχωρουμένην τῷ μονάρχῃ ὡς δικαίωμα, *δημοσιεύειν τῶν νόμων*. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ νόμοι δημοσιεύονται ὡς *διαταγαὶ τοῦ μονάρχου*, ἐκδιδόμεναι ὑπ' αὐτοῦ τῇ ἐκρίσει τοῦ κοινοβουλίου, ἀποτελεῖ βεβαίως μίαν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένην ἰσχυροποίησιν τοῦ κειμένου τοῦ νόμου, δὲν εἶναι ὅμως διόλου δεσμευτικὴ διὰ τὴν θεωρίαν τοῦ δικαίου πρὸς κατανοήσιν τῆς σχέσεως μεταξὺ μονάρχου καὶ κοινοβουλίου. Μόνον εἰς *Eventualfunction* ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς νομοθεσίας καλεῖται ὁ μονάρχης, ὅταν δὲν ἔχει δικαίωμα κυρώσεως, ἀλλὰ μόνον τὸ *Veto*, τὸ ὅποιον δύναται νὰ σημαίνει τὴν ἀπόλυσιν ἢ μόνον τὴν σχετικὴν (ἀναβλητικὴν) δύναμιν κατὰ τῶν νομοθετικῶν ἀποφάσεων τῆς βουλῆς. Ἡ δευτέρα περίπτωση ἀποτελεῖ κατὰ κανόνα τὸ δικαίωμα τῶν ἀνωτάτων πολιτικῶν ἀρχόντων τῶν δημοκρατικῶν πολιτειῶν δεδομένου ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἀρχοντος δὲν περιορίζεται εἰς ἀπλὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνταγματικῆς γενέσεως τῶν νόμων.

§. 73. Καὶ ἡ συνήθης ἀντίληψις, καθ' ἣν ὁ συνταγματικὸς μονάρχης προτίθεται τῆς ἐκτελέσεως, στηρίζεται ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς συνταγματικῆς πολιτειολογίας τῆς ἕνεκα πολιτικῶν λόγων διαδεδομένης καὶ τῆς στρεφομένης κατὰ τῶν ὀρισμῶν τοῦ συντάγματος. Πρῶτον ἔχει ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὸν μονάρχην τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἐκτελέσεως, τὸ ἐμφανιζόμενον ὡς δικαιοσύνη, διὰ τῆς συνταγματικῶς ὑποστηριζομένης *ἀνεξαρτησίας τῶν δικαστηρίων*. Τὸ δικαίωμα ὅμως τοῦ διορισμοῦ τῶν δικαστῶν, τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀναίρεσεως, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ πράξεις τῆς διοικήσεως ἀνήκουν βεβαίως εἰς τὸν μονάρχην, ἀλλὰ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν ὑπεύθυνον ὑπουργόν. Διότι *πᾶσα πράξις τοῦ μονάρχου* (ὡς καὶ ἡ κύρωσις τῶν νόμων καὶ ἡ σύγκλησις τῆς βουλῆς καὶ ἡ διάλυσίς της) ἔχει ἀνάγκην, κατὰ τοὺς ὀρισμοὺς τῶν συνταγματικῶν πολιτειῶν, ἀπὸ τὴν *προσυπογραφὴν ἑνὸς ὑ-*

πευθύνου ὑπουργοῦ. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι αἱ—κατὰ τὸ γράμμα τοῦ συντάγματος—παραχωρούμεναι εἰς τὸν μονάρχην πράξεις, ὅπως εἶναι π.χ. τὸ κλείσιμον πολιτειακῶν συμφωνιῶν, ὁ διορισμὸς πολιτειακῶν λειτουργῶν, ἡ δημοσίευσις ὠρισμένων διαταγμάτων κ.τ.λ., δὲν πρέπει *νὰ τεθοῦν τῷ ὄντι ὑπ' αὐτοῦ*, ἀλλ' ὑφ' ἑνὸς *συνθέτου ὄργανου*, τοῦ ὁποίου ὁ μονάρχης καὶ ὁ ὑπουργὸς ἀποτελοῦν μόνον μέρη. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ μονάρχης *διορίζει* τὸν ὑπουργόν εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς ὑπεροχῆς ἢ ὑποταγῆς, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ διορισμὸς ὑπουργοῦ γίνεται μόνον μὲ ὑπουργικὴν προσυπογραφὴν. Παρὰ ταῦτα ὅμως καὶ τὰ *συντάγματα τῶν δημοκρατικῶν πολιτειῶν* χρησιμοποιοῦν μίαν φρασεολογίαν ἢ ὁποία παριστᾷ τὸ πρᾶγμα ὡς *ἐὰν μόνος ὁ ἀνώτατος πολιτικὸς ἀρχων*, καὶ μάλιστα ὡς *ἐὰν γενικῶς τὸ πρόσωπον τοῦ «ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἀρχοντος»* ὡς τοιοῦτο δικαιούται νὰ θέσῃ ὠρισμένας πράξεις. Λέγουν δηλαδὴ τὰ συντάγματα: *ὁ πρόεδρος* κλείει πολιτειακὰς συμφωνίας, *ὁ πρόεδρος* διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους κ.τ.λ. ἂν καὶ πάντα ταῦτα δὲν γίνονται μόνον ὑπὸ τοῦ προέδρου, ἀλλὰ *ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ ὑπουργοῦ*. Ἡ δεσμευσις τῶν πράξεων τοῦ μονάρχου ὑπὸ τῆς προσυπογραφῆς τοῦ ὑπουργοῦ αἰτιολογεῖται συνήθως μὲ τὸ ἀνυπεύθυνον τοῦ μονάρχου, τούτεστι μὲ τὴν διάταξιν τοῦ συντάγματος καθ' ἣν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκτελεσθοῦν ἐξαναγκαστικαὶ πράξεις κατὰ τοῦ μονάρχου, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ διαδικασία προπαρασκευαστικὴ διὰ τῆς πράξεως, (ἐξαιρέσει βεβαίως πολιτικῆς διαδικασίας, ἣτις ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γίνεται ὑπὸ ἐιδικοῦ δικαστηρίου). Τουναντίον τὸ ὑπεύθυνον τοῦ ὑπουργοῦ ὑπάρχει εἰς μέγιστον βαθμὸν, καθ' ὅσον οὗτος εἶναι δυνατόν νὰ κατηγορηθῇ ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου καὶ πιθανόν νὰ τιμωρηθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὑπὸ ἑνὸς ἐιδικοῦ δικαστηρίου διὰ τὴν παρανομίαν τῶν πράξεων του, συνεπῶς δὲ καὶ τῶν πράξεων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑπογεγραμμένων.

Ὅστε ἡ προσυπογραφὴ σημαίνει κυρίως ὅτι αἱ προσυπογραφόμεναι πράξεις εἶναι δυνατόν νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ κοινοβουλίου. Τὸ μὲ τὸ «ἀνυπεύθυνον» τοῦ μονάρχου πάντοτε συνδεόμενον «ἀπρόσβλητον» αὐτοῦ σημαίνει τὸν ἀνώτατον βαθμὸν νομικῆς ὑποστηρίξεως καὶ ἀσφαλίσεως (ἰδίως διὰ ἀσχηροτέρων ποινῶν) τῆς ζωῆς, τῆς υγείας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ μονάρχου. Ἄν καὶ ὁ ἀνώτατος πολιτικὸς ἀρχων δημοκρατικῶν πολιτειῶν καθίσταται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ

ὑπεύθυνος—ἂν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μοναρχίας—ἔ' τούτοις αἱ πράξεις του δεσμεύονται διὰ τῆς προσυπογραφῆς ὑπευθύνων ὑπουργῶν. Ἡ ἀπομίμησις αὕτη τοῦ πολιτειακοῦ δικαίου τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας ὁδηγεῖ εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς σημασίας, ἣν ἔχει ὁ θεσμὸς τῆς προσυπογραφῆς· δημιουργεῖ *διπλὴν εὐθύνην*.

§. 74. Τὸ διὰ τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν χαρακτηριστικὸν γεγονός ὅτι ὁ *ἀνώτατος πολιτικὸς ἄρχων* καὶ τὸ ἐκ τῶν ὑπουργῶν συνιστάμενον συμβούλιον εὐρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν, τὸ παρέλαβε καὶ ἡ δημοκρατικὴ πολιτεία ἐν τῇ συνήθει αὐτῆς διαμορφώσει. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν δύο τύποι, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ ὑπερικήσουν τὸν *δυῖσμον αὐτόν*. Πρῶτον ἡ καλουμένη *προεδρικὴ δημοκρατία*, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ἀνώτατος πολιτικὸς ἄρχων, ἐκλεγόμενος εἰ δυνατόν ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, κέκτηται μεγάλα δικαιώματα, ἡ δὲ σημασία τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου εἶναι μικροτέρα, ἐνδέχεται μάλιστα ὁ ἀνώτατος πολιτικὸς ἄρχων νὰ εἶναι συνάμα καὶ ἀρχηγὸς τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸν ὅποιον ὑποτάσσονται τὰ μέλη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου τὰ ὅποια δὲν εἶναι πραγματικοὶ ὑπουργοὶ, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ ἀνωτάτου πολιτικοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι γενικοὶ γραμματεῖς. Ἡ ἀρχὴ τῆς *διαιρέσεως τῶν ἐξουσιῶν* εἶναι εὐνοϊκὴ διὰ τὴν τάσιν αὐτήν. Ἐξ ἄλλου ὑπάρχει ὁ τύπος τῆς καθολικῆς *κυριαρχίας τοῦ κοινοβουλίου*, χωρὶς ἴδιον ἀνώτατον πολιτικὸν ἄρχοντα, μὲ κυβερνήσιν ἐκλεγομένην ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου—ὑπουργικῶς ἢ συλλογικῶς ὀργανωμένην—ἣτις εἶναι ὑπεύθυνος ἐνώπιον τοῦ κοινοβουλίου καὶ ἐπὶ τῆς δράσεως τοῦ ὁποίου δὲν ἐξασκεῖ καμμίαν ἐπίδρασιν. Μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τύπου ὑπάρχουν βεβαίως ποικίλαι μεταβατικαὶ μορφαί.

§. 75. Τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον τόσον ἐν τῇ συνταγματικῇ μοναρχίᾳ ὅσον καὶ ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ ἀντιπροσωπεύεται διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγόμενου *κοινοβουλίου*. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως λαμβάνεται πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον ἡ καλουμένη *ἑμμεσος δημοκρατία* τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας, ἐπειδὴ ἡ καθαρῶς *ἀμεσος δημοκρατία*, τούτεστιν ἡ πολιτεία, ἣς ἡ θέλησις ἢ καὶ μόνον οἱ *γενικοὶ κανόνες* μορφοῦνται μόνον δι' ἀποφάσεως τῶν ἐν τῇ ἀντιπροσωπείᾳ τοῦ λαοῦ συνερχομένων καὶ ἐχόντων ψήφον πολιτῶν, δὲν λαμβάνεται σήμερον σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν. Τὸ κοινοβούλιον συνίσταται ἐν τῇ *συνταγματικῇ μοναρχίᾳ* κατὰ κανόνα ἀπὸ *δύο βουλῶν*, ἐκ

τῶν ὁποίων μόνον ἡ μία ἐκλέγεται ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀντιπροσωπείαν, ἐνῶ ἡ ἄλλη σχηματίζεται κατὰ μέρος μὲν ἀπὸ κληρονομικά, κατὰ μέρος δὲ ἀπὸ μέλη διοριζόμενα ὑπὸ τοῦ μονάρχου, καὶ ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὰ συμφέροντα προνομιούχων τάξεων. Καὶ ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ γίνεται ἡ ἀπομίμησις *τοῦ συστήματος τῶν δύο βουλῶν*, συστήματος ἐξασθενούσης τὴν δημοκρατικὴν ἀρχήν. Ἐν τούτοις ὁ σχηματισμὸς τῆς δευτέρας βουλῆς ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ συναντᾷ δυσχερείας σχεδὸν ἀνυπερβλήτους.

76. Ὁ βαθμὸς μέχρι τοῦ ὁποίου τὸ *κοινοβούλιον* ἐξυπηρετεῖ τὴν *δημοκρατικὴν ἰδέαν*, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ *ἐκλογικὸν σύστημα*, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἐκλέγονται τὰ μέλη αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔχει σπουδαιότητα εἶναι κυρίως ἡ *καθολικὴ* ψηφοφορία, ἡ ἀρχὴ καθ' ἣν δέον νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν δημιουργικὴν πρᾶξιν δι' ἣς σχηματίζεται τὸ κοινοβούλιον ὅσον εἶνε δυνατόν περισσότεροι ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τοὺς πολιτειακοὺς κανόνας. Εἰς δευτέραν μοῖραν ἴσταται ἡ *ισότης* τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος, τούτεστι τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπίδρασις παντὸς ἐκλογέως πρέπει νὰ εἶναι ἡ αὐτὴ ἐπὶ τοῦ ἐκλογικοῦ αποτελέσματος. Τέλος δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ θεμελιώδης ὅρος καθ' ὃν πρέπει νὰ ἐκλέγονται τὰ κατ' ἴδιαν μέλη τοῦ κοινοβουλίου. Ὑπάρχουν δύο τρόποι ἐκλογῆς, τὸ πλειοψηφικὸν καὶ τὸ ἀναλογικὸν σύστημα καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ὁ ἐκλεγόμενος πρέπει νὰ ἔχη λάβην πλεον τοῦ ἡμίσεως τῶν δοθεισῶν ψήφων ἵνα θεωρηθῇ ἐκλεγόμενος, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν ἐκάστου πολιτικοῦ κόμματος ὁυθμίζεται ἀναλόγως τῶν ψήφων, τὰς ὁποίας ἔλαβε τὸ κόμμα ἐν συνόλῳ. Εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δημοκρατίας ὡς τὴν ἰδίαν τῆς *αὐτοδιαθέσεως* ἀνταποκρίνεται περισσότερον τὸ ἀναλογικὸν ἐκλογικὸν σύστημα παρὰ τὸ πλειοψηφικὸν, διότι κατὰ τὸ πρῶτον ἕκαστος ψηφοφόρος ἀντιπροσωπεύεται μόνον ἀπὸ τὸν ἰδικόν του βουλευτὴν, τούτεστι ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπον ἐκείνον, τὸν ὅποιον ἐψήφισεν, ἐνῶ κατὰ τὸ δεύτερον ἀντιπροσωπεύεται μόνον ἡ πλειοψηφία καὶ ὄχι ἡ μειοψηφία. Ἡ ἀναλογία βασιζέται συνεπᾶς κατὰ μίαν ὀρισμένην ἐννοίαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁμοφρονίας, ἣτις δέον νὰ θεωρεῖται ὡς ἡ κυρία ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας. Ἐν δὲ κατὰ τὴν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ λήψιν ἀποφάσεων ὑποχωρεῖ ἡ ἀρχὴ αὕτη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πλειοψηφίας, τούτο σημαίνει ὡς ἐδείχθη προηγουμένως, μίαν.

ἀναγκαίαν βεβαίως ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἀναλογίας εἶναι μόνον *κατὰ προσέγγισιν* πραγματοποιήσιμος, ὅτι ἡ διαίρεσις ἑνὸς ὠρισμένου ἀριθμοῦ βουλευτικῶν ἐδρῶν εἰς πολιτικὰ κόμματα διαφόρου μεγέθους εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ μόνον *δι' ἀκεραίων ἀριθμῶν*, ἐνῶ ἡ ἀκριβὴς μαθηματικὴ διαίρεσις κατὰ κανόνα ἀποδίδει κλάσματα. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῶν εἰς ἓνα πολιτικὸν κόμμα π.χ. 10 καὶ 7)8 βουλευτικὰ ἔδρα, διὰ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψήφοφορίας κατὰ τὴν ἐκλογικὴν μέθοδον θὰ πλησιάζῃ μόνον κατὰ προσέγγισιν τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀναλογίας. Ἐπειτα ἀπαιτεῖται ἓνα *ὠρισμένον μέτρον ψήφων*, διὰ νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς ἓνα πολιτικὸν κόμμα μία βουλευτικὴ ἔδρα. Ἄν καὶ τὸ μικρότατον πολιτικὸν κόμμα εἶχε ἀξίωσιν ἐπὶ μιᾶς βουλευτικῆς ἔδρας, τότε θὰ ἔπρεπε μαθηματικῶς, ἂν ἓνα πολιτικὸν κόμμα συνίσταται ἀπὸ *ἓνα* μόνον ἐκλογέα, ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν νὰ εἶναι ἴσος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλογέων. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἐσήμαινε τὴν ἄρσιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιπροσωπείας, τὴν καλουμένην *ἄμεσον δημοκρατίαν*.

§. 77. "Ὅτι δὲ ἐν τῷ ἀναλογικῷ συστήματι ἐμπεριέχεται ἡ τίσις πρὸς τὴν ἄμεσον δημοκρατίαν, τοῦτο ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς προηγουμένως ἐπιχειρηθείσης δικαιολογήσεώς του, ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας, διότι ἡ ἄμεσος δημοκρατία σημαίνει βεβαίως ἓνα πολὺ ὑψηλότερον βαθμὸν δημοκρατίας, παρὰ ἡ ἔμεσος ἢ ἡ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία, ἢ ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν κοινωνικοτεχνικὴν ἀρχὴν τοῦ *καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας*. Ἐκ τούτου δὲ ἐννοεῖται καὶ τὸ γεγονός ὅτι τινὲς δὲν ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσουν τὴν κοινοβουλευτικὴν πολιτειακὴν μορφήν, τὴν καλουμένην ἀντιπροσωπευτικὴν πολιτείαν, ὡς δημοκρατίαν, τοιούστι ὡς πολιτειακὴν μορφήν τῆς ἐλευθερίας. Ἐξ τούτου δὲ ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἐσχίστως ζητοῦν πολλοὶ νὰ συνδέσουν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας τὴν σήμερον τέλος πάντων ἀναπόδραστον ἀποβάσαν μορφήν τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς πολιτείας, μετ' ὠρισμένους θεσμοὺς, οἱ ὅποιοι προσεγγίζουσιν τὴν πολιτείαν πρὸς τὴν ἄμεσον δημοκρατίαν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι ζητοῦν πολλοὶ, ἢ μεγάλη μᾶζα τῶν ἐχόντων πολιτικὰ δικαιώματα, ὁ καλούμενος λαὸς, ὅστις, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς θεϊκῆς κυριαρχίας τὴν υποβιβάζουσιν τὴν δημοκρατικὴν ἰδεολογίαν, εἶναι ὁ κύριος κάτοχος τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας, νὰ μὴν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἀπλὴν πράξιν τῆς δημιουργίας τοῦ κοινοβουλίου, ἀλλὰ νὰ

λαμβάνη μέρος καὶ εἰς τὴν νομοθεσίαν. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξυπηρετοῦσιν οἱ ἐν ταῖς συγχρόνοις πολιτείαις χρησιμοποιούμενοι θεσμοὶ τῆς *λαϊκῆς πρωτοβουλίας* καὶ τοῦ *δημοψηφισματος*. Κατὰ τὴν πρώτην μειονότης τις πολιτῶν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προτείνῃ τὴν δημιουργίαν νόμου τινός, περὶ τοῦ ὁποίου κατόπιν σκέπτεται καὶ ἀποφασίζει τὸ κοινοβούλιον. Κατὰ τὸ δεύτερον νόμος τις ψηφισθεὶς ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου εἶναι δυνατόν, ὑπὸ ὠρισμένης συνθήκας, νὰ ὑποβληθῇ εἰς ψήφισμα τοῦ λαοῦ.

§ 78. Κατὰ τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, ἣτις κατὰ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφὰς ἰσχύει ὡς ἡ πολιτικὴ μορφή τῆς σήμερον, ὡς ἢ μορφή τῆς συγχρόνου πεπολιτισμένης πολιτείας, ἐγείρονται ἐσχάτως πολλαὶ κατηγορίαι. Αἱ μεγάλαὶ ἐλπίδες, τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἐφαίνετο νὰ γεννᾷ, ὅταν ἐν τῇ ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ ἐπάλασε κανεὶς ὑπὲρ αὐτῆς, δὲν ἐπραγματοποιήθησαν τῷ ὄντι. Ἐνεκα τούτου ἀντιτάσσει κανεὶς πάλιν σήμερον κατ' αὐτῆς τὴν ἰδέαν τῆς αὐταρχίας, ἐν τῇ μορφῇ τῆς *δικτατορίας*, ἢ ζητεῖ τρίτην τινὰ πολιτικὴν μορφήν, κειμένην πέραν τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ δημοκρατίας καὶ αὐταρχίας. Πολλοὶ δὲ νομίζουν ὅτι αὕτη κεῖται ἐν *ὀργανώσει τῶν ἐπαγγελματιῶν*. Ἀπατῶνται ὅμως ὡς πρὸς αὐτὸ, διότι καὶ αἱ ἐν τῇ ὀργανώσει ταύτῃ ἀναφαινόμεναι ἀντιθέσεις συμφερόντων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λυθῶν κατὰ μίαν ἀρχὴν ἀπορρέουσιν ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν ἐπαγγελματιῶν. Καὶ αἱ ἀντιθέσεις αὗται εἶναι δυνατόν μόνον *αὐταρχικῶς* ἢ *δημοκρατικῶς* νὰ λυθῶν. Ἀπὸ τὴν ἀντίθεσιν ταύτην τὴν ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη διαγνωσθεῖσαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξέλθῃ οὔτε ἡ ζωὴ, οὔτε ἡ θεωρία ἐν τῇ πολιτικῇ. Διότι ἡ ἀντίθεσις αὕτη εἶναι βαθύτατα συνυφασμένη μετ' αἰωνίαν ἀνάδυσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ εἶναι καθηλωμένη ἡ ἀνθρώπινη γνῶσις καὶ ἡ ἀνθρώπινη βούλησις, ἐν τῇ ἀντιθέσει μεταξὺ μεταφυσικῆς ἀπολυταρχικῆς καὶ θετικῆς (ἐμπειρικῆς) σχετικιστικῆς κοσμοθεωρίας καὶ ἀξιολογίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 1ον

Ἡ αἰωνία νεότης τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Heinrich Rickert	σελ. 7— 25
Ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ὑπὸ Erich Frank	» 25— 40
Ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου	» 49— 79
Φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου ὑπὸ Κ. Τσάτσου	» 179—113
Ἡ κοινωνιολογία τοῦ Α. Comte καὶ κριτικὴ τῶν γνωσεολογικῶν προϋποθέσεων αὐτῆς ὑπὸ Παν. Κ. Κανελλοπούλου	» 113—147

ΤΕΥΧΟΣ 2ον

Τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς αἰσθητικῆς ὑπὸ Franz Böhm	σελ. 149—158
Τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς συγχρόνου ἰταλικῆς φιλοσοφίας ὑπὸ Guido Calogero	» 159—182
Ὁ γερμανικὸς ἰδεαλισμὸς καὶ αἱ ἱστορικαὶ ἐπιστῆμαι ὑπὸ Παν. Κ. Κανελλοπούλου	» 183—201
Ἡ νομικὴ ὡς ἐπιστήμη καὶ ὡς τεχνικὴ ὑπὸ Κ. Α. Τσάτσου	» 202—251
Βιβλιογραφία	» 252—260

ΤΕΥΧΟΣ 3ον

Στοιχεῖα γενικῆς θεωρίας τῆς πολιτείας ὑπὸ Hans Kelsen	σελ. 261—297
Ἡ κοινωνιολογία ὡς πεδῖον ἐρεῦνης καὶ ὡς μάθημα πανεπιστημιακὸν ὑπὸ Leopold von Wiese	» 298—310
Φιλοσοφία καὶ ψυχολογία ὑπὸ Ἰ. Θεοδωρακοπούλου	» 311—354
Πλωτίνεια προβλήματα ὑπὸ Guido Calogero	» 355—370
Βιβλιοκρισία καὶ βιβλιογραφία	» 371—380

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Δ' ΤΕΥΧΟΥΣ

Ἡ φιλοσοφία τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῇ γερμανικῇ δημοκρατίᾳ, ὑπὸ Augusta Faust	σελ. 381—420
Ἡ ποινὴ κατὰ Πλάτωνα, ὑπὸ Χ. Ν. Τζωρτζοπούλου	» 421—440
Στοιχεῖα Ποινικῆς Θεωρίας τῆς Πολιτείας ὑπὸ Hans Kelsen	» 441—497

Όλα τὰ φιλοσοφικά καὶ κοινωνιολογικά βιβλία πωλοῦνται εἰς τὸ «Ἀκαδημαϊκόν» (Θεμιστοκλέους 48α)

ΖΗΤΗΣΑΤΕ τὸν εἰδικὸν κατάλογον
